Examensarbete inom Landskapsarkitektprogrammet, 20 p
Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU, 2006
Handledare: Åsa Klintborg Ahlklo

Trädgård - en angelägen fråga

**Carl Adam von Nolcken, Jordberga gods
och trädgårdskulturens främjande
i Skåne 1834-1857**

Hanne Hansen

Omslagsfoto: Jordberga gods omkring 1850 ur Ljunggren, 1852-1863, opaginerad.

Trädgård - en angelägen fråga

Carl Adam von Nolcken, Jordberga gods och trädgårdskulturens främjande i Skåne 1834-1857

”Vi kan aldrig förstå nuet utan kunskap om det förflutna.
Frågan är om någonting låter sig grundligt beskrivas
utan sin historia.”

Peter Nilson, författare

Förord

Kulturhistoria, speciellt sådan som har anknytning till godsanläggningar har alltid fascinerat mig. Min mor, väl förtrogen med denna miljö genom sin uppväxt, tog mig med på resor bland många av landets slott och herresäten när jag var tonåring och jag utvecklade redan då en lust till att förstå de samband som var knutna till dem. Trädgårdar – dess former, färger, växter och mystik – har också länge varit mig ett kärt ämne. Min far, som växte upp i en lantbrukarfamilj i Danmark, och som allt för tidigt gick bort, pysslade ofta i trädgården. Han grävde, klippte gräs, hackade och räfsade men det som jag minns bäst är när jag fick hjälpa honom att gräva upp och sätta ner tulpanlökar, så ringblommor och tagetes och, när tiden var inne, pilla av frön för att lägga i små burkar för att spara till nästa år. När jag insåg att jag kunde kombinera de två intressena sökte jag till Alnarp och drömde redan från första dagen om att få arbeta med en godsanläggning. När jag hade klarat av den ena kursen efter den andra och ingen av dem hade erbjudit någon tid till att behandla en godsanläggning började jag tappa modet. Skulle jag inte, under mina fem år på landskapsarkitektprogrammet, få arbeta med det som jag så länge hade drömt om? Då plötsligt, i utbildningens slutskede, dök tillfället upp och jag fick mitt lystmäte någorlunda stillat i arbetet rörande Jordberga gods.

Främst vill jag rikta ett tack till min handledare fil. lic. Åsa Ahlklo som under mina år vid Alnarp har trott på mig och stöttat mig i min iver att lära mig mer om trädgårdshistoria och som rekommenderade mig att skriva om Carl Adam von Nolcken och Jordberga gods. Ett stor tack riktas till Dig Åsa även för ovärderlig vägledning genom detta examensarbete.

Varmt tack också till Catherine och Otto von Arnold, nuvarande ägarparet vid Jordberga gods, som hälsat mig välkommen till besök i parken och som välvilligt ställt sina kunskaper till förfogande.

Till personalen vid Landsarkivet i Lund vill jag också rikta ett tack. Många gånger har ni undrat om jag aldrig skulle bli färdigt. Nu är jag det! Ett tack sänds till personalen i specialläsesalen vid Universitetsbiblioteket i Lund. Så många gånger ni har fått släpa fram material till mig bara för att jag återlämnat böcker i tron att jag inte skulle använda dem mer.

Ett tack vill jag också rikta till var och en av följande personer, för de trevliga diskussioner vi fört och för de snabba och effektiva svar jag fått på frågor rörande mitt examensarbete: agr dr Åsa Ahrland, trädgårdsmästaren vid Jordberga Inge Blücher, Jordbergas inspektor Claes Eric Claesson, agr dr landskapsarkitekt Eva Gustavsson, agr lic landskapsarkitekt Anna Jakobsson, agr lic landskapsarkitekt Jan Lannér, trädgårdstekniker Kenneth Lorentzon, agr dr landskapsarkitekt Kjell Lundquist, Louise Mårtensson på Jordbergas godskontor, fil dr Catharina Nolin och fil dr Kajsa Bjurklint Rosenblad.

Tomas Hansen, min bror, tackas för att han så generöst lånade ut sin digitala kamera och såg till att jag fick ordentliga bildfiler att arbeta vidare med. Till sist riktas ett mycket stort tack till min mor Catharina Hansen, som under ett flertal månader har haft sitt stora matbord belamrat med böcker, papper, pärmar och dator. Tack också för den ovärderliga hjälp jag har fått med språkfrågor och korrekturläsning och för lån av bil.

Teckomatorp 3 maj 2006
Hanne Hansen

Innehållsförteckning

Inledning 12

Bakgrund 12
Mål och syfte 13
Avgränsningar 13
Metod och material 14

Carl Adam von Nolcken, 1811-1857 16

Jordberga gods – den närmaste omgivningen 1825 23

Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar, 1834-1857 36

Den nye godsherren installerar sig, 1834-1838 36

Carl Adam von Nolcken ser om sitt hus, 1839-1840 37

Värdigt välkomnande, 1841-1842 41

”Att bygga kan vara bra, men att vara förälskad är än bättre”, 1843-1844 44

Livet går vidare, 1845-1852 46

Carl Adam von Nolckens sista år, 1853-1857 48

Jordbergas park och trädgårdar – byggnadsverk, personal, inventarier och växter 49

Byggnadsverk i parken och trädgårdarna 49
Broar och inhägnader 49
Brunnar 50
Trädgårdskällare, iskällare, trädgårdshus och drivhus 50
Orangeriet 51

Trädgårdspersonal - deras befäl och arbetsuppgifter 53
Trädgårdsmästare 53
Trädgårdsdrängar 55
Inspektorer 56
Trädgårdssysslor 57

Trädgårdsredskap och andra trädgårdsinventarier 58

Växter 60

Skånska trädgårdsföreningen, 1854-1860 70

Mönstergods, litteratur och föreningsverksamhet 78

Sammanfattning 84

Summary 85

Figurförteckning 87

Källor och litteratur 89

Bilagor
A. Inventarieförteckning på växter i Jordberga orangeri, hösten 1857
B. Trädgårdsmästare och trädgårdsdrängar vid Jordberga gods 1834-1857
C. Sammanställning av trädgårdsinventarier vid Jordberga gods 1817-1913
D. Köpta, tillverkade och lagade/underhållna trädgårdsinventarier
E. Utdrag ur Dorothées bouppteckning 7-8 januari 1879
F. Räkning på växter inköpta i Lund den 1 maj 1839
G. Räkning på växter inköpta på Övedskloster den 29 mars 1845
H. Förteckning på aktieägarna i Skånska trädgårdsföreningen
I. Förslag på inköp av växter till Skånska trädgårdsföreningen

Inledning

Bakgrund

Figur 1. Carl Adam von Nolcken.

Trädgårdskulturen och dess utveckling under 1800-talets första hälft är inte så väldokumenterat, även om det var under denna tid som trädgårdskulturen började sprida sig ut från herrgårdar och prästgårdar till mindre gårdar och offentliga miljöer. Endast punktvisa forskningsinsatser har gjorts på området. Andra hälften av seklet är tämligen väldokumenterat i olika böcker och skrifter. Det var först då, efter det att hushållningssällskap, botanister och ledande godsägare, genom böcker, tidskrifter och andra kampanjer, arbetat för att höja allmänhetens intresse för trädgårdsodling, som trädgårdsintresset hos allmänheten tog fart och man öppnade trädgårdsskolor, ordnade trädgårdsutställningar och gick samman i olika trädgårdsföreningar. En av de personer som under mitten av 1800-talet intensivt synes ha arbetat för trädgårdskulturens spridning och som lämnat spår efter sig på många håll var friherre Carl Adam von Nolcken på Jordberga gods i södra Skåne (se figur 1 och 2).

Uppslaget till examensarbetet kommer från Åsa Ahlklo, doktorand vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU. Hon menar att Carl Adam von Nolcken och hans arbete för trädgårdskulturens spridning är en bra utgångspunkt för studier i ett examensarbete av trädgårdshistorisk karaktär.

Figur 2. Jordberga gods är beläget i södra Skåne.

Mål och syfte

Målet med arbetet är att beskriva Carl Adam von Nolckens verksamhet på trädgårdsområdet mot bakgrund av en spirande trädgårdsrörelse i Skåne. Mina frågor som framstår som väsentliga i detta perspektiv är:

- Vem var Carl Adam von Nolcken?
- Hur såg Jordbergas park och trädgårdsanläggningar ut innan Carl Adam von Nolcken tillträdde som ägare?
- Hur förändrades Jordbergas park och trädgårdsanläggningar under Carl Adam von Nolckens tid?
- Arbetade Carl Adam von Nolcken för att främja trädgårdsintresset och vilka metoder använde han sig i så fall av?

Syftet med arbetet är att fördjupa kunskapen kring trädgårdskulturens uttryck i en period som inte är så väldokumenterad. Examensarbetet skall dessutom ge färdighet i att behandla historiskt arkivmaterial och i att sammanställa relevant fakta i en rapport. Examensarbetet anknyter till den forskning inom trädgårdshistoria som pågår vid SLU, Alnarp. Exempelvis ställs det i relation till pågående forskning om trädgårdens roll som förebild för jordbruket.

Avgränsningar

Arbetet behandlar Carl Adam von Nolcken och hans arbete för trädgårdskulturens spridning under åren 1834-1857. Innehållet begränsas således till de metoder von Nolcken använde sig av för att nå ut med sitt budskap. Arbetet inleds med en beskrivning av Carl Adam von Nolcken. Det är inte någon uttömmande beskrivning, och har heller inte ambition att vara så, men ger en sammanfattande bakgrundsbild. Tyngdpunkten i arbetet har lagts på Carl Adam von Nolckens egen park vid Jordberga. Då han verkar ha haft en framträdande roll i trädgårdskulturens utveckling är det intressant att reda ut hur hans arbete tog sig uttryck, inte minst på hans eget gods. För att få en förståelse för anläggningens utveckling berör arbetet också en del av de beståndsdelar, såsom byggnadsverk, redskap och växter, som fanns vid anläggningen och några av de människor som var knutna till den. Någon djupare diskussion förs inte i detta kapitel även om valda delar sätts in i sitt sammanhang.

En rumslig avgränsning finns i kapitlet *Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar, 1834-1857*. Gränsen gäller det område som utgörs av vägen till Källstorp i väster, kantlinjen mellan åker och park i söder och öster och dammens norra kant som ungefärlig gräns i norr (se figur 3).

Figur 3. Det behandlade områdets gränser.

Arbetet behandlar i huvudsak perioden 1834-1857. I speciellt ett fall behandlas dock en annan tid än den valda. Det gäller beskrivningen av hur den närmaste omgivningen kring godset såg ut 1825. Då det inte finns några planer över godset och dess närmaste omgivning från perioden 1834-1857, medverkar kapitlet till att ge en förståelse för hur den anläggning Carl Adam von Nolcken övertog såg ut. Det medverkar också till att ge en bättre förståelse för utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdar.

En begränsning som påverkat utfallet av arbetet är den begränsning i tid som är knuten till ett examensarbete om 20 poäng, det vill säga 20 veckor. Arbetet med föreliggande examensarbete har genomförts under två huvudperioder á 10 veckor, dels under sommaren 2005, dels under våren 2006. En utredning som inte rymdes i detta arbete, men som skulle kunna ligga till grund för framtida undersökning, var ett noggrannare klargörande kring von Nolckens frukt- och kökträdgård. På Danmarks Veterinær- og Jordbrugsbibliotek i Köpenhamn finns bland annat fina planer på denna anläggning, som en gång låg vid magasinet. Planerna härrör från omkring 1906 då den danske landskapsarkitekten Edward Glæsel omdanade park- och trädgårdsanläggningarna. För att få en klarare bild av den frukt- och kökträdgårdsanläggning von Nolcken skapade skulle det vara nödvändigt att jämföra den fakta om berörda anläggningar som framkommit under examensarbetets gång och planerna funna i Danmark. Det skulle även vara nödvändigt att gå igenom räkenskaperna mellan åren 1857, året för Carl Adam von Nolckens frånfälle, och 1906 för att förstå vad som tillkommit efter von Nolckens tid.

Material och metod

De självbiografiska källorna i form av privata brev och dagböcker, som återfunnits på olika arkiv, och de uppgifter som hämtats från godsarkivet har haft en framträdande roll för sammanställningen av examensarbetet. Bilden av Carl Adam von Nolckens park- och trädgårdsanläggningar har i mångt och mycket klarnat tack vare bokförarens räkenskaper, där räkenskaperna för alla år i den valda perioden finns utom de två sista (1856-1857), och genom de brev inspektorerna skrev till von Nolcken när han befann sig på annan ort. Uppgifterna finns bevarade i Jordberga godsarkiv på Landsarkivet i Lund. Även de inventarieförteckningar som finns insorterade i Jordbergas godsarkiv var till stor hjälp i utredningsarbetet. På Landsarkivet finns också Källstorps kyrkoarkiv. Med hjälp av mikrofilmerna ur det arkivet klarnade delvis trädgårdsmästarlängden.

Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA) i Stockholm hyser den samling som kallas Bruniussamlingen. Här finns stora delar av den korrespondens som utväxlades mellan Carl Adam von Nolcken och Carl Georg Brunius och som var avgörande för beskrivningen av parkens och trädgårdarnas utveckling.

Vid Lunds universitetsbibliotek finns Jacob Georg Agardhs samling. I den återfinns handlingarna rörande Skånska trädgårdsföreningen 1854-1860. Materialet är intressant och det har troligen aldrig tidigare utförligt presenterats.

Beskrivningen av Jordberga gods och dess omgivning 1825 grundar sig på den plan som upprättades i samband med enskiftesförrättningen år 1825 och som återfanns på Lantmäteriet i Malmö. Att jag valt att använda en karta som ligger utanför den valda perioden har tre bakomliggande orsaker. För det första verkar det inte finnas några detaljerade planer över Jordberga från 1834-1857, för det andra ändrade sig sannolikt

inte miljön kring Jordberga nämnvärt mellan 1825 och 1834 och för det tredje får kartan som enskifteskarta anses mycket trovärdig.

En bra ingång i ämnet har varit skriften om Jordberga som ingår i Gustaf Ljunggrens verk *Skånska herregårdar*. Den skrevs troligen 1854, det vill säga medan von Nolcken fortfarande levde, och ger på grund av det kanske en något förskönad bild av situationen vid godset. Den verkar dock, med facit i hand, ha gett en tämligen trovärdig bild av godsets park och trädgårdsanläggningar.

Till bakgrundsbilden av 1800-talets trädgårdskultur har framför allt använts Margareta Mobergs bok *Trädgårdsskötsel* från 1933, Siegrun Fernlunds artikel Aristokratins landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö i *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr 31-32, 1996 och Åsa Klintborg Ahlklos licentiatavhandling *Kronan på odlarens verk - trädgårdens betydelse i uppbyggnaden av mönstergodset Trolleholm under 1800-talet* och artikel *Trädgården som lantbrukets förebild i 1800-talets Skåne*. I boken *Trädgårdsskötsel* från 1933, som är en sammanställning av artiklar, skrivna för de skrifter som hushållningssällskapet gav ut till sitt 100-årsjubileum 1914, ger Moberg en kunnig och mångskiftande beskrivning av den skånska trädgårdskulturen. Boken är, drygt 70 år efter dess tillkomst, på grund av sin sammanfattande karaktär, fortfarande en ovärderlig källa.

Examensarbetet är en historisk källkritisk studie med utgångspunkt i ett tillgängligt källmaterial. För att kunna värdera de olika uppgifterna kring Carl Adam von Nolckens park och trädgårdar som framkommit under arbetets gång har det varit viktigt att söka spår i dagens anläggning. Detta har gjorts vid fältarbete på Jordberga, dels under sommaren 2005, dels under våren 2006.

Carl Adam von Nolcken, 1811-1857

År 1834 avled Jordbergas dåvarande ägare, Erik Reinhold von Nolcken. Hans son Carl Adam von Nolcken blev då, sedan han löst ut sin två år äldre bror Erik, ensam ägare till Jordberga[1]. Carl Adam von Nolcken föddes på Jordberga den 20 juli 1811. När han var tolv år skickades han tillsammans med brodern Erik till Kiel i Tyskland för att studera. Därefter kom han att studera i Köpenhamn varifrån han, 1830, flyttade för att bli inskriven vid Uppsala universitet. Under studietiden i Uppsala var von Nolcken inackorderad hos skalden Erik Gustaf Geijer[2]. Hos Geijer kom von Nolcken i kontakt med göticismen[3], något som verkar ha påverkat honom senare i livet.[4] De två påföljande åren efter faderns död, 1835-1836, vistades von Nolcken vid det nybildade lantbruksinstitutet Degeberg i Västergötland, Sveriges första lantbruksinstitut grundat av Edward Nonnen[5].[6]

Edward Nonnen kom tydligt att inspirera von Nolcken. För att få en bättre bild av von Nolcken är det här på sin plats att också skriva något om Nonnen. Nonnen var en föregångsman och realist[7]. Redan tidigt började hans planer på bildandet av ett lantbruksinstitut ta form. År 1828 köpte han egendomen Degeberg som han utvecklade till ett mönsterjordbruk och grundade där en läroanstalt för jordbrukare. De första eleverna, av Nonnen rekryterade från i första hand gods och herresäten, kom till Degeberg år 1834. von Nolcken kom således att bli en av de första eleverna på skolan. En av Nonnens tankar med utbildningen var att, till lantbrukarna i Sverige, föra in de nya rönen inom jordbruket som i och med industrialismen redan hade börjat sprida sig i övriga Europa. En annan tanke var att eleverna skulle kunna sprida den kunskap de förvärvade på Degeberg i sina hemorter.[8]

Under ungdomsåren men även senare i livet företog von Nolcken resor i Sverige och utomlands[9]. Från några av resorna är dagböcker bevarade, ur vilka von Nolckens personlighet framträder. I dagböckerna skrev han om resorna och han beskrev noggrant det han såg och upplevde. Bland annat beskrev han, under en resa till Norge, ingående Trondheims medeltida domkyrka. De parker och trädgårdar von Nolcken besökte sommaren 1829, under en resa i Tyskland, är inte

---

1 Landsarkivet i Lund (LLA), Källstorps kyrkoarkiv (KK), volym (vol.) A1:4, husförhörslängder, Jordberga gods; Kjellberg, 1966, sid. 139.

2 Erik Gustaf Geijer, 1783-1847. Historiker, filosof, författare och tonsättare, professor i historia i Uppsala från 1817. (Nationalencyklopedin (NE), 1992, band 7, uppslagsord: Erik Gustaf Geijer.).

3 Kulturell rörelse med särskilt fäste i Norden där dess svenska anhängare ursprungligen hävdade att de forna goterna som ”göter” hade haft sitt urhem i Sverige. Redan under medeltiden yttrade sig en patriotisk beundran för dessa våra påstådda förfäder. En kulmen nådde Sverige i slutet av 1600-talet. I mera modesta former upplevde göticismen en ny väckelse i nordisk romantik omkring 1800, i Danmark med diktare som t. ex. Oehlenschläger, i Sverige i kretsen kring Götiska förbundet med Geijer och Tegnér som ledande namn (NE, 1992, band 8, Höganäs).

4 Sprinchorn, 1922, sid. 83; Svenskt biografiskt lexikon (SBL), 1991, band 27, uppslagsord: Carl Adam von Nolcken (CAvN).

5 Edvard Nonnen, 1804-1862. Studerade bland annat i sin ungdom botanik. Föreståndare för lantbruksinstitutet på Degeberg från 1834. Ledamot av trädgårdsföreningen i Göteborg (SBL, 1991, band 27, uppslagsord: Edvard Nonnen).

6 Kjellberg, 1966, sid. 139; SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN.

7 Lundegren, Gustafsson och Hallin, 2005, sid. 6.

8 Lundegren, Gustafsson och Hallin, 2005, sid. 5ff, 10f och 13.

9 LLA, JGA, vol. H:10, CAvN dagböcker, reseminnen, skrifter.

lika noggrant beskrivna men upplyser ändå om vad han upplevde som vackert och vad han tyckte var fult.

Ludwigslust slott tyckte han var stort och fult och slottsträdgården fann han anskrämlig och stel förutom ett vattenfall som han tyckte var trevligt[10]. I och med att jaktslottet Ludwigslust byggdes åt hertigen, Christian II Ludwig, skapades i början av 1700-talet platsens första egentliga trädgårdsanläggning. Den kom, efter planer av Busch, att utvidgas i senbarock stil, accentuerad med alléer och vattenspeglar. Allteftersom utvidgades parken efter hovets tycke och smak och stora delar omvandlades i slutet av 1700-talet i engelsk stil. Först i mitten av 1800-talet lyckades Peter Joseph Lenné[11] binda samman den barocka delen med den engelska parken genom att anlägga måleriska dammar, trädgrupper, vida siktstråk och stora gräsplaner.[12] Den park von Nolcken besökte var alltså utlagd som en barockpark men hade också stora avsnitt som var omvandlade i engelsk stil. Den 5 oktober 1783 besökte Sveriges konung, Gustaf III, Ludwigslusts slottspark inkognito[13]. Genom Gustaf III:s efterlämnade papper fås en något tydligare bild av hur parken såg ut i slutet av 1700-talet och således också en klarare bild av den park von Nolcken besökte. Gustaf III steg ur vagnen vid slutet av parken och gick därefter ända till slottet som han tyckte var ganska modernt och var byggt i, som han uttryckte det, ”*bättre smak*” än vad tyska furstliga palats vanligen var[14]. Parken beskrev han på följande sätt:

> ”*Här finnes ett slags engelsk trädgård eller rättare en park med regelbundna gångar och genomskuren af en kanal, som, ehuru för trång, är ganska vacker genom sitt klara vatten och sin längd. Här är ock midt emot slottet ett slags kaskad, behaglig för ögat. På det hela är det ett ganska angenämt ställe, utan att utmärkas af en regerande herres magnificence. Det visar mera smak, än folk i allmänhet har här i landet. Det är snarare en vacker habitation för en grand seigneur, sådan som man finner tusen i Frankrike, än ett palats för en prins.*”[15]

Botaniska trädgården i Berlin såg von Nolcken på en halvtimme och han beskrev den som stor och skön med många sällsynta växter, träd och stora växthus. Han hann också lägga märke till att det fanns flera trevliga avdelningar i anläggningen och att den därför användes av Berlinarna som promenadpark.[16] Ursprunget var en humleodling som, år 1679 av kurfursten Friedrich Wilhelm blivit omlagd till frukt- och kökträdgård, vilken under århundradena mer och mer blivit en botanisk samling. Enligt en turistguide från år 1826, det vill säga tre år före von Nolckens besök, fanns det i Botaniska trädgården vid tillfället omkring 12 000 arter och just, som von Nolcken hade antecknat, ett flertal stora växthus.[17]

---

10 LLA, Jordberga godsarkiv (JGA), vol. H:10, Dagbog paa en Reise til Berlin, Dresden, Prag af C Nolcken, 19 juni – 21 aug. 1829, 1 delen, sid. 21.

11 Peter Joseph Lenné (1789-1866), tysk landskapsarkitekt och stadsplanerare (NE, 1993, band 12, uppslagsord: Peter Joseph Lenné).

12 http://www.schloss-ludwigslust.de/ludwigslust/sammlung/sammhome.htm, 2006-03-15.

13 http://www.zenker.se/Historia/Gustaf_III_papper/besoek_i_ludvigslust.htm, 2006-03-15.

14 Ibid.

15 Ibid.

16 LLA, JGA, vol. H:10, Dagbog paa en Reise til Berlin, Dresden, Prag af C Nolcken, 19 juni – 21 aug. 1829, 1 delen, sid. 61f.

17 Kuhbier, Anke, 2000, sid. 145 och 148.

Efter det att von Nolcken med sällskap åkt igenom byn Charlottenburg och på ett ställe där fått sig något till livs, besökte de Charlottenburgs slottsträdgård, varifrån själva slottet enligt von Nolcken såg ännu bättre ut än vad det hade gjort på håll[18]. Slottsträdgården beskrev han på följande sätt:

> ”*Haven er meget smuk og den deiligste Spadsertour der er ved Berlin, hvis Indbyggere i dette sted maa finde nogelunde det, som de ellers – og isaer i den utaekkelige Thiergarten – forgiaeves have sögt nemlig nogle smukke og skyggerige (Traeden) Traen. Foruden disse vare der isaer udenfor Slottet en maengde deilige Orange- og Pomerands Traen, som vare frappant store.*”[19]

År 1695 skänkte kurfursten Friedrich III åt sin gemål Sophie Charlotte en hel by med tillhörande landerier för att hon där skulle kunna bygga sig ett lustslott – Charlottenburg. Runt lustslottet lät hon den erkända franska trädgårdsarkitekten Le Nótres elev Godeau anlägga Tysklands första franska barockträdgård. I slutet av 1700-talet omvandlades parken, enligt då rådande mode. Den park som von Nolcken besökte var således redan omändrad till en landskapspark.

Resan i Tyskland inspirerade säkerligen den då 18-årige resenären. Speciellt måste von Nolcken ha påverkats av det nya modet med landskapsparker som redan var tämligen väl etablerat på kontinenten.

Resedagböckerna, liksom breven, vittnar om att von Nolcken behärskade många språk. Förutom modersmålet var han väl förtrogen med danska, franska och tyska. På dessa språk är också många av de böcker von Nolcken köpte skrivna. Han var beläst och hade en diger boksamling[20]. Bland flera tusen band märks författare som Goethe, Schiller, Balzac, Shakespeare, Oehlenschläger, Geijer och Tegnér[21]. Genom böcker och tidskrifter tillägnade sig von Nolcken inte bara kunskap utan också vetskap om vad som för tillfället var modernt. I gårdens räkenskaper kan man se att *Handbok i svenska trädgårds- och blomsterskötseln*[22] av Lars Jacob Laurell[23], utgiven 1841, inköpts av von Nolcken redan året efter[24].

Att von Nolcken hade ett trädgårdsintresse framgår bland annat av hans engagemang i den egna park- och trädgårdsanläggningen (se kapitlen *Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar 1834-1857* och *Jordbergas park och trädgårdar – byggnadsverk, människor, inventarier och växter*) och av att han var medlem i Svenska trädgårdsföreningen

---

18 LLA, JGA, vol. H:10, Dagbog paa en Reise til Berlin, Dresden, Prag af C Nolcken, 19 juni – 21 aug. 1829, 1 delen, sid. 65f.

19 LLA, JGA, vol. H:10, Dagbog paa en Reise til Berlin, Dresden, Prag af C Nolcken, 19 juni – 21 aug. 1829, 1 delen, sid. 65f. En översättning till svenska skulle kunna lyda som följer: Trädgården är mycket vacker och den härligaste promenad som finns vid Berlin, vars invånare på detta ställe kan hitta någorlunda det, som de annars – och speciellt i den hemska Thiergarten – förgäves hade sökt, nämligen några vackra och skuggrika träd. Förutom dessa fanns det speciellt utanför slottet ett flertal underbara apelsin- och pomeransträd, som var iögonfallande stora.

20 Stjernswärd, 1980, sid. 32.

21 Andersson, 1990, sid. 11f; Christensson, 2002, sid. 168.

22 Boken behandlar köksväxterna och deras skötsel men tar även upp en del prydnadsväxter och trädgårdsskötsel i allmänhet.

23 Laurell var örtagårdsmästare vid Akademiska trädgården i Uppsala (Laurell, 1941, titelsidan).

24 LLA, JGA, vol. H:12, CAvN ver. 1838-1842, CAvN privata räkenskaper, verifikationer (ver.) 28 juni 1842.

från 1838/39[25] till sin död. Det framgår också av hans arbete med Skånska trädgårdsföreningen (se kapitlet *Skånska trädgårdsföreningen, 1854-1860*)[26]. Resor och böcker var viktiga källor vid inhämtande av inspiration till och kunskap om trädgårdsanläggningar, så var också kontakten med släkt och vänner. von Nolcken hade, som adelsman, ett stort kontaktnät där han kunde diskutera ämnen som ovanstående. Han tog gärna emot råd och drog sig inte för att be om dem. Vad von Nolcken, i följande citat, menade med anläggningar kan bara spekuleras i, det kunde röra trädgårdsanläggningar eller jordbruksanläggningar men troligtvis gällde det helheten. ”*När mamma kommer hit hoppas jag att herrskapet icke nekar mig det nöjet att få se herrskapet på Jordberga, det skulle vara så roligt att visa mina anläggningar och få ett och annat råd*.”[27]

Den 2 juli 1843 gifte sig Carl Adam von Nolcken med fröken Dorothée Ehrensvärd från Tosterup (se figurerna 4 och 5)[28]. Tillsammans fick de tre barn, varav endast en dotter, Clara, överlevde dem. Att von Nolcken inte bara tog emot råd utan också gav goda råd kan utläsas ur det brev i vilket Dorothée uppmanade Clara att följa i sin faders fotspår:

Figur 4. Dorothée von Nolcken.

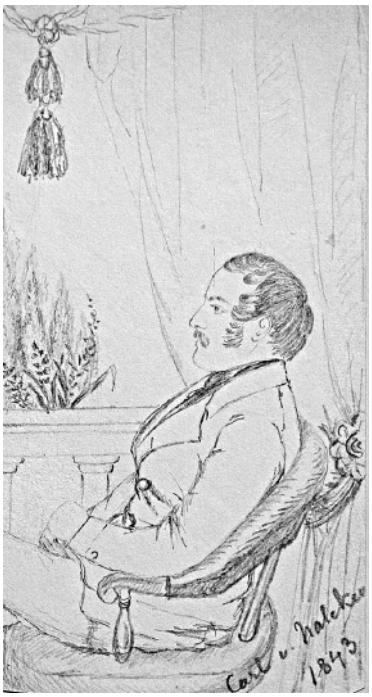

Figur 5. Carl Adam von Nolcken.

25 I Svenska trädgårdsföreningens årsskrift 1839 räknas de medlemmar upp som tillkommit mellan den 1 mars 1838 och den 1 augusti 1839. Det går således inte att mer exakt precisera det år von Nolcken anslöt sig till föreningen (Svenska trädgårdsföreningens årsskrift 1839, Stockholm, sid. 13.).

26 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. okt. 1840; Svenska trädgårdsföreningens årsskrifter 1839, 1842-1848, 1851, 1854, 1857.

27 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till kapten Greve Alarik Wachtmeister, odaterat.

28 SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN.

> ”[…] *sköt dig derföre bra, älskade min Clara, så att du med fulla kropps- och själskrafter skall kunna gå ditt sköna kall till mötes, att bli lycklig, och att sprida lycka, frid och trevnad omkring dig, ej blott inom ditt eget hem men rundtomkring till de många som enligt den gamla vackra tyska balladen gläda sig åt den Tron, att Tornen äro satta på slottet blott för att visa vägen dit upp för Hyddans barn – Jag vet ej om så var meningen då din far byggde tornet vid Jordberga men hvad jag vet är att då de från Hyddorna kommo funno de Tornet – men främst av allt fingo de hjälp med råd och förmaningar och blev visade vägen till ett bättre liv.*”[29]

Carl Adam von Nolcken intresserade sig inte bara för sitt lantbruk och sitt gods utan engagerade sig också i övriga samhällsfrågor. Bland annat byggde han ett par skolor och ett sockenbibliotek. Han var riksdagsman och styrelseledamot i flera olika föreningar. Särskilt bör märkas Malmöhus läns hushållningssällskap, i vilket han satt som ordförande 1851-1854 och en skånsk trädgårdsförening som han var med att grunda (se kapitlet *Skånska trädgårdsföreningen, 1854-1860*).[30] Speciellt verkar von Nolcken ha haft en stark vilja att hjälpa allmogen. Han menade att de olika klasserna var beroende av varandra och att de måste samverka för att samhället skulle fungera[31]. Dessa då moderna värderingar hade han uppenbarligen anammat från Nonnen vid sin tid på Degeberg. Nonnen hade nämligen ”*förståelse för vikten av samverkan mellan berörda aktörer i en samhällssektor*”[32]. Även Erik Gustaf Geijer, hos vilken von Nolcken var inackorderad under sin studietid i Uppsala, måste ha påverkat von Nolcken i dessa tankegångar. von Nolcken gav ut två böcker som direkt riktade sig till bondeklassen, *Den lilla bondewännen* och *Läsning för allmogen* (se figurerna 6 och 7)[33]. I den första boken, utgiven 1839, samlade von Nolcken artiklar som han menade var av intresse för allmogen. De flesta av kapitlen var skrivna av andra författare men han skrev även fem egna. Den andra boken, *Läsning för allmogen*, som utkom 1855, författade von Nolcken helt själv. Med böckerna ville han ge allmogen goda

Figur 6. Den lilla bondewännen.

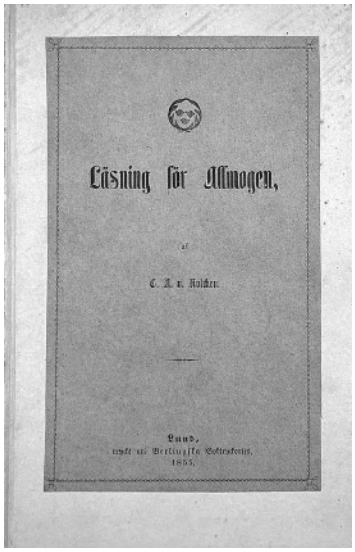

Figur 7. Läsning för allmogen.

29 LLA, JGA, vol. H:6, brev från Dorothée von Nolcken till Clara Stjernswärd, 28 jan. 1875.
30 SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN; Allmänna Öresundsposten, 8 feb. 1853.
31 SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN.
32 Lundegren, Gustafsson och Hallin, 2005, sid. 14.
33 von Nolcken, 1839; von Nolcken, 1855.

råd och levnadsregler. Speciellt kapitlet *Om planteringar och trädgårdar wid bondgårdarne*, författat av von Nolcken själv, fångar trädgårdsvännens intresse[34].

von Nolcken inleder kapitlet med att beskriva den skånska tämligen trädlösa slätten som han menar är trevlig att se på sommaren men som om hösten och vintern är dyster och ödslig.

> ”*Swenska Bonden har ingen håg för planteringar, och man skulle ofta nästan kunna tro att han hade ett medfödt hat till alla träd. Ty icke nog med att han sjelf merendels uraktlåter att plantera och wårda dylika, utan han skadar och förstör så ofta äfwen de träd, som andra till egen fägnad och nytta planterat, och det stundom utan att den utöfwade skadan kan medföra ringaste fördel för wåldswerkaren.*”[35]

Detta skulle kunna bli bättre, menar han, om bonden förstod nyttan och värdet av att anlägga planteringar. Träden ger inte bara en ekonomisk vinst utan även ett stort nöje. Under dem kan bonden om söndagarna vila och svalka sig, han kan bjuda vännerna att sitta i skuggan på en bänk i den plantering han själv skapat och har han dessutom planterat fruktträd och odlat grönsaker så kan husmodern bjuda på förfriskningar från egen skörd. Dessutom hjälper trädgårdssysslorna bonden från att hålla sig borta från flaskan och spelkorten. Prydnadsblommor bör inte heller saknas i bondens trädgård. Dem kan familjen smycka stugan med för att ge den ett ”[…] *festligt och gladt utseende, afspeglande det lyckliga wärdfolkets eget sinne*.”[36].

Ett sinne för ordning och trevnad, menar von Nolcken vidare, bidrar till lyckan här på jorden. Den som har ett sådant sinne kan med få medel omvandla en enkel liten stuga så att där också blir trivsamt. Ledsamt nog är det, enligt von Nolcken, alldeles för få som har detta sinne, vilket kan leda till svåra följder. ” *Derföre bör allt uppmuntras, som kan bidraga till lifwandet af ett sådant sinne för ordning och trefnad. Detta gifwer en ytterligare anledning att ifra för planteringar och trädgårdar wid bondgårdarne*.”[37]. Det finns de bönder som intresserar sig för trädgårdsanläggning vid sina gårdar men enligt von Nolcken begår de ofta felaktigheter, till exempel planterar de alltid träden för nära varandra så att de hindras i sin uppväxt. Han räknar upp några av felaktigheterna och avslutar kapitlet med att förklara hur man bör göra istället och vilka träd, buskar och blommor som är lätta att sköta.

Under de sista åren av sin tid riktade von Nolcken sina krafter åt andra håll än sitt eget hem. Han skrev inte bara ovan nämnda bok, *Läsning för allmogen*, han arbetade också febrilt med att starta upp och hålla igång Skånska trädgårdsföreningen. I september 1857 avled von Nolcken efter en kort tids sjukdom.

34 von Nolcken, 1855, sid. 68-76.
35 von Nolcken, 1855, sid. 68-69.
36 von Nolcken, 1855, sid. 71.
37 von Nolcken, 1855, sid. 72.

Figur 8. Enskifteskartan över Jordberga gods från år 1825. Kartan är beskuren.

Jordberga gods – den närmaste omgivningen 1825

År 1825 förrättades enskifte vid stora Jordberga by[38]. Jordberga gods ägdes då av Erik Reinhold von Nolcken som hade köpt det 1811 av sina föräldrar, Sofia och Arvid von Nolcken. Föräldrarna hade endast innehaft godset i ett år och inte bott där, varför Erik Reinhold von Nolcken kan ses som den första av sex generationer som, på mans- eller kvinnosidan, utan avbrott bebott och skött godset ända till våra dagar.[39]

Hur man under tidigt 1800-tal kan tänkas ha upplevt godset framställer jag nedan i form av en berättelse. Berättelsen baserar sig bland annat på enskifteskartan, som visar godset och dess omgivning (se figur 8) och den tillhörande beskrivningen, vilka upprättades år 1825[40]. Berättelsen skildrar en vandring runt gården år 1825 och är uppdelad i olika etapper, vilka också kan följas i olika bilder. Hela vandringen är också markerad med en röd linje på en karta (se figur 26) där bokstäverna från A-K förtydligar routen. För att skilja den imaginära berättelsen om platsen från de reflektioner som jag gör utifrån den kunskap jag har idag, kommer jag att i löpande text i detta kapitel använda olika teckenstorlek. Varje stycke i den fiktiva berättelsen kommer dessutom att inledas med en särpräglad anfang och vara indraget.

För en tid sedan var jag på Jordberga och hälsade på familjen von Nolcken. Deras 14-åriga son Carl Adam visade mig runt på gården. Vi började vår vandring efter middagen då Carl Adam visade mig ut på gårdsplanen (se A figur 26) på mangårdsbyggnadens södra sida. Vi sneddade höger och gick ut genom grinden i muren som förband huvudbyggnaden med den dåligt underhållna flygelbyggnaden i söder och stannade till ett tag på den yttre muromgärdade gårdsplanen (se B figur 26) för att jag skulle få knyta banden i den läderkänga vars snörning hade gått upp. När kängan åter satt ordentligt på foten valde vi att gå ut genom den norra grinden som ledde till den stora öppna ladugårdsplanen. Det fanns även en grind åt väster. Den hade fört oss ut till godsets infartsväg. När vi hade stängt den norr grinden och gått några meter ut på ladugårdsplanen (se C figur 26) kom en häst emot oss i full trav. Den stannade tvärt framför Carl Adam och stack fram mulen mot hans rockficka. Carl Adam klappade hästen på halsen och sa att han idag inte hade något gott åt den. Jag frågade nyfiket vad det var för häst och Carl Adam berättade att det var trädgårdshästen Tor. När Tor inte fick något att äta gick den motvilligt tillbaka till de andra hästarna som stod i norra delen av ladugårdsplanen för att dricka vid vattningsstället. När vi gick vidare över ladugårdsplanen tittade jag mig omkring och kunde konstatera att även den var inhägnad. Förutom muren i söder avgränsades den av den stora ladugården i väster, en mur och delar av stallet i öster och av en ekonomibyggnad, resten av stallet och ett staket i norr[41]. På ladugårdsplanen gick några karlar och skyfflade upp den gödsel som hästarna hade lämnat efter sig när de var på väg till vattningsstället. Gödseln lade karlarna i en stor väl avgränsad fyrkant på ladugårdsplanens västra sida. (Se figur 9)

38 Lantmäteriet i Malmö (LMM), Källstorps socken, akt 7, Stora Jordberga by, enskifteskarta, 1825.

39 Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga; SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN; Hedelin, 1949, sid. 7.

40 LMM, Källstorps socken, akt 7, Stora Jordberga by, enskifteskarta, 1825.

41 Antikvarisk Topografiska Arkivet (ATA), Bruniussamlingen (BS), konvolut XLV, brev från Brunius (B.) till S. O. Hauswolff.

Godset låg tämligen fritt på Söderslätt under de första årtiondena på 1800-talet. Förutom den lund som var planterad vid Jordberga fanns det i socknen ingen skog[42]. Det var inga stora park- och trädgårdsanläggningar som omslöt corps de logiet och det är förståeligt att mangårdsbyggnaderna slöt sig runt borggården, som på så sätt skyddades från vindarna. Det mot väster orienterade corps de logiet utgjordes av tre stycken envåningslängor, varav den norra räknades som huvudbyggnad.[43] Corps de logiet, gårdsplanerna med murarna, ladugården och stallbyggnaderna kan härledas till tiden omkring 1650, då Ivar Krabbe lät uppföra en ny gård, på platsen för den några år tidigare förstörda egendomen[44]. I de så kallade Burman-Fischerska prospekten[45] finns en bild på Krabbes anläggning, som för övrigt är den äldsta kända bilden av Jordberga (se figur 10)[46].

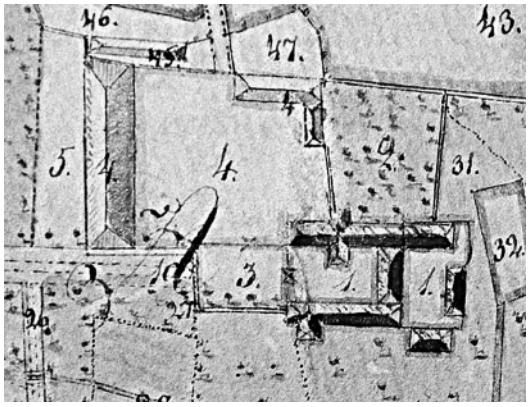

Figur 9. Corps de logiet, gårdsplanerna, ladugården och stallet, 1825

Förlagorna till bilderna i prospektverket ritades enligt Abraham Fischer av Burman omkring år 1680. Fischer lät dock inte trycka och ge ut dem förrän år 1756. Det är viktigt att vara medveten om att bilderna inte reproducerades förrän nästan 80 år efter deras tillblivelse och att alla förlagor idag inte går att finna. Man bör därför inte räkna med att alla detaljer stämmer

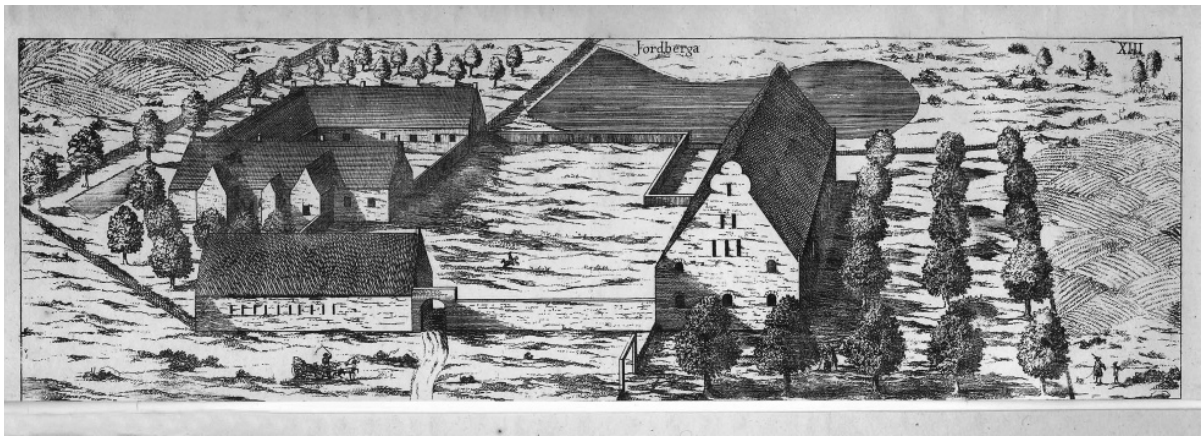

Figur 10. Jordberga i slutet av 1600-talet ur Burman-Fischers prospektverk från mitten av 1700-talet.

42 Malmö stadsarkiv (MS), Arméns beskrifningar till Skånska Recognoseringskartan 1812-1820, Malmöhus län, del II, utdrag af 1815 års Tabeller för Kjellstorps Socken i Wemmenhögs Härad (kopia på originalhandlingarna som finns vid Krigsarkivet i Stockholm).

43 LMM, Källstorps socken, akt 7, Stora Jordberga by, enskifteskarta, 1825; LLA, Martin Weibulls samling, vol. 7, anteckningar rörande Jordberga, arkivet oordnat.

44 Kjellberg, 1966, sid. 133.

45 Den fullständiga titel är: *Prospecter af åtskillige märkvärdige byggnader, säterier och herre-gårdar uti Skåne, som i fordna tider hafva til större delen varit befästade med vallar, vattugrafvar och vind-bryggor, och blifvit år 1680 aftagne, ritade och samlade: af ingenieur capitain Burman men nu til det almännas tjenst, förnyade och med kongl: maij:ts allernådigste privilegio på trycket utgifne år 1756 af Abraham Fischer*. (http://websok.libris.kb.se/websearch/showrecord?searchId=10291&nr=1,2006-03-05.)

46 http://130.235.242.95/mandbild/1_9/611.jpg, 2006-05-01; Mårtensson, 1966, sid. 5.

överens med verkligheten.[47] Med hänsyn till vad som har framkommit under arbetet med denna examensuppsats bör dock konklusionen tas att bilden på Jordberga i Burman-Fischers prospektverk till mångt och mycket stämmer överens med de verkliga förhållandena vid den tidpunkten bilden tillkom.

> Vi passerade stallet och kom fram till två dammar (se D figur 26). Carl Adam berättade att de kallades *Östra* och *Västra gatudammen*. De skiljdes från varandra endast genom en väg. Vägen var en äldre infartsväg till godset och då den inte hade använts som sådan på några år, hade den inte underhållits och var nu tämligen igenväxt och på vissa sträckor raserad. Det var liv och rörelse på den plan som var avsatt till vattning av gårdens djur. Några av hästarna kivades. De stegrade sig, ruskade huvudena så att manen flög och de gnäggade högt. Tor stod ute i dammen och stampade med hoven i vattnet så att det stänkte på stalldrängen som stod vid dammkanten. (Se figur 11)

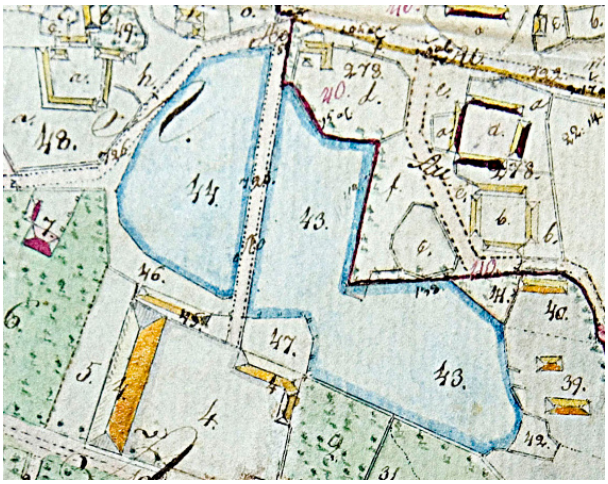

Figur 11. Dammarna 1825.

Dammarna är inte återgivna på Burman-Fischers bild men syns på en teckning av Anders Sigfrid Rålamb[48] omkring hundra år senare (se figur 12)[49]. Rålambs teckning visar dock endast den östra dammen. På den västra dammens plats återfinns i Rålambs bild några av de hus som tillhörde Stora Jordberga by. Bilden är i vissa delar mycket snarlik den bild av Jordberga som finns i de Burman-Fischerska prospektverken och stämmer med hänsyn till vad som framförts i diskussionen om denna bild förhållandevis väl överens med verkligheten vid Jordberga under slutet av 1700-talet. Den stämmer också tämligen väl överens med enskifteskartan från 1825. Varför det endast finns en damm utritad på Rålambs bild har inte varit möjligt att utreda. Det kan vara så att Rålamb i bilden av utrymmesskäl inte kunde ha med, varken en större damm eller hela Jordberga by, fast han ville antyda att det fanns en eller flera dammar och att byn låg alldeles i anslutning till godset.

47 Ahlklo, handledningsdiskussion, 1 mars 2006.

48 Dagens forskare diskuterar även trovärdigheten när det gäller Rålambs bilder. Godsen är tecknade sett ur ett flygperspektiv och har ofta en schematiserade park- och trädgårdsanläggningar i närheten (Ahlklo, handledningsdiskussion, 1 mars 2006).

49 Kungliga biblioteket, Rålambska samlingen, Anders Sigfrid Rålambs akvarell av Jordberga gods.

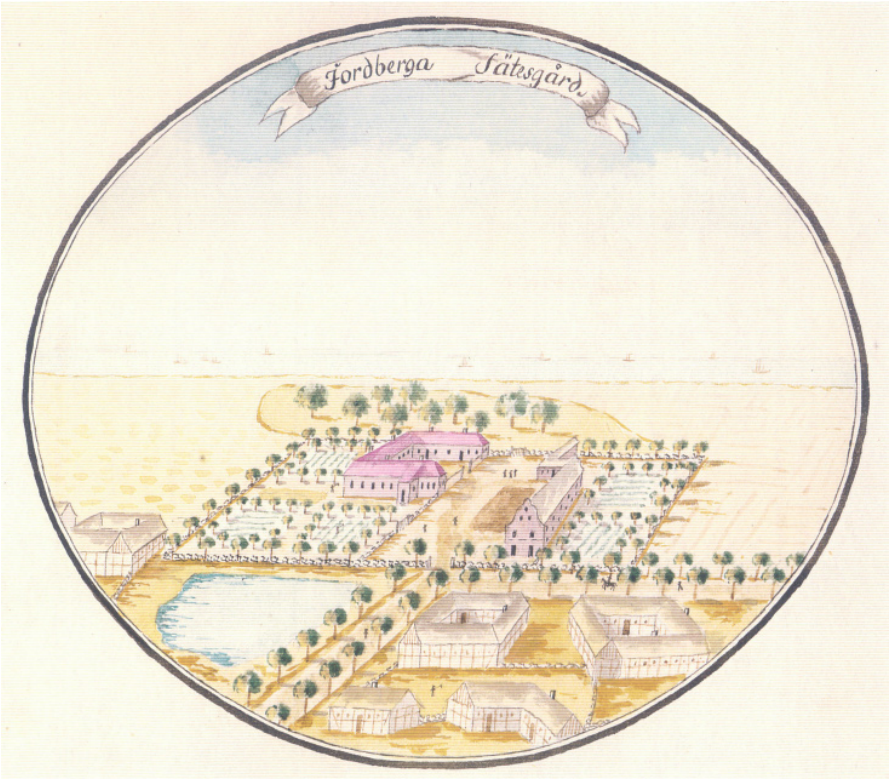

Figur 12. Jordberga i slutet av 1700-talet tecknat av Anders Sigfrid Rålamb.

Carl Adam gjorde en svepande rörelse med armen mot Stora Jordberga by som syntes strax norr om dammarna och sa att tiderna förändras och att några av byns gårdar inom kort skulle flyttas längre ut på markerna. Hans pappa hade haft lantmätaren här och denne hade gjort upp en fin plan över godset och dess ägor. Carl Adam erkände att han var mycket intresserad av lantbruk och att han gärna ville ta över godset efter sin pappa men att pappa önskade att han och brodern Erik skulle bli militärer. Carl Adam tittade långt ut i fjärran och såg ut som om han drömde sig framåt i tiden men gick sedan plötsligt iväg västerut och sa att vi skulle gå och hälsa på trädgårdsmästaren. När vi passerat mellan ekonomibyggnaden och den västra gatudammen skymtade vi kökträdgården med dess kvarter. Vi rundade hörnet av trädgården, kom ut på en av infartsvägarna till Stora Jordberga by och fortsatte vår vandring väster ut. Då mötte vi en hästskjuts. Det var en av dagsverksbönderna som fraktade hem sädesneker. En bit bort på vägen kom flera vagnar. På vår högra sida hade vi några av byns hus men också ett öppet landskap bestående av tofter[50] och ängar. Carl Adam fick syn på trädgårdsmästaren som kom gående över gårdsplanen (se E figur 26) framför de två husen i kökträdgårdens norra kant. Han bar på en korg med äpplen som han skulle leverera vid herrskapsköket. Han hälsade artigt, berättade för Carl Adam att han var nöjd med skörden och skyndade vidare. (Se figur 13.)

50 Toft, en sydskandinavisk form av tomt. Den i regel inhägnade till gården hörande ytan kring gårdens byggnader, kökträdgård och i förekommande fall fruktträdgård, humlegård, kåltäppa m. m. Till toften hörde vanligen också en liten åker i direkt anslutning till gårdstomten (NE, 1995, band 18, uppslagsord: toft).

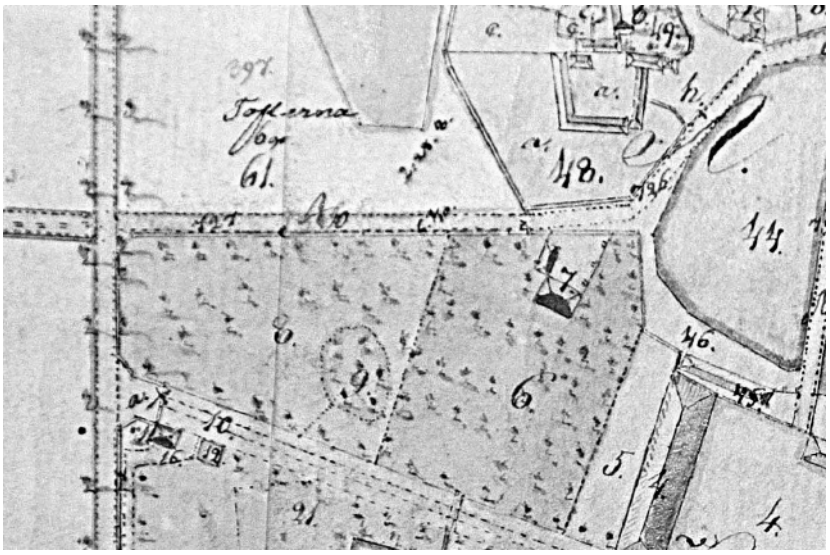

Figur 13. I bildens övre halva - ett öppet landskap, i bildens nedre halva - kökträdgården markerad med nummer 6 och planteringen med Erics kulle markerad som en oval nära bildens centrum.

Det var brukligt att kökträdgårdarna vid denna tid var indelade i kvarter och låg skilda från mangårdsbyggnaden[51]. Kökträdgården vid Jordberga hade med stor sannolikhet legat väster om ladugården sedan åtminstone slutet av 1600-talet då en trädgård är avbildad på samma plats i Burman-Fischers prospektverk och dessutom finns inritad i Rålambs teckning (se figur 14). Husen i kökträdgårdens norra kant tillhörde troligen trädgårdsmästaren då det vid denna tid var vanligt att bostaden för den yrkeskåren låg i eller strax utanför trädgården[52].

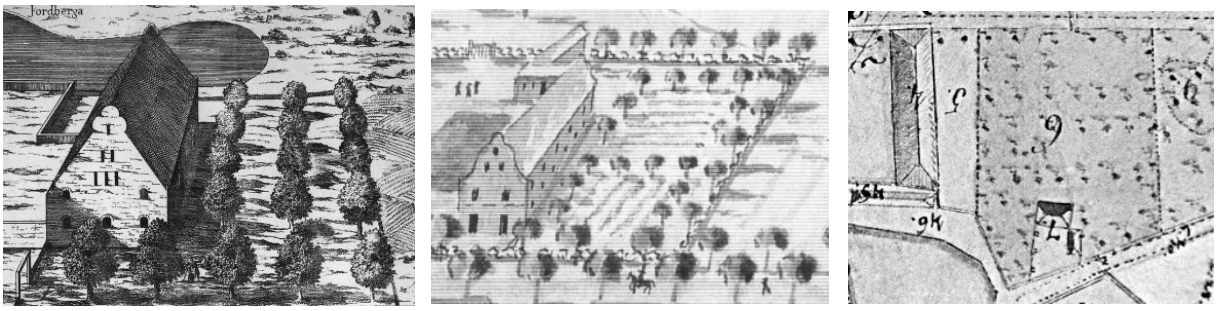

Figur 14. Kökträdgården i slutet av 1600-talet, i slutet av 1700-talet och år 1825. Ladugården syns till vänster i varje bild. Kartbild tre, från år 1825, är vänd 180 grader för att den lättare skall kunna jämföras med de två andra bilderna. På bilderna är norr nedåt.

51 Moberg, 1933, sid. 28.
52 Ahrland, 2005, sid. 281.

Vår promenad fortsatte längs med vägen och vi tittade på planteringen väster om kökträdgården. Mitt i planteringen fanns en liten kulle som även den var planterad. (Se figur 13) Så kom vi fram till en fyrvägskorsning (se F figur 26). Vägen rakt fram gick vidare mot Lilla Jordberga by men vi svängde vänster, ut på den i nordsydlig riktning gående bygdevägen mellan Källstorps by någon kilometer söder om godsanläggningen och den stora landsvägen (från Malmö till Ystad) cirka 700 meter norr om Jordberga. Utmed bägge sidor om vägen var träd planterade.

Än idag finns kullen kvar. Att den har använts som jordkällare gör mig trädgårdsmästaren vid dagens Jordberga, Inge Blücher, mig uppmärksam på (se figur 15)[53]. År 1825 kallades kullen för *Erics kulle*. Erik Reinhold von Nolckens äldsta son, Axel Erik, var två år när familjen flyttade till Jordberga och det bör vara efter denne son som kullen var uppkallad[54]. Att så var fallet menar också Eric Mårtensson i sin skrift *En mångsidig godsägare på Söderslätt*[55]. I källmaterialet nämns också, om än sällan, Carlslund. Detta område bör vara uppkallat efter Erik Reinhold von Nolckens andra son, Carl Adam[56]. Var Carlslund låg är dock okänt. Allén utmed bygdevägen tillkom troligen redan under slutet av 1700-talet. Då bedrev myndigheterna intensiva kampanjer för att träd skulle planteras i det annars så trädfattiga landskapet.[57]

Figur 15. Erics kulle år 2006.

Efter tiotals meter vände vi vänster igen och kom in på infartsvägen (se G figur 26) som ledde öster ut, tillbaka till Corps de logiet. I början av vägen, på vår högra sida, fanns en grindstuga och på vänster sida den avgränsade planteringen med kullen och kökträdgården som vi nyss passerat. Carl Adam och jag vek snabbt av åt höger in på en liten väg som rundade grindstugan (se figur 16) och sedan gick längs med den något större bygdevägen som vi nyss lämnat. På vår vänstra sida hade vi tre mycket små kvadratiska åkerkvarter som omgärdades av sidvallsmark[58]. På tre sidor om de små åkrarna men inte mot den sidan som vette mot vägen, växte träd. Ute på åkrarna gick några kvinnor och hackade. (Se figur 17.)

53 Blücher, Inge, trädgårdsmästaren vid Jordberga, samtal 2006-04-05.
54 LLA, KK, vol. A1:4, husförhörslängder, Jordberga gods.
55 Mårtensson (red.), 1966, sid. 27.
56 Ibid.
57 Fernlund, 1996, sid. 29.
58 Sidvall, gammal benämning på sankäng, som i stort sett är detsamma som fuktäng (NE, 1995, band 16, uppslagsord: sidvall).

Figur 16. Grindstugan vid gamla infartsvägen 2006.

De små kvarteren som ligger strax innanför bygdevägen är intressanta att titta närmare på. Med tanke på att godsherren vid denna tid, Erik Reinhold von Nolcken, betraktades som en av provinsens skickligaste lanthushållare och att Jordberga framhölls som ett exempel på ett vårdat jordbruk ligger det nära till hands att tro att kvarteren användes till försöksodlingar[59]. Precis som dagens försöksodlingar var de små och låg separerade från varandra, vilket är en förutsättning vid försöksodling. De var dessutom fullt synliga från bygdevägen, något man eftersträvade för att visa omvärlden att man var med i tiden.[60]

> När vägen tog slut, strax efter det att vi passerat den sista lilla åkern, gick vi vidare rakt fram på sidvallsmarken och stötte efter några meter på en vattenledning[61] (se H figur 26) som gick i öst-västlig riktning. Nere i diket stod två karlar och grävde. Vi följde vattenledningen österut ända till den vände tvärt vänster (se I figur 26) och gick vidare norrut i riktning mot gårdens corps de logi. Där stannade Carl Adam, vände sig mot söder och blickade ut över två tämligen öppna områden. De kallades Sohejdan och Fårahejdan fick jag veta. Fårahejdan bestod nu till mesta del av betesmark men hade tidigare varit åker. Sohejdan hade tidigare varit äng men var nu planterad med unga träd och buskar. Carl Adam sa att han såg fram emot den dag då planteringen gav mer skydd. Han tyckte slätten var så ödslig utan träd. Dessutom berättade han att han tyckte det var så trevligt att gå i skogen vid Havgård, egendomen omkring en mil norrut som även den tillhörde Jordberga, och att han önskade att det också fanns en liten skog vid Jordberga. (Se figur 18)

Planteringarna på Sohejdan hade med stor sannolikhet tillkommit under den dåvarande ägarens, Erik Reinhold von Nolcken, tid. Under slutet av 1700-talet dominerade den formella trädgården i det då tämligen trädlösa skånska landskapet men nya trädplanteringsideal, härrörande från England, spred sig snabbt över kontinenten[62]. I början av 1800-talet, närmare bestämt 1811,

59 Ahlklo, handledningsdiskussion 1 mars 2006.
60 Ibid.
61 Ett öppet dike för att leda vatten. LMM, Källstorps socken, akt 7, Beskrivning till 1825 års Koncepthandling över enskiftesförättningen uti Stora Jordberga af Wemmenhögs Härad.
62 Moberg, 1933, sid. 7f.

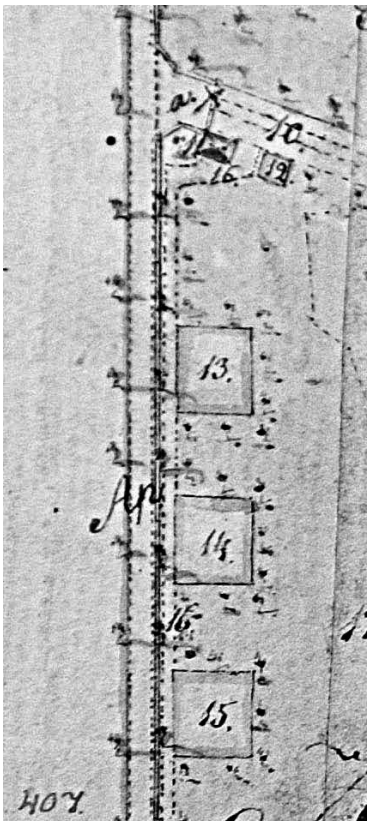

Figur 17. Små fyrkantiga åkerkvarter 1825.

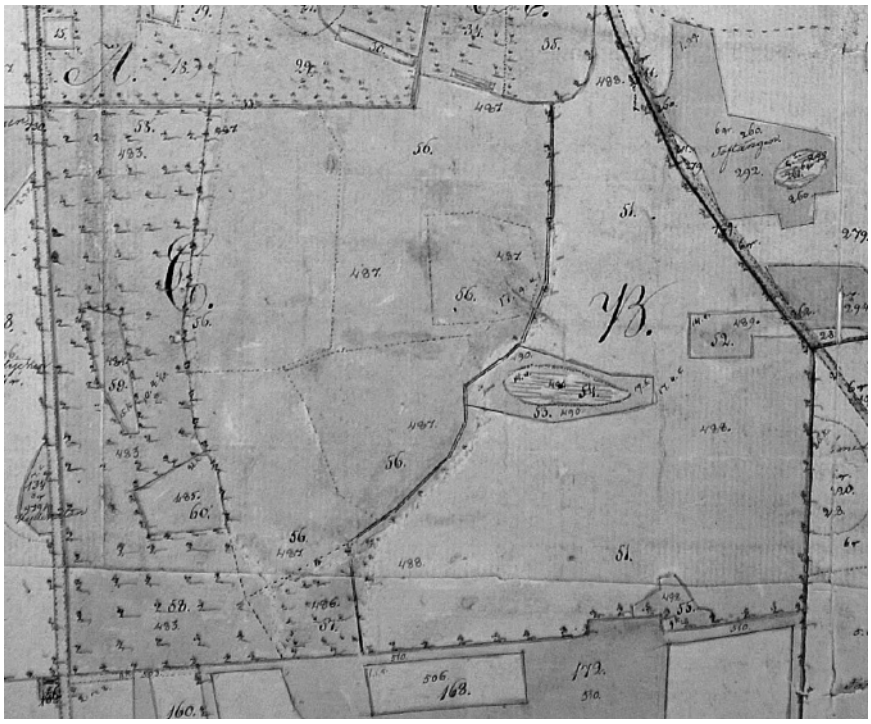

Figur 18. Sohejdan markerad C - äng som blivit plantering. Fårahejdan markerad B - åker som blivit betesmark.

bestämdes vid ett möte i Malmö att vart femtionde tunnland jord i länet skulle skogsplanteras. Detta beslut grundade sig mer på ekonomiska motiv än på mode och kom att stadfästas av Kungl. Maj:t 1813. Godsens gamla trädgårdar kom således under 1800-talet att skyddas av de för århundradet karakteristiska träddungarna som planterades runt omkring gårdarna och som antingen från början eller senare skulle komma att utgöra stommen i den romantiska parken, vilken skulle bli trädgårdsstilen på modet.[63] Skogsplanteringen på Sohejdan vid Jordberga var början på vad som både under det rådande århundradet och det efterföljande, mer och mer skulle komma att förvandlas till en romantisk park och som än idag utgör en del av ett större parkområde.

Så vände vi om och började vår vandring längs med vattenledningen som ledde norrut, tillbaka mot corps de logiet. Då blev jag plötsligt varse att vi på vår högra sida hade ett ganska stort tämligen öppet område som avgränsades av bygdevägen i väster, vattenledningen i söder och öster och corps de logiet och infartsvägen i norr och jag tänkte att det hade varit en utmärkt plats för en park. Mitt i området, som till stora delar utgjordes av vall med enstaka planterade träd reste sig ett pampigt magasin. Carl Adam berättade att det hade byggts av Jordbergas tidigare ägare, friherre Arvid Fredrick Kurck, år 1805[64], alltså bara några år innan hans pappa hade köpt egendomen. Sydväst om magasinet fanns en liten åker. Så kom vi fram till en liten långsträckt damm, vars vattennivå så här i slutet av sommaren, var så låg att vi med lätthet kunde hoppa genom den på några grästuvor. Carl Adam lät mig förstå att det längre västerut fanns ytterligare en damm och att man vissa tider på året brukade låta området mellan de båda dammarna svämma över så att gräset på vallen blev friskt och frodigt. Området brukade då se ut som ett kärr. (Se figurerna 19 och 20.)

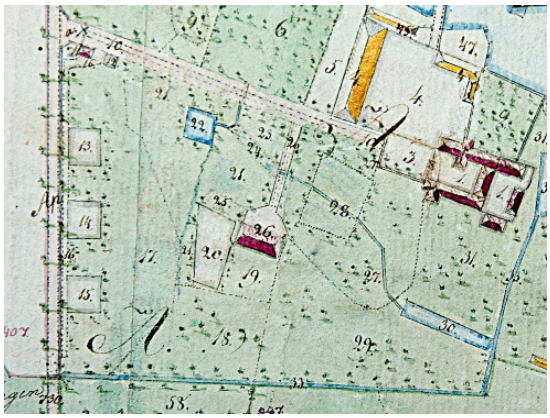

Figur 19. Magasinsområdet på kartan från 1825 avgränsas av bygdevägen i väster, de raka blå dikena i söder och öster och av infartsvägen från bygdevägen till corps de logiet i norr. Jämför kartan även med figurerna 22 och 23.

Figur 20. Magasinet byggdes av Arvid Fredrick Kurck år 1805 och var sommaren 2005 inbäddad i härlig grönska.

63 Moberg, 1933, sid. 7 och 9.
64 Prahl, 1997, ej paginerad.

Dammarna och bäcken i det här området hade anlagts på en plats som i en plan från 1767 benämndes ”*dam-hagen*” (dammhagen) och som redan då verkar ha varit ett sankt område[65]. Det sanka området syns även i övre kanten på bilden i Burman-Fischers prospektverk. (Se figurerna 10, 21 och 22) Dammar, kanaler och vattenledningar utgjorde både ett konstnärligt och praktiskt inslag[66]. De fungerade bland annat som vattenreservoarer och var en grundförutsättning för en park- och trädgårdsanläggning[67].

Figur 21. Dammhagen markerad med rött på kartan från 1767. Den raka linjen vänster om dammen är bygdevägen till Källstorp.

Figur 22. Den forna dammhagen markerad med röda streck på kartan från 1825.

> Efter det att Carl Adam och jag hoppat genom dammen, kom vi in på en med alm och ask skogbeväxt vall[68] (se J figur 26). Vi befann oss nu strax söder om corps de logiet och skymtade dess byggnader mellan stammarna. Öster ut, på andra sidan vattenledningen men fortfarande i skogsdungen, låg en iskällare och ett redskapshus. Utanför iskällaren stod en skottkärra och en gårdskarl höll just på att lasta i ett stort isblock som han skulle köra upp till köket. Vid redskapshuset stod en trädgårdsdräng som lärde en trädgårdsgosse hur man lagar drivbänksfönster. Vattenledningen som vi hade följt kom från en fyrkantig damm som låg strax öster om corps de logiet. (Se figur 23)

Träden söder om corps de logiet återfinns på Rålambs teckning från omkring 1780 och ser redan då ut att vara gamla (se figur 12). En fyrkantig damm öster om corps de logiet återfinns på bilden i Burman-Fischers prospektverk. Det var vid denna tid mycket vanligt med dammar för till exempel karpar vid de större gårdarna. Så hade det varit sedan åtminstone medeltiden då många kloster uppvisade anläggningar med en eller flera fiskdammar, och det är rimligt att

65 LMM, Källstorps socken, akt 5, Jordberga sätesgård och stora Jordberga by, uppmätning och beskrivning, 1767.

66 Ahrland, 2005, sid. 47.

67 Ibid.

68 MS, Arméns beskrifningar till Skånska Recognoseringskartan 1812-1820, Malmöhus län, del II, utdrag af 1815 års Tabeller för Kjellstorps Socken i Wemmenhögs Härad (kopia på originalhandlingarna som finns vid Krigsarkivet i Stockholm).

anta att även dammen öster om corps de logiet vid Jordberga var en fiskdamm. Den befann sig här i ett strategiskt läge nära mangårdsbyggnaden. Rålambs teckning hundra år senare uppvisar ingen damm öster om huvudbyggnaden vid Jordberga men det är skäligt att tro att den fanns vid tiden för bildens tillkomst. (Se figur 24.)

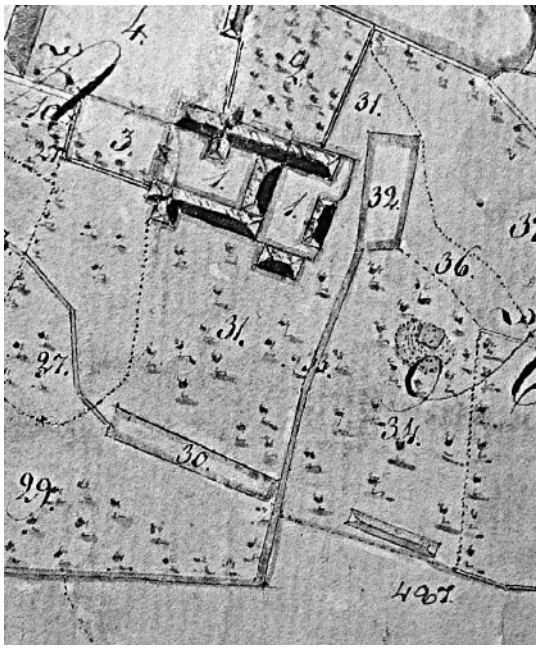

Figur 23. Iskällaren markerad som en fyrkant innesluten i en cirkel till höger i bilden. Redskapshuset är markerat som en rektangel och återfinns i bildens nedre högra hörn.

Figur 24. Dammen syns öster om corps de logiet i slutet av 1600-talet. I slutet av 1700-talet finns ingen damm utritad. År 1825 är dammen åter utritad öster om corps de logiet. Bild tre, från 1825 är vänd 180 grader för att den lättare skall kunna jämföras med de två andra bilderna. På bilderna är norr nedåt.

När vi passerade mellan corps de logiets östra flygel och den fyrkantiga dammen fick en man just upp en karp i sin håv. Vi gick runt hörnet på huvudbyggnaden, passerade en grind i en mur och kom in i den lilla trädgården (se K figur 26) som låg strax norr om och i anslutning till corps de logiet. I trädgårdens norra kant fick jag syn på den östra gatudammen igen. Där simmade två vita svanar. På andra sidan om dammen låg Jordberga by och väntade på att få bli utforskad men då vi var trötta beslutade vi oss för att avsluta vandringen. I trädgårdens västra kant, mellan huvudbyggnaden och stallet i norr, gick en mur. Från andra sidan muren hördes råmanden och det spred sig en oangenäm odör. Det slog mig då att ladugårdsplanen med gödselstacken låg alldeles på andra sidan om muren och att man släppt ut korna för att de skulle kunna dricka. Nu släpptes det åter gödsel på planen och karlarna kunde än en gång börja skyffla.

Det kan tolkas som om trädgården norr om corps de logiet fanns redan i slutet av 1600-talet då det på samma plats i Burman-Fischers prospektverk återfinns en trädgård – om än schematiserad (se figur 25). Trädgården norr om huset utgjordes, i motsats till ekonomiträdgården som oftast låg skild från mangårdsbyggnaderna, sannolikt av prydnadsträdgården[69]. Vad som talar för detta påstående är det faktum att trädgården på enskifteskartan betecknas som ”*trädgårdsplan norr intill corps de logiet*[70]” medan trädgården som låg invid den stora ladugården benämns ”*trädgårdsplan med dess kvarter*”[71], vilket var en bruklig benämning för just ekonomiträdgårdar.

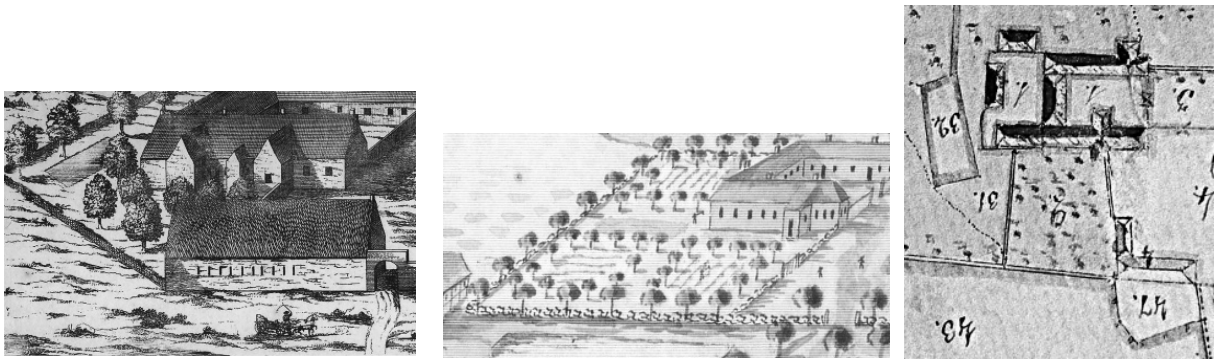

Figur 25. Lilla trädgården norr om corps de logiet i slutet av 1600-talet, i slutet av 1700-talet och 1825. Bild tre, från 1825, är vänd 180 grader för att den lättare skall kunna jämföras med de två andra bilderna. På bilderna är norr nedåt.

69 Moberg, 1933, sid. 28.

70 LMM, Källstorps socken, akt 7, Beskrivning till 1825 års Koncepthandling över enskiftesförättningen uti Stora Jordberga af Wemmenhögs Härad.

71 Ibid.

Figur 26. Vandringen som framställs i den fiktiva berättelsen från 1825 är markerad med röd linje. Bokstäverna A-K förtydligar routen.

Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar, 1834-1857

Erik Reinhold von Nolcken avled i maj 1834 och hans son Carl Adam von Nolcken blev, endast 23 år gammal, ensam ägare till Jordberga[72].

Den nye godsherren installerar sig, 1834-1838

”*Trädgårdsmästaren har fått befallning om promenadgångarnas bredd, i öfwerensstämmelse med herr Baronens befallning; och Broen öfwer kanalen skall blifwa lagd så fort wårarbetet blir slutat, och äfwen bli wälfd*.”[73]Citatet är hämtat ur ett brev skrivet av Jordbergas inspektor, Broms, år 1835. Det var adresserat till Carl Adam von Nolcken som under nämnda år och året efter befann sig vid det nystartade lantbruksinstitutet på Degeberg i Västergötland för att där inhämta kunskap om lantbruksskötsel[74]. Bron, som omtalas i citatet ovan, färdigställdes under sommaren 1835 och promenadgångarna blev färdiga i juni 1836, drygt ett år efter det att trädgårdsmästaren hade fått befallning om deras bredd[75]. Över vilken del av kanalen bron byggdes och var gångarna anlades går inte att utläsa av källmaterialet. Det går inte heller att utläsa var de träd som köptes till Jordberga under åren blev planterade. Ett undantag utgör de träd som trädgårdsmästare Wahlström införskaffade på Näsbyholm i november 1836[76]. De skulle användas i en allé som skulle planteras utmed bygdevägen från gården upp till stora landsvägen mellan Malmö och Ystad (se figur 27) [77]. Enligt 1825 års karta fanns där redan en allé och det är därför rimligt att tro att de nya träden som införskaffades skulle ersätta träd i dålig kondition och träd som av en eller annan orsak gått ut. Från ett annat av inspektor Broms brev är följande värt att notera: ”[…] *trädgårdsmästaren har nu börjat med planteringen af träd på de platser Herr Baronen befallit*.”[78] Ur detta citat, liksom i det förra, går att utläsa att von Nolcken själv verkar ha varit den som bestämde hur anläggningen skulle utformas.

Figur 27. Allén från gården till landsvägen i norr efter en hagelskur i april 2006.

Någon gång under åren 1834-1844 omvandlades de två gamla fiskdammarna norr om corps de

72 LLA, KK, vol. A1:4, husförhörslängder, Jordberga gods; Kjellberg, 1966, sid. 139.
73 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 8 maj 1835.
74 Kjellberg, 1966, sid. 139; SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN.
75 LLA, JGA, vol. B8:6, ver. juni-juli 1835; LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 17 juni 1836.
76 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 16 nov. 1836.
77 Ibid.
78 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 25 nov. 1835.

logiet till en liten sjö[79]. Det är inte helt osannolikt att den genomfördes vid dammrensningen i augusti 1834[80]. Det skulle i så fall vara en av de första uppgifterna gårdens folk tog itu med under Carl Adam von Nolckens ledning. De två dammarna bör ha omvandlats till en sjö genom att den forna infartsvägen som löpte mellan dem rensades bort och att en liten del av vägen behölls som en ö i sjön (se figur 28). Vid kraftigt regnväder försvann ibland ön och det är lätt att förstå att den forna infartsvägen då och då måste ha varit erbarmlig att ta sig över. Inspektor Dahl skrev: ”*Wäderleken har idag slagit om och har här regnat nästan hela dagen, wattnet i dammen har i följd deraf stigit så högt att blott en mindre del af ön är synlig*.”[81]. I sjön simmade, åtminstone ibland, svanar. Inspektor Dahl meddelade följande: ”*Jag lät igår hugga en större vak på dammen till svanarna, isen är ännu tämligen tjock*.”[82]. Förutom att dammarna sannolikt omändrades till en sjö skedde inte några större förändringar under perioden 1834-1838 i parken och trädgården vid Jordberga.

Figur 28. Ön i dammen tillkom troligtvis då delar av den forna infartsvägen rensades bort. Öns läge markerat med röd cirkel. De delar av vägen som rensades bort markerade med röda streck.

Carl Adam von Nolcken ser om sitt hus, 1839-1840

Först år 1839 genomfördes en förändring som skulle komma att vara avgörande för parkanläggningens vidare utveckling. Då lät Carl Adam von Nolcken, på förslag av en kapten Hjelm, riva delar av mangårdsbyggnaden[83]. Under Hjelms ledning revs den södra flygeln. Den norra, som fortfarande skulle fungera som huvudbyggnad, förlängdes 13 alnar och 12 tum (cirka 8 meter) åt väster. Mot denna tillbyggnad uppfördes en ny flygel.[84] Ombyggnationen ändrade gårdens orientering från väster till söder. På så sätt kom borggården att riktas mot ett annat håll än mot ladugården, mot vilken den visserligen tidigare varit avstängd men då endast

79 LLA, Martin Weibulls samling, vol. 7, anteckningar rörande Jordberga.
80 LLA, JGA, vol. B8:6, ver. aug. 1834.
81 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, odaterat 1845.
82 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 6 april 1845.
83 Grandien, 1974, sid. 301f.
84 Grandien, 1974, sid. 302; Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga.

med en mur (se bild 29). Godsherren skrev själv: ”*År 1839 lät jag nedrifva en gammal förfallen flygelbyggnad, som stod midtemot hufvudbyggnaden samt alla de gamla gråstensmurarna, hvarigenom den midtför hufvudbyggnaden belägna parken med de sköna, stora, hundraåriga almarna blef synlig och förenad med gården*.”[85]

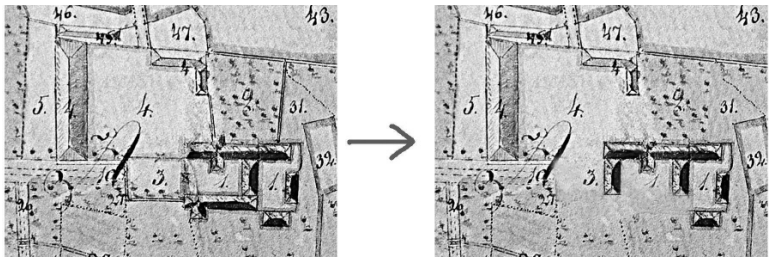

Figur 29. Corps de logiet före och efter ombyggnaden 1839.

Både Hjelm och Brunius, som skulle komma att ta över efter Hjelm, hade sannolikt tankar och idéer om corps de logiets blivande utseende och diskuterade rimligtvis dessa med godsherren. Det verkar dock som om godsherren själv stod för helhetsgreppet på sin anläggning, inkluderande såväl byggnader och jordbruk som park- och trädgårdsanläggningar. Det framgår inledningsvis inte klart och tydligt men kan bland annat utläsas av citatet ovan där von Nolcken beskriver hur han förenar den i söder liggande parken med mangårdsbyggnaderna men kommer också att framgå av andra citat längre fram i arbetet. Det framträder också av det faktum att Hjelm, vilket framgår av stycket nedan, i ett tidigt skede lämnade Jordberga och således inte kunde ha några åsikter och genom det faktum att Brunius koncentrerade sig på byggnaderna och mycket sällan lade sig i park- och trädgårdsfrågor[86]. Dessutom var von Nolcken, som många andra adelsmän, berest och beläst och hade på så sätt kunnat tillgodogöra sig de nya rönen inom lantbruk, arkitektur och trädgårdskonst, vilket var en förutsättning för utvecklingen av gården.

Då en tornbyggnad skulle uppföras mitt på huvudbyggnadens södra fasad drog sig kapten Hjelm ur ombyggnadsprojektet. Carl Adam von Nolcken anlitade då istället arkitekten Carl Georg Brunius[87] och fick på så sätt tillslut sitt efterlängtade torn, varifrån utsikten över slätten var magnifik (se bild 30).[88] Herrgården omvandlades till en götisk borg av Brunius, som under påföljande år även skulle komma att förändra några av ekonomibyggnaderna vid Jordberga i samma stil. von Nolcken lät även Brunius omvandla corps de logiets interiör och församlingskyrkan i Källstorp

Figur 30. Corps de logiet med tornet, varifrån man hade en magnifik utsikt.

85 LLA, Martin Weibulls samling, vol. 7, anteckningar rörande Jordberga.

86 Bjurklint, Kajsa, telefonintervju, 1 mars 2006.

87 Carl Georg Brunius, 1792-1869, konsthistoriker och självlärd arkitekt och byggmästare. Han konstruerade sina byggnadsverk enligt medeltida ideal och beredde vägen för nygotikens genombrott i Sverige. (NE, 1990, band 3, uppslagsord: Carl Georg Brunius.).

88 Grandien, 1974, sid. 302f; ATA, BS, vol. XLV, brev från B. till kammarherren S. O. Hauswolff.

i denna stil.[89] Intressant att notera är att den första herrgården i Skåne som byggdes om i ett historiserande formspråk var just Jordberga[90]. Ombyggnadsarbetena vid corps de logiet fördes under ledning av murmästare Magnus Cederholm, som Brunius personligen hade lärt upp.[91] Carl Adam von Nolcken var mån om att ge godset en exemplarisk fasad utåt och skrev i ett brev till professor Brunius: ”*Var god och kom ihåg den tredje vackra gafveln som skall synas ifrån Landsvägen*.”[92]

När de vid corps de logiet omfattande ombyggnadsarbetena under hösten 1839 började gå mot sitt slut var von Nolcken inte sen med att tänka på försköningen av området närmast huset. I ett brev till Brunius tar sig von Nolcken ”*friheten att påminna om terrassen och tegelugnen, hvilka ju förr dess heldre borde uppföras*.”[93]. Tegelugnen som omnämns fanns vid Havgård, skogsegendomen som tillhört Jordberga sedan 1500-talet, och i den brändes allt tegel som användes vid Jordberga[94]. Terrassen som skulle anläggas intill huvudbyggnadens norra fasad grundlades i slutet av året men kom inte att bli helt färdig förrän efter ett par år[95]. Förseningen berodde på att den balustrad som skulle omgärda terrassen inte föll von Nolcken i smaken. Balustraden som till att börja med var tänkt att vara en uppmurad stenbalustrad visade sig bli för hög när en sida murades upp på prov (se bild 31)[96]. Baronen tyckte att det såg ut som en mur, ”*visserligen en förbannat vacker mur, men dock en mur*”[97] och menade att det inte

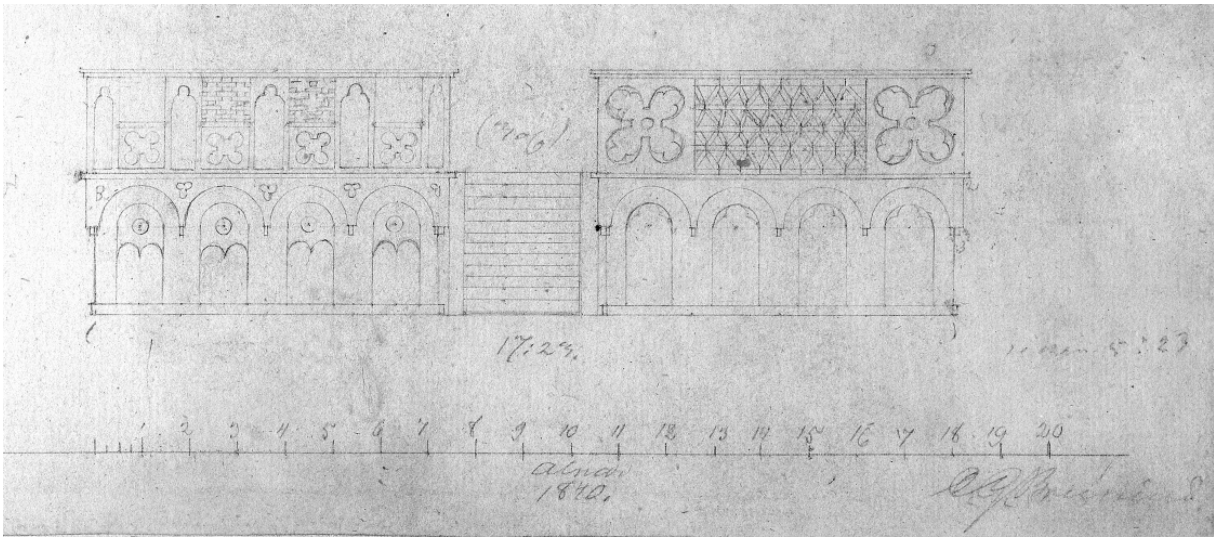

Figur 31. ”*En förbannat vacker mur*”? Brunius förslag på terrassens utformning - ett förslag som aldrig realiserades.

89 Mårtensson (red.), 1966, sid. 12-19.
90 Bjurklint, 2001, sid. 47.
91 Grandien, 1974, sid. 304.
92 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 11 aug. 1839.
93 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., utan datum 1839 (troligen aug.-okt.).
94 Mårtensson (red.), 1966, sid. 16.
95 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., två odaterade brev (troligen hösten 1839 och 1841); Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga.
96 ATA, BS, vol. XXIV, brev från Magnus Cederholm till B., 16 sept. 1840 och brev från CAvN till B., 23 sept. 1840.
97 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 23 sept. 1840.

skulle bli vackert så nära fönstren på huvudbyggnaden och att terrassen helt skulle komma att skilja byggnaden från trädgården i stället för att vara en ”*föreningslänk emellan rummen och blomstren på marken*”[98]. Han undrade lite försiktigt om det inte möjligtvis gick att gjuta en ”*götisk järnbalustrad*”[99]. Önskemålet uppfylldes året efter, det vill säga 1841, då ett vackert järnstaket i rosverk sattes upp vid terrassen på den förr så tomma sidan av den götiska borgen[100].

Siegrun Fernlund uppmärksammade i sina studier inför arbetet med uppsatsen om *Aristokratins landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö*, att några av de corps de logi som finns beskrivna i Ljunggrens verk *Skånska herregårdar* hade försetts med verandor under 1800-talet. De användes som en förlängning av rummen i huset och fungerade ypperligt som en ”*övergång mellan inomhus och utomhus*”.[101] Terrassen fungerade på liknande sätt. Modet att anlägga terrasser hade spridit sig från England. De hade där, i slutet av 1700-talet, åter blivit populära då den engelske landskapsarkitekten Humphry Repton började skapa ”[…] *fargerike, frodige og behagelige uterom for familienes rekreasjon og selskapsliv.*”[102]. Det var dock inte alla som hade råd, möjlighet eller viljan att anlägga terrasser. Som en jämförelse kan nämnas Tagels gård i Småland där man efter 1840 istället hade kontakt med omgivningen via franska fönster. Tagels gamla corps de logi brann 1816 och när en ny huvudbyggnad i klassicistisk stil uppfördes 1840 passade man på att bygga in de för stilen vanliga franska fönstren i den västra gaveln så att man från soffan i kabinettet kunde blicka ut över prydnadsträdgården.[103]

Brevväxling mellan von Nolcken och Brunius var intensiv och många av breven är sparade. I flera av dem märks att von Nolcken var mån om att sätta sig in i de olika byggnadsprojekten. Han hade ofta synpunkter och ställde ofta frågor. En av synpunkterna gällde trappstenen till terrassen som han menade måste beställas då den gamla projekterade blev för ful[104]. Han frågade Brunius om stenen skulle beställas från Hörby eller Höör, Gotland eller Öland. Dessutom undrade han om trappan till terrassen borde utvidga sig så att de nedre stegen blev bredare än de övre eller om de skulle vara jämbreda.[105] von Nolcken var emellertid inte heller sen att tacka professor Brunius och berömma hans verk, som i följande rader:

> ”*Det var en högst angenäm surprise att så hastigt erhålla det vackra skranket, hvilket lyckligen anländt och redan står och pryder den förr så tomma sidan af den göthiska borgen. Tack goda Hr. Professoren! Det är aldeles charmant och terrassen har nu fått ett utseende och anseende som jag i sanning icke trodt vara möjligt att åstadkomma*!”[106]

98 Ibid.
99 Ibid.
100 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., odaterat (troligen 1841).; ATA, BS, vol. XLV, brev från B. till kammarherren S. O. Hauswolff.
101 Fernlund, 1996, sid. 35.
102 von Essen, 1997, sid. 172.
103 Liepe, 1989, sid. 6 och 18.
104 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., skärtorsdagskväll 1841.
105 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 18 dec. 1841.
106 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., odaterat (troligen april-nov 1841).

Värdigt välkomnande, 1841-1842

I och med att corps de logiet, genom ombyggnaden, hade orienterats mot söder öppnade sig möjligheterna för von Nolcken att även förändra tillfartsvägen till godset. ”*Nya vägen är nu upptagen. Till våren komma jag troligen att besvära med ritningar till 2ne broar af hvilka den ena som bör bli af tegel är ganska lång eller rättare icke så liten. Några portar i göthisk stil bör väl äfven föra till den nya vägen*.”[107] Dessa rader, av von Nolckens hand i december 1841, var inledningen till en intensiv diskussion mellan godsherren och Brunius rörande den nyupptagna vägen. Denna väg, som var den tilltänkta tillfarten till godset, ledde från bygdevägen, genom delar av Sohejdan med planteringen, över vattenkanalen och den strax norr om liggande dammen, till corps de logiet. På så sätt anlände resenärerna till corps de logiet söderifrån. (Se bild 32) Den infartsväg som hade brukats innan corps de logiets byggdes om gick i stort sett rakt öster ut från bygdevägen, förbi stora ladugården från Krabbes tid, till borggården. Det var en relativt kort sträcka ekipagen då hade färdats för att komma fram till målet som låg gömt bakom två murar. Väl där var det inte byggnaden som besökarna hade åkt rakt emot som var huvudbyggnad. Huvudbyggnaden låg i den norra längan. Efter mangårdsbyggnadens ombyggnad kom den gamla infartsvägen att runda gaveln på den västra flygeln för att därefter sluta på planen framför mangårdsbyggnaden och mellan flyglarna. Om resenärerna efter corps de logiets ombyggnad anlände från den gamla infartsvägen skulle de fortfarande inte få möjlighet att beskåda mangårdsbyggnaden utan fick under sin färd än en gång hålla till godo med en flygelbyggnad. I och med att den nya vägen anlades skulle ekipagen visserligen komma att få färdas en betydligt längre sträcka men de skulle få se huvudbyggnaden under färden fram emot godset och avsluta resan på ett värdigt sätt.

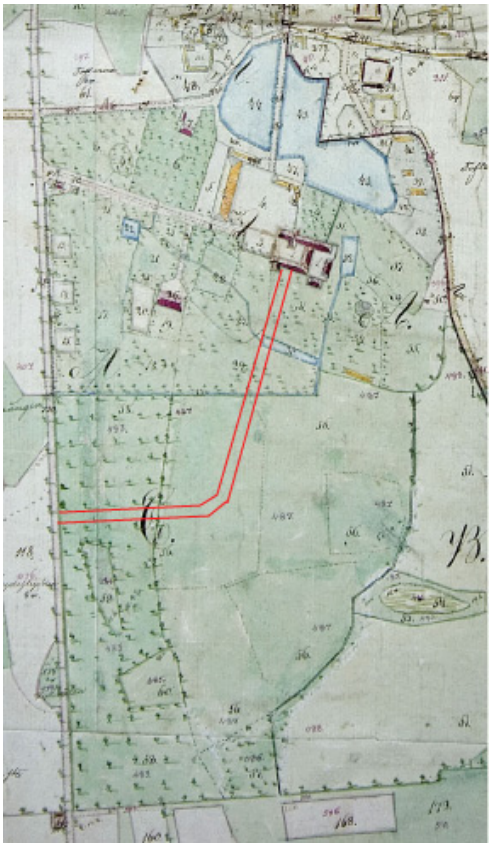

Figur 32. Nya infartsvägens sträckning markerat med rött.

Två gånger under våren 1842 påminde von Nolcken Brunius om bron och portarna (grindarna) till nya vägen och menade att om vägen inom en rimlig tid skulle kunna brukas borde arbetet med bron inte försinkas[108]. Det är rimligt att anta att det var godsherrens egen idé och önskan att den nya infartsvägen skulle angöra corps de logiet från söder eftersom Brunius omedelbart skrev följande rader till baronen:

> *”Beträffande nya väganläggningen med dithörande portar och brobyggnad, tager jag mig friheten att ännu en gång yttra min öfvertygelse. Jag förmenar nemligen,*

107 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 18 dec. 1841.
108 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 22 feb. och 24 mars 1842.

att den nya vägen icke bör göras för lång eller att afkörningen tages allt för långt ifrån den gamla; ty om […] den sista framkörningen blir rätt emellan träden till borggården, syns anblicken bli dess mera öfverraskande."[109].

Det är intressant att notera att Brunius ansåg att den nya vägens infart inte skulle anläggas för långt från den gamla infarten och att vägen i sig inte skulle vara för lång. Det är även värt att notera hur Brunius rådde von Nolcken att lägga in ett överraskningsmoment genom att föreslå att vägen skulle dras mellan träden till borggården. Brunius menade också att den långa gärdesgården, som von Nolcken uppenbarligen ville ha utmed infartsvägen, inte skulle bli vacker och att grindar inte skulle vara bra för dem som skulle passera längs vägen[110]. Brunius verkar som tidigare nämnts sällan ha engagerat sig i park- och trädgårdsanläggningarna vid godsen utan tycks ha koncentrerat sig på byggnaderna. Att han kom med råd gällande den omgivande miljön kring Jordberga måste ha berott på den nära vänskap som utvecklats mellan honom och baronen och som tydligt framträder i deras korrespondens. Det yppersta beviset för vänskapen framträder i det brev där von Nolcken bjuder in Brunius såsom den enda inte adliga personen till den första bal von Nolcken håller på Jordberga efter det att han gift sig med Dorothée Ehrensvärd[111]. Att en inte adlig person blev inbjuden tillsammans med endast adliga gäster var något som vid den tiden ansågs högst anmärkningsvärt. Detta understryks särskilt även av Bo Grandien i hans bok *Drömmen om medeltiden*[112].

Brunius skrev vidare: *"Bron öfver kanalen synes mig böra vara af sten och härtill skulle jag vilja använda en del af gärdesgården, och då kunde bröstningarna derå byggas af tegel i sköna prydnader. Herr Baronen finge då en bro, som blefve både till styrka, varaktighet och utseende i medeltidsstil."*[113]. von Nolcken svarade Brunius och meddelade att den nya vägen redan var anlagd och att den gick mycket längre ifrån den gamla än vad Brunius hade önskat den skulle göra och att bron måste byggas innan man tog itu med den gamla ladugården, som skulle förändras, därför att annars kunde man inte använda vägen. Baronen ville ha en bro av sten men bli av med gråstensmuren ville han inte.[114] *"[…] ty så illa jag tycker om våra vanliga uppstående gärdsgårdar, så bra tycker jag om de försänkta när de äro väl lagda."*[115].Vilken gärdesgård Brunius och von Nolcken talar om och var den var uppförd går inte att utläsa av källmaterialet men det är inte helt osannolikt att det rör sig om den mur som än idag syns utmed hela parkens västra sida och som i långa avsnitt är just försänkt (se figur 33). Det är rimligt att anta att den fungerat dels som gräns mellan den privata parken och den offentliga bygdevägen, dels som en av sidorna i den inhägnad som sannolikt omgärdade Sohejdan och Fårahejdan. Marken sluttar lätt från bygdevägen mot parkens centrala delar varför en försänkt gärdesgård torde ha varit det mest passande för platsen.

von Nolcken meddelar vidare att "[…] *dammen, eller kärret,* […]"[116] som bron skulle gå över var 12 alnar lång. Ritningar på grindar sköt han på framtiden, liksom stängslet. I april kom

109 ATA, BS, vol. XXIV, brev från B. till CAvN, 28 mars 1842.
110 Ibid.
111 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 1843.
112 Grandien, 1974, sid. 310.
113 ATA, BS, vol. XXIV, brev från B. till CAvN, 28 mars 1842.
114 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 1 april 1842.
115 Ibid.
116 Ibid.

slutligen ritningen till bron från Brunius. Om von Nolcken ville få ned kostnaden för bron, kunde ett valv uteslutas men då skulle också bron förlora i anseende.[117] Med hänsyn till den nya infartens sträckning är det rimligt att anta att bron skulle byggas över dammen som låg mellan corps de logiet och vattenkanalen (se figur 34) Någon ritning på bron har inte återfunnits, inte heller har några uppgifter om vilket alternativ von Nolcken valde påträffats. Att en bro byggdes är givet med tanke på att vägen annars inte kunde användas och med stor sannolikhet var det så att von Nolcken valde bron som den återgavs på Brunius ritning utan eliminering av något valv. Även om baronen ibland klagade på att ombyggnaden blev för kostsam så lyser hans iver och målmedvetenhet igenom i breven till Brunius. Följande citat är ett ypperligt bevis för att von Nolcken en del gånger satte anseendet före kostnaderna. ”[…] *den hederliga glasmästaren blir mig en dryg piece. Om tornet i sekler ej kan förvandlas till ruin, fruktar jag att Cassan gör det desto fortare! […] Har man tagit f-n i båten får man föra den i land och därför får jag nu finna mig i dyrheten, göthiska fönster måste jag nu ha.*”[118]

Figur 33. Kan detta vara den mur von Nolcken menade var nedsänkt?

Figur 34. Den röda cirkeln markerar brons läge över dammen.

Figur 35. Den gamla infartsvägen, eller allén som den också kallades.

117 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 1 april 1842 och brev från B. till CAvN, 16 april 1842.
118 Stjernswärd, Brita, 1980, sid. 125f.

”Att bygga kan vara bra, men att vara förälskad är än bättre”, 1843-1844

År 1843 ändrades drastiskt kökträdgården, belägen strax väster om den gamla ladugården[119]. På begäran sände von Nolcken över en planritning utvisande en allé och en trädgård till Brunius[120]. Vem som hade upprättat ritningen är okänt. Den är inte återfunnen men föreställde sannolikt kökträdgården och den gamla infartsvägen, vilken i andra sammanhang även kallades allén (se figur 35). Då skaran av personer som vid denna tid var kompetenta att uppgöra lantmäteriritningar inte var stor är det motiverat att tro att den karta som von Nolcken sände till Brunius i själva verket var den som upprättades i samband med enskiftesförhandlingarna 1825. På von Nolckens brev svarade Brunius bland annat följande:

> ”*Af planritningen, som synes mig vara med noggrannhet uppgjord, ser jag att det är fullkomligt god plats för det nya praktstallet på det afstånd och i den rigtning, som jag tagit mig friheten å en meddelad planritning föreslå. Det synes mig högst nödvändigt, att en byggnad med ett sådant anspråk lägges vinkelrätt mot den ansenliga ladugården*.”[121]

En del av marken i kökträdgårdens södra ände togs i anspråk när praktstallet, det vill säga stallet för herrskapets vagns- och ridhästar, byggdes 1843 (se figur 36 och 38). För att även bereda plats åt det tilltänkta arbetsstallet, som skulle ligga i kökträdgårdens norra del, flyttades kökträdgården[122]. Den nya kökträdgården anlades väster om magasinet. Samtidigt anlades en fruktträdgård söder om magasinet.[123] (Se bild 37.) Under perioden 25 juli till 23 augusti år 1843 arbetade man med att sätta upp staket runt den nya trädgården[124].

Figur 36. Läget för praktstallet markerat med röd rektangel i området för den gamla kökträdgården.

Figur 37. Det ungefärliga läget för den nya frukt- och kökträdgården markerat med röda streck väster och söder om magasinet.

119 ATA, BS, vol. XLV, brev från B. till S. O. Hauswolff.
120 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 8 april 1843.
121 ATA, BS, vol. XXIV, brev från B. till CAvN, 9 april 1843.
122 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 12 maj 1844; LLA, JGA, vol. B8:9, ver, juni-juli 1843.
123 Ljunggren, 18452-1863, i kapitlet om Jordberga.
124 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. juni-aug 1843.

Figur 38. Området för den forna kökträdgården våren 2006. Bilden tagen mot öster. I mitten av bilden syns den gamla ladugården, i bildens vänsterkant skymtar en röd ekonomibyggnad. Det gamla praktstallet kan skönjas bakom träden i bildens högerkant.

”*Att bygga kan vara bra, men att vara förälskad är än bättre*.”[125]. Så skrev von Nolcken till Brunius under våren 1843. Tidigare på våren hade von Nolcken förlovat sig med fröken Dorothée Ehrensvärd från Tosterup[126]. Att svärmeriet satte fart på skaparlusten märks tydligt. Åren 1843-1844 kom nämligen att bli det mest produktiva året när det gällde godsets förbättring och försköning. I samband med förlovningen kom grindarna vid nya infartsvägen återigen på tal. Allén (den gamla infartsvägen) var inte farbar under sommaren 1843 eftersom praktstallet då var under uppbyggnad och den blivande grevinnan skulle därför komma att föras till Jordberga den nya vägen. Eftersom bröllopet var nära förestående önskade baronen att Brunius med det snaraste skulle översända ritningar på grindar med därtill hörande pelare som skulle placeras i början av den nya infartsvägen.[127] En ritning på en inkörsport återfinns i källorna, den är dock daterad till 1847 varför några grindar sannolikt aldrig kom på plats 1843[128].

Det var inte bara kökträdgården som förändrades år 1843. Även trädgården norr om corps de logiet, av von Nolcken kallad *Lilla trädgården*, började utvecklas det året. Det gamla stallet mellan *Lilla trädgården* och ladugårdsplanen i väster revs och på det område som frigjordes utstakades nya trädgårdsanläggningar (se bild 39)[129]. Genom von Nolckens brev framträder några av de växter som fanns i *Lilla trädgården* innan den utvecklades. Till sin mor, Magdalena von Nolcken, skriver han bland annat följande rader. ”*Vi hava haft några riktiga sommardagar till gräs, blommors, nådig barons och andra*

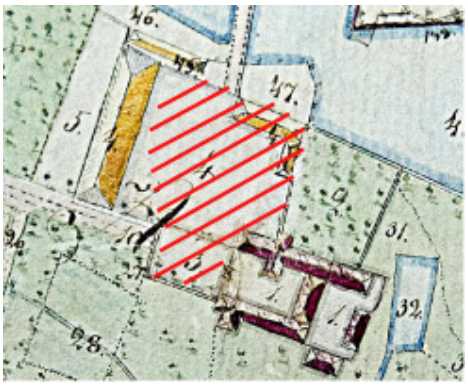

Figur 39. Lilla trädgården norr om corps de logiet utvidgades 1843. De nya anläggningarna stakades ut på det område som är markerat med rött i bilden.

125 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 1843 (troligen april-maj).
126 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 8 april 1843.
127 ATA, BS, vol. XXIV, två brev från CAvN till B., odaterade (troligen maj-juni 1843).
128 ATA, BS, vol. XXIV, ritning, inkörsporten till Jordberga.
129 ATA, BS, vol. XLV, brev från B. till S. O. Hauswolff.

kreaturs fröjd. Lilla trädgården är nu så brokig av tulpaner och narcisser vilka snart komma att avlösas av de sköna syrenerna."[130] Under sommaren 1844 fulländades nya trädgårdsanläggningen mellan huvudbyggnaden och sjön[131]. von Nolcken tyckte själv att den blev "*rätt vacker*"[132].

Det stora projektet 1844 var för övrigt uppförandet av ett orangeri, vilket blev så pass färdigt under vintern att det kunde börja brukas våren 1845. Anmärkningsvärt nog upprättades ritningen till orangeriet inte av Brunius, som fått i uppdrag att utföra ritningar till alla andra ny- och ombyggnadsprojekt vid Jordberga, utan av murmästaren Magnus Cederholm. Cederholm hade personligen lärts upp till murarmästare av Brunius och var den man som ledde själva ombyggnadsarbetet vid corps de logiet 1839[133]. Brunius var upptagen av projekt på andra håll och von Nolcken tvekade att vända sig till honom. Emellertid kunde inte von Nolcken låta bli att sända över de av Cederholm uppgjorda ritningarna till Brunius för dennes godkännande.[134] Något svar från Brunius har inte återfunnits varför det är befogat att anta att Cederholms förslag utfördes. Orangeriet byggdes på området strax väster om magasinet.

Livet går vidare, 1845-1852

Efter orangeriets uppförande skedde inte några större omdaningar av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar. I stället kom anläggningarna att utvecklas inom sina respektive områden. Växter införskaffades och trädgårdsredskap lagades och nytillverkades (se kapitlet *Jordbergas park och trädgårdar – byggnader, personal, inventarier och växter, 1834-1857*). I slutet av sommaren 1845 murades en kast[135] i drivhuset och vid samma tid året efter sattes 108 alnar nytt plank med två portar upp vid trädgårdshuset[136].

Under sommaren 1847 fick von Nolcken ritningar på det stängsel utmed infartsvägen som han talat med Brunius om redan 1841. Stängslet skulle konstrueras som en mur men von Nolcken insåg när han fick ritningarna att det skulle se för pretentiöst och besynnerligt ut mitt på fältet, vilket Brunius hade påpekat redan när stängslet först kom på tal. von Nolcken önskade i stället ett stängsel av trä, ritat av Brunius "*mästarehand*" och bad honom göra ett utkast till götiskt genombrutet staket med så små genomskärningar att inga smådjur kunde komma igenom. Brunius menade att stängsel och portar av sten och järn onekligen skulle bli dyrare än om de var gjorda av trä men de förstnämnda materialen ämnade sig bättre för medeltidsstil. Dessutom menade han att det kunde vara olämpligt att bygga stora portar i götisk form då utskärningarna försvagade träets sammanhållning och bäringsförmåga. Brunius sände trots varningen med en ritning som "*utan att vara plump lofvar varaktighet*"[137].[138] Huruvida stängsel och portar kom på plats har inte varit möjligt att reda ut men en ritning på inkörsporten finns i Bruniussamlingen på Antikvarisk-Topografiska arkivet (se figur 40).

---

130 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Magdalena von Nolcken, 31 maj 1842.

131 Riksarkivet (RA), Tosterupsamlingen (TS), nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 22 april 1844.

132 RA, TS, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 22 april 1844.

133 Grandien, 1974, sid. 304; ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 12 maj 1844.

134 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 12 maj 1844.

135 Lågt litet växthus eller hög drivbänk med löstagbara fönster som vetter mot söder. Kasten byggs helst upp mot en mur och sköts utifrån. (Svenskt trädgårdslexikon, 1938, band 2, uppslagsord: kast).

136 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:11 – sept. 1845 samt B8:12 – sept. 1846.

137 ATA, BS, vol. XXIV, brev från B. till CAvN, 7 aug. 1847.

138 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 23 juli 1847 och brev från B. till CAvN, 7 aug. 1847.

År 1850 påbörjades bygget av en mur sydväst om magasinet, det vill säga väster om kökträdgården. Muren blev färdig 1852 och bestod då av minst 16 000 tegelstenar som hade bränts i det egna tegelbruket (se figur 41).[139]

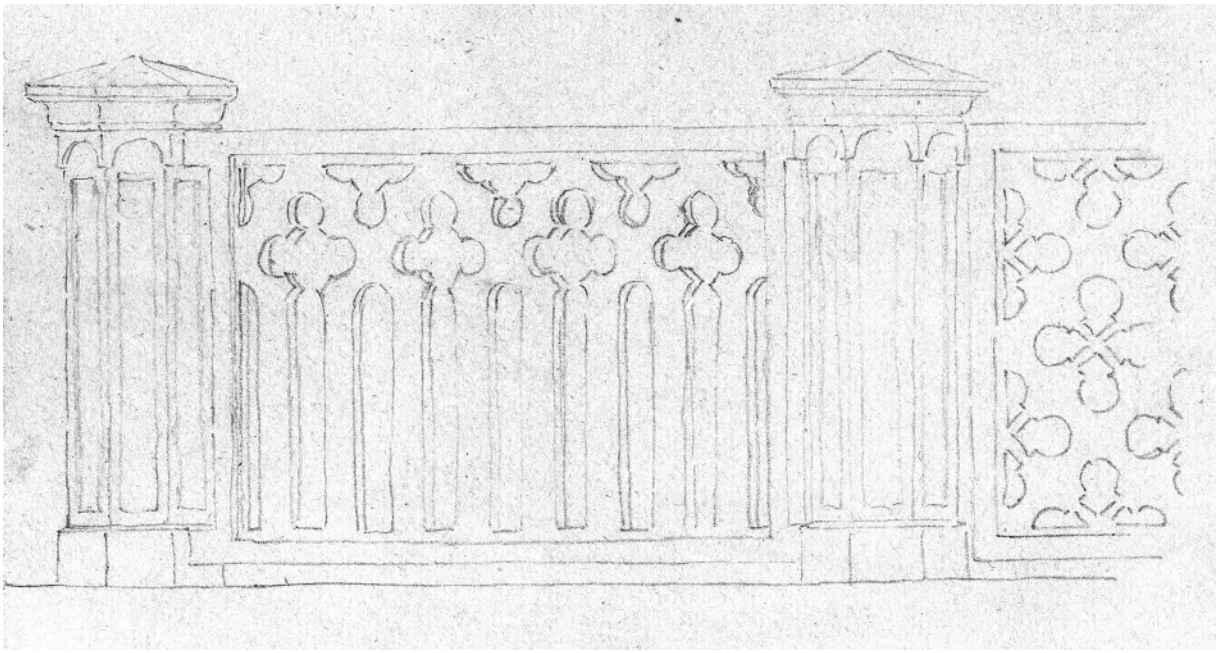

Figur 40. Brunius skiss på inkörsporten till Jordberga.

Figur 41. Muren byggdes 1850-1852 och består av minst 16 000 tegelstenar - tegelstenar som en gång brändes i det egna tegelbruket. Murens västra sida.

139 LLA, JGA, vol. B8:15, ver. sept. 1850-juni 1852.

Carl Adam von Nolckens sista år, 1853-1857

Efter 1852 uppvisar räkenskaperna endast ett fåtal trädgårdsuppgifter. Trädgårdsmästaren och trädgårdsdrängarna fick sina sedvanliga halvårslöner men lön betalades även ut till dem som utfört legodagsverken i trädgården. Förutom de dagliga sysslor som självfallet utfördes i trädgården genomfördes även dräneringsarbeten under en del av åren och underhållsarbeten på trädgårdsbyggnader. En post som ofta återkom i räkenskaperna under Carl Adam von Nolckens tid vid Jordberga var utleverering av hel- och halvtumsspik. Åren 1853-1857 var inte något undantag. Det finns många tänkbara användningsområden för spik i en trädgård. De kunde bland annat användas vid tillverkning av varmbänkar, lagning av redskap och uppsättning av staket och spaljéer. Under åren 1854-1855 köptes 24 skyffeljärn, 100 sjutumskrukor, 100 femtumskrukor och några liar in för användning vid godset.

Det står klart att parken och trädgårdsanläggningarna under de sista åren av von Nolckens tid inte omgestaltades i någon större omfattning. Smärre förändringar genomfördes dock vilket visas i det följande. I ett brev till Albert Ehrenswärd i maj 1857 meddelade von Nolcken att Dorothée hade blivit rekommenderad att åka till Franzensbad för att kurera sig och att han och Dorothée visserligen hade varit beredda på att få det rådet men att de ändå blivit ledsna då de gärna hade stannat hemma under sommaren[140].

> ”*Vi hafva nu rest så många somrar att det hade känts så godt att få sitta stilla och njuta af hemmets fägring […] Nu börjar landet bli grönt och vackert. Här har blifvit ytterligare i vår företagit några anläggningar som taga sig särdeles väl ut. Skada att vi nu mera alltid skola vara borta törnros- och körsbärstiden*.”[141]

Vad anläggningarna i citatet ovan innehöll och hur de såg ut framgår inte av källmaterialet. Inte heller framgår det var anläggningarna låg. Uppgiften om dem var en av de sista rörande Jordbergas park och trädgårdsanläggningar under von Nolckens tid. Fyra månader senare avlider han efter en kort tids sjukdom[142].

140 RA, TS, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 27 maj 1857.
141 Ibid.
142 Ystads tidning, dödsannons den 7 sept. 1857; SBL, 1991, band 27, uppslagsord: CAvN.

Jordbergas park och trädgårdar – byggnadsverk, människor, inventarier och växter

Byggnadsverk i parken och trädgårdarna

Broar och inhägnader

Det fanns ett antal broar över kanalen i parken. Exakt hur många har inte källmaterialet visat men en tillkom 1835 och två stycken färdigställdes under år 1844. Åtminstone en bro hade sidoräcken, vilka var målade med vit och grön färg.[143] En bro i medeltidsstil, ritad av Brunius, byggdes längs den nya infartsvägen som anlades 1842. Den bron gick över ett 12 alnar brett kärr, hade ett antal valv och byggdes av gråsten med bröstningar av tegel (se även stycket Respektabelt välkomnande under kapitlet *Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar, 1834-1857*)

Den gamla kökträdgården väster om den gamla ladugården var omgärdad. På vilket sätt har inte gått att reda ut men det fanns portar som ledde in i trädgården[144]. När kökträdgården flyttades kom den också att bli inhägnad. Inhägnaden bestod av ett träplank[145]. Kökträdgården var viktig för ekonomin och behövde skyddas för obehöriga, varför det i planket fanns en låsbar grind eller port. Låset lagades då och då av smeden.[146] År 1850 påbörjades arbetet med att uppföra en mur väster om magasinet (se figur 42 och stycket *Livet går vidare, 1845-1852* i kapitlet *Utvecklingen av Jordbergas park och trädgårdsanläggningar 1834-1857* med figur 41).

Figur 42. Muren vid den forna frukt- och kökträdgården. Murens östra sida.

143 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:6 – juni/juli 1835, B8:10 – juni 1844, B8:15 – dec. 1851.
144 LLA, JGA, vol. B8:6, ver. juni 1833.
145 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. juni-aug. 1843.
146 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:10 – juli och sept. 1844 och B8:14 – maj 1849.

Brunnar

Jordberga gods antog mer och mer formen av en miljö i götisk stil[147], i linje med dess ägare godsherren Carl Adam von Nolckens tankegångar. Corps de logiet, terrassen, ladugården, logen, stallet och bron längs infartsvägen hade alla byggts i eller omändrats till medeltidsstil. von Nolcken var dock mån om detaljerna, vilket innebar att även brunnarna pryddes i enlighet med denna stil. Den första brunnen, på yttergården öster om corps de logiet, kom att orneras inför von Nolckens bröllop. I ett brev ber han Brunius om en ritning eller som baronen själv svängde till det ”[…] *kan Prof. ej kasta ut några göthiska drag dertill*?”[148]. Den andra brunnen, mellan allén och den västra flygeln, utsmyckades 1846 med ett brunnstabernakel (se figur 43)[149]. von Nolckens typiska sätt att svänga till förfrågningarna framkommer även av följande citat.

> ”*Den gamle brunnen midt i nya anläggningen framför alléen eller rättare emellan alléen och flygeln får låf att erhålla ett prydligare utseende. Tror Professoren icke att man vid gjuteriet i Malmö kan få fabricerat något i göthisk stil som dertill kunde passa. Och skulle icke Professoren om icke för min skuld åtminstone för smakens framgång, vara god göra ett litet utkast till en sådan pump eller brunn. Det är näsvist att så ofta plåga Professoren, nu är det gjordt, saken hvilar i Professorens händer och hvad än bättre är beror af Prof. goda hjerta*!”[150].

Trädgårdskällare, iskällare, trädgårdshus och drivhus

Endast på ett ställe, i det om Jordberga använda källmaterialet, har ordet trädgårdskällare påträffats. Det var bland verifikationerna och det rörde sig om inköp av bräder och plankor som sannolikt skulle användas för att laga eller nytillverka något i denna byggnad[151]. Trädgårdskällaren, eller jordkällaren som det också skulle kunna kallas, användes till förvaring av frukt och grönsaker. Någon trädgårdskällare är inte specificerad på enskifteskartan från 1825 men fanns i den kulle som på kartan kallas Eriks kulle (se figurerna 13 och 15). En iskällare är däremot specificerad. Den låg strax sydost om corps de logiet (se figur 23). En iskällare användes naturligtvis till att bevara is i men enligt ett danskt trädgårdslexikon kunde också iskällaren användas till förvaring av frukt och grönsaker[152].

På enskifteskartan finns också, ett stycke söder om iskällaren, ett redskapshus (se firgur 23). I mars 1839 utkvitterades en bräda som skulle användas för att göra en lagning i ett trädgårdshus[153]. Om inte någon annan liten trädgårdsbyggnad uppfördes mellan åren 1825 och 1839, är det rimligt att anta att trädgårdshuset och redskapshuset är identiska. Att man tog väl hand om trädgårdshuset och var mån om att inga obehöriga skulle få tillträde till det framgår av att folket vid gården fick skura och rengöra det, ”*vitta*” (vitmena, kalka) ett rum där och laga dess tak samt att smeden ofta lagade de lås som fanns på huset och tillverkade nya nycklar då

147 Götisk stil: Sidobenämning till nygotik. Nygotik: Inom arkitektur och konsthantverk benämning på en strömning med högperiod under 1800-talet. Nya byggnader uppfördes i och gamla byggnader omändrades till ett medeltida formspråk. I Sverige fick nygotiken störst spridning i Skåne (NE, 1994, band 14, Höganäs).

148 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 1843 (troligen april-juli).

149 ATA, BS, vol. XXIV, ritning på brunnstabernakel.

150 ATA, BS, vol. XXIV, brev från CAvN till B., 12 maj 1844.

151 LLA, JGA, vol. B8:7, ver. sept.-okt. 1836.

152 *Nordisk illustreret havebrugsleksikon*, 1920, band 1, uppslagsord: Ishus.

153 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. mars 1839.

och då[154]. År 1844 byggdes trädgårdshuset till med en byggnad, i vilken det fanns skorstenar, och 1846 sattes 108 alnar nytt plank upp vid samma hus[155].

Ett flertal gånger bland verifikationer och brev i Jordbergas godsarkiv nämns drivbänkar. Dessa fanns under alla år godsherren vid Jordberga hette Carl Adam von Nolcken. År 1844 lät han bygga ett orangeri (se vidare stycket om orangeriet nedan), vilket fick till följd att räkenskaperna under det året och påföljande år är fyllda med uppgifter om detta bygge. Utförligare beskrivningar över något drivhus finns inte men räkenskaperna tar upp att en kast blivit murad i just ett sådant år 1845[156]. Några år senare dyker det upp en uppgift om att drivhuset blivit målat[157].

Orangeriet

Sedan 1842 hade von Nolcken ägt boken *Handbok i svenska trädgårds- och blomsterskötseln* av Lars Jacob Laurell[158]. I boken redogör författaren bland annat för vad ett orangeri är men skriver sist i stycket: ”*Att här meddela någon utförligare beskrifning på sjelfva byggnadssättet af ett orangeri, eller ritning deröfver, skulle vara utan ändamål, då väl ingen i alla fall företager en sådan byggnad, utan antingen egen erfarenhet eller rådfrågning hos sakkunnig.*”[159] Om murarmästare Magnus Cederholm, som upprättade ritningen till Jordbergas orangeri, tidigare hade ritat ett sådant är oklart. Emellertid godkände den välrenommerade arkitekten Brunius den föreslagna konstruktionen, varför inga tvivel om dess kvalitet torde ha uppstått.

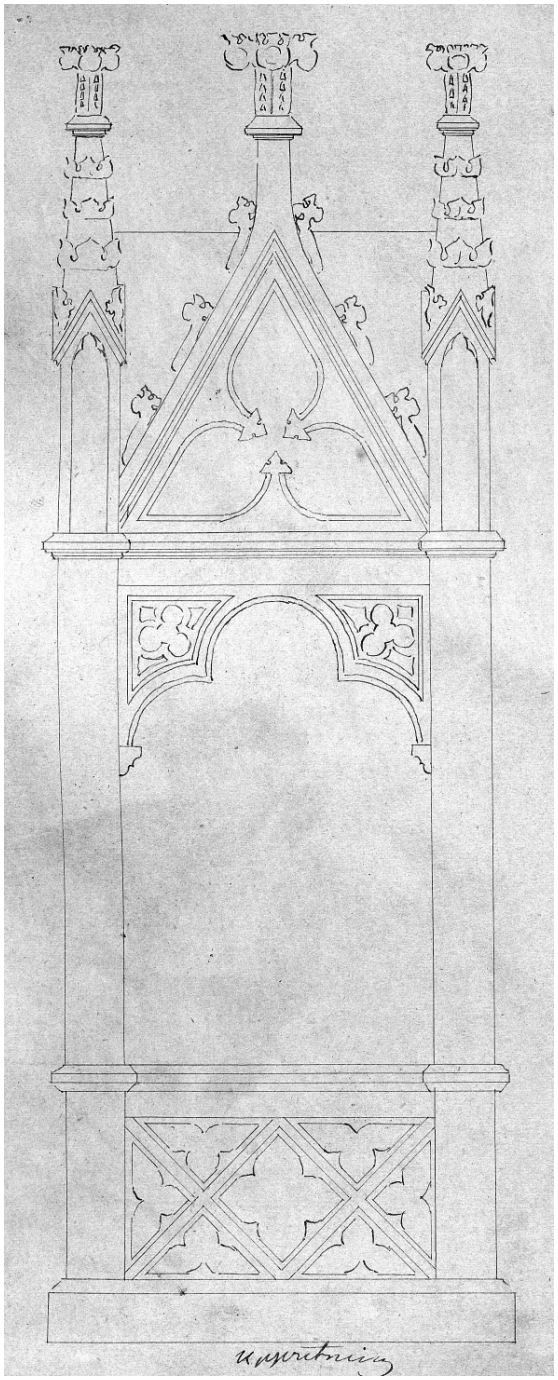

Figur 43. Brunius skiss på tabernakel till brunn vid Jordberga.

154 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:8 – april 1840 och juli 1841, B8:9 – jan. 1843, B8:14 – maj 1849, B8:15 – jan. 1851 och B8:16 – dec. 1851.
155 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 1844 och vol. B8:12, ver. sept. 1846.
156 LLA, JGA, vol. B8:11, ver. sept. 1845.
157 LLA, JGA, vol. B8:15, ver. mars 1850.
158 LLA, JGA, vol. H:12, CAvN verifikationer 1838-1842.
159 Laurell, 1841, sid. 18.

Orangeriet som hade en rektangulär grundplan byggdes upp väster om magasinet under hösten 1844. Väggarna bestod av korsvirke och på taket lades takpannor av bly. Innertaket bestod av gips. Det hade en skorsten och ett loft som gick genom hela längan. Inredningen bestod delvis av hyllor gjorda i trä. I orangeriet fanns också en drängkammare med kakelugn. På orangeriets norrsida fanns minst två dörrar och åt söder fanns ett antal fönsterluckor. Vid godset tillverkades de flesta av de olika attiraljer som skulle användas till orangeribyggnaden, till exempel smidda ankare[160], rör, beslag till fönsterlister, gångjärn, dörrkarmar, ribbor till gipstak, krampor[161], sextumsspik, skjutreglar, haspar, stormjärn[162], fönster och lås.[163] (Se figur 44.)

Figur 44. Orangeriet nu ombyggt till bostad.

En trädgårdsmästare vid namn Batzke från Köpenhamn hade gjort en ritning på rören som skulle användas till uppvärmningen av orangeriet. Batzke avrådde från att värma upp orangeriet med hjälp av varmluft och föreslog i stället uppvärmning med vatten[164]. Batzkes ritning förevisades för herr Kockum och verkmästare Bock vid gjuteriet i Malmö. Verkmästare Bock som gjutit rör till ett flertal orangerier i Köpenhamn tyckte att rören på ritningen var för små. Han sändes därför till Köpenhamn för att titta på Batzkes konstruktion och för att bedöma om de skulle vara tillräckliga.[165] Huruvida Batzkes rör kom att användas har inte varit möjligt att fastställa. I orangeriet fanns en ångpanna som eldades med stenkol och en spis med bakugn[166]. Vem trädgårdsmästare Batzke var framgår inte av dokumentet. Under 1800-talet fanns det flera trädgårdsmästare i Danmark med namnet Batzke[167]. I boken *Danske gartnere* av Johannes Tholle upptas endast en trädgårdsmästare med det namnet. Han avled 1814 och kan således inte vara den Batzke som utförde ritningarna på rören till Jordbergas orangeri år 1844.[168]

Att skydda vad som fanns i orangeriet var uppenbarligen en nödvändighet då ett flertal lås tillverkades och lagades under de första åren[169]. Några av de första växter som fick sin hemvist

160 Byggnadsterm för infästning eller förstärkning för dragsäkrare förbindelse mellan byggnadsdelar framför allt i murverkskonstruktioner. Ankare är vanligtvis gjorda av järn. (NE, 1989, band 1, uppslagsord: Ankare).

161 Rundböjd hake (järnkrok) med två parallella spetsar vilka slås in i eller griper om något. Krampor används bland annat i kakelugnar för att fästa kaklen vid varandra. (Dravnieks, 1988, uppslagsord: Krampa).

162 Förstärkning för större blyinfattade fönster. Ett eller flera stormjärn spikades i bågträet och fästes vid blyspröjsarna med små hällar av bly. I enklare sammanhang kunde stormjärnen vara av trä. (Dravnieks, 1988, uppslagsord: Stormjärn).

163 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:10 – aug.-okt. och dec. 1844, B8:11 – nov. 1844; Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga.

164 Uppvärmning av växthus med varmvatten blev först känt i Lund 1833 men hade i Paris använts sedan 1777 (Flora – Skånska trädgårdsföreningens tidning, 1835, nr. 1, Lund).

165 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 1844.

166 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:15 – dec. 1851 och B8:11 – mars 1845.

167 Moberg, 1933, sid. 14.

168 Tholle, 1927, sid. 130.

169 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:11 – dec. 1844 och juni/juli 1845, B8:13 – sept. 1847.

i orangeriet var ”*finare törnrosbuskar*”[170]. Andra växter som under årens lopp fanns i orangeriet var bland annat de för orangeriet vanliga växterna, mimosa (*Acacia armata*), afrikas blå lilja (*Agapanthus umbellatus*), myrten (*Myrtus* sp.), pomerans (*Citrus aurantium*), fikon (*Ficus* sp.) och lagerträd (*Laurus nobilis*) men även andra växter såsom porslinsblomma (*Hoya carnosa*), syrener (*Syringa* sp.), pelargoner (*Pelargonium* sp.) och begonior (*Begonia* sp.) fanns där[171]. Ovan nämnda växter är sammanställda utifrån en inventeringslista som upprättades hösten 1857 (se bilaga A), det vill säga kort efter det att Carl Adam von Nolcken avlidit.

Trädgårdsmästare, trädgårdsdrängar och inspektorer vid Jordberga gods

Trädgårdsmästare

I april 1834 anställdes den nya trädgårdsmästaren vid Jordberga gods. Han hette Johannes Wahlström, var 54 år och kom från Nöbbelöv[172]. Godset hade varit utan trädgårdsmästare sedan oktober 1833. Den tidigare trädgårdsmästaren, Falkenberg[173], hade varit anställd sedan september 1829 och kom då, 56 år gammal, från Östra Vemmenhög.[174] Han hade i sin tur avlöst Karl Dalén som arbetade vid Jordberga 1828-1830[175]. Under Wahlströms tid skedde inga stora förändringar i Jordbergas park- och trädgårdsanläggningar. Dammar rensades och en bro blev lagd över kanalen[176]. Wahlström färdigställde promenadgångar enligt von Nolckens önskemål, ordnade med spaljéer och körde in gödsel till drivbänkarna. Han planterade även träd på av von Nolcken bestämda platser, bland annat träd från Näsbyholm som användes till allén från gården till landsvägen. Trädgårdsmästare Wahlström slutade i september 1838 och flyttade till Borreby.[177]

I Wahlströms ställe kom trädgårdsmästare Ole Christian Olesen, endast 20 år, från Köpenhamn.[178] Medan han arbetade vid Jordberga byggdes corps de logiet om. Då godsets räkenskaper inte uppvisar många trädgårdsuppgifter under Olesens tid är det tänkbart att ombyggnaden överskuggade trädgårdsarbetet så att endast de nödvändigaste trädgårdssysslorna blev utförda, vilket borde ha varit arbetet i kökträdgården. Inför våren 1839 såg Olesen över drivbänkarna och tillverkade halmmattor[179] som användes att vid behov täcka drivbänkarna med[180].

---

170 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 12 mars 1845.

171 LLA, JGA, vol. E1:2, Inventarieförteckning på växter i Jordberga orangeri, hösten 1857; Stritzke, 1994, sid. 68-75. Växterna i inventarieförteckningen är skrivna dels på svenska, dels på latin. Har hela det latinska namnet använts vid inventeringen har det även använts i examensarbetet, har det svenska namnet använts vid inventeringen har endast det nutida latinska släktnamnet använts i detta arbete.

172 LLA, KK, vol. A1:4 och A1:5, husförhörslängder, Jordberga gods.

173 Enligt husförhörslängderna Joh. Falkenberg.

174 LLA, KK, vol. A1:4, husförhörslängder, Jordberga gods.

175 Ibid.

176 LLA, JGA, vol. B8:6, ver. aug. 1834 och juni-juli 1835.

177 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 8 maj och 25 nov. 1835 och 1 april, 17 juni och 16 nov. 1836, vol. B8:6, ver. mars-april 1835 samt KK, vol. A1:5, husförhörslängder, Jordberga gods.

178 LLA, JGA, B8:8, ver. nov. 1838 samt KK, vol. A1:5, husförhörslängder, Jordberga gods.

179 Halmmattorna lades på drivbänkarnas glasrutor för att isolera mot nattkylan. En del drivbänkar gjordes nämligen i ordning redan i februari då temperaturen kunde falla långt under nollstrecket. Till att börja med fick halmmattorna ligga kvar hela tiden men efter ett par dagar togs de av under dagtid för att ljuset skulle nå in i drivbänken. (Laurell, 1841, sid. 14f.)

180 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. feb.-mars 1839.

Trädgårdsmästarna vid Jordberga fick lön vart halvår, den 24 april och den 24 oktober. Olesen fick lön i april 1840 men verkar ha flyttat därefter[181]. Under halvåret som följde arbetade trädgårdsmästaren Johannes Wahlström åter igen på Jordberga[182]. Han sålde under perioden bland annat rotfrukter, vitkål och fallfrukt vid marknaden i Ystad[183]. I oktober avlöstes han av den nya trädgårdsmästaren som hette Hector. Hector kom från Sövdeborg och var endast 18 år gammal.[184] Inspektor Broms konstaterade i ett brev till Carl Adam von Nolcken att den nya trädgårdsmästaren fortfarande visade sig flitig[185]. Möjligtvis hade Broms tvivlat på den nya medarbetarens duglighet, vilket kan förstås med tanke på Hectors ålder. Hector fick som ett av de första arbetena plantera fruktträd[186]. Han fick se terrassen färdigställas, nya ladugården byggas och den gamla stora ladugården omändras till loge. Dessutom fick han vara med om anläggandet av den nya infartsvägen. Den största förändring Hector fick vara med om att genomföra var dock flytten av kökträdgården från västra sidan av logen till området vid magasinet, vilken genomfördes 1843.

Trädgårdsmästare Hector flyttade hösten 1843 och en ny trädgårdsmästare anställdes. Han hette Nilsson och stannade på Jordberga i många år.[187] Nilsson fick under sitt första år vara med om att fullända nya trädgårdsanläggningen mellan huvudbyggnaden och sjön och se orangeriet byggas. Orangeriet fyllde han med växter. Han planterade fruktträd och tog väl hand om törnrosbuskarna som han virade med halm[188]. I slutet mars 1845 for trädgårdsmästare Nilsson till Övedskloster för att inhandla krukväxter. Av räkenskaperna framgår att han stannade över natten och att han fick så kallade kastpenningar med sig till grindpojkarna längs vägen.[189] Under sina år på Jordberga fick Nilsson även se den stora muren väster om magasinet muras upp. Han slutade 1856 och efterträddes av trädgårdsmästare Johan Rosendahl som kom från Sövde[190]. Tack vare räkenskaperna i Jordberga godsarkiv och husförhörslängderna i Källstorps kyrkoarkiv går det att upprätta en i stort sett komplett trädgårdsmästarlängd under perioden 1834-1857 (se bilaga B).

Det kunde hända att trädgårdsmästarna diskuterade sina åsikter med godsherren. I följande exempel går dock trädgårdsmästarens tankar rörande trädgården till von Nolcken via inspektoren. ”*Nilsson uppgifver att till nya Trädgården behöfves 42 stycken fruktträd och 6 st Körsbers Spaljerträn, han tror det icke vara skäl i att plantera utmed östra sidan dels derför att rötterna från de stora träden suga jorden* [texten förstörd].”[191] Vad trädgårdsmästaren sannolikt menade

181 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. april 1840.
182 LLA, JGA, vol. B8:8, ver., okt. 1840.
183 Ibid.
184 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 1840 och vol. A1:6, husförhörslängder, Jordberga gods.
185 LLA, JGA, F2:1, brev från Broms till CAvN, 1840 och utan datum 1841 samt KK, vol. A1:6, husförhörslängder, Jordberga gods.
186 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 6 dec. 1840.
187 LLA, KK, vol. A1:7, husförhörslängder, Jordberga gods; LLA, JGA, vol. B8:10, ver. april 1844. I brev och verifikationer i Jordbergas godsarkiv omnämns, under perioden 1844-1855, trädgårdsmästaren vid Jordberga som Nilsson. I husförhörslängderna under samma period heter trädgårdsmästaren vid Jordberga Nils Bengtsson Nilsson. Han var född 1817 i Finja, kom till Jordberga 1843 och flyttade 1856 till Vittskövle.
188 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 17 dec. 1844 och 12 mars 1845.
189 LLA, JGA, vol. B8:11, ver. mars 1845.
190 LLA, KK, vol. A1:7 och A1:8, husförhörslängder, Jordberga gods.
191 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, odaterat 1845.

var att de stora träden skulle suga jorden på näring och vatten och att de skulle skugga så att planteringar som anlades där inte skulle komma att utvecklas tillfredsställande.

Trädgårdsdrängar

Enligt verifikationerna i Jordbergas godsarkiv och husförhörslängderna figurerade omkring 15 olika trädgårdsdrängar vid Jordberga under von Nolckens tid (se bilaga B). De stannade olika länge vid godset, någon bara en säsong, andra några år. Den trädgårdsdräng som stannade längst var Jöns Hansson. Han fanns vid trädgårdsmästarens sida 1848 till 1853[192].

I januari 1838 fick trädgårdsgossen Hans Wahlström, som vid tillfället var 17 år, kvartalsstat[193]. Det fick även trädgårdsmästare Wahlström.[194] Att trädgårdsmästarnas söner gick i fädernas fotspår var vanligt och så var fallet med Hans Wahlström. Barnen till dem som redan var knutna till godsen hade många gånger förtur till anställning. Jordberga är inget undantag, vilket citatet nedan visar.

> ”[…] *men statdrängen Lars Olsson har en son, 19 år gammal, med ett anständigt uppförande och wackert utseende, som fattat lust för Trädgårdsyrket och önskar blifwa antagen till denna tjenst hvilken Hector äfwen önskar få, då han sjelf dertill har lust, och jag tror äfwen han wore mera passande än klockaredrängen, ty hans uppförande mot klockaren war icke det bästa. Han skulle ha visat mycken sturskhet.*”[195]

Orden var inspektor Broms och de stod i ett brev till von Nolcken i början av år 1841. Det verkar som om den nittonåriga sonen fått anställningen ty husförhörslängderna för året visar att en Anders Larsson[196], född 1822 och sålunda 19 år, kom till Jordberga från Skurup[197].

Under sommaren 1843 uppvisar räkenskaperna första gången legodagsverken till trädgården, vilket tyder på att arbetsbördan vid vissa tillfällen kunde bli för stor för det egna folket vid godset[198]. Ett sådant tillfälle kunde vara månaderna före ett bröllop, som under sommaren 1843 då Carl Adam von Nolcken och Dorothée Ehrensvärds gifte sig. Godsherren var noga med att anteckna vad han lovat och nekat folket vid godset. Följande citat visar på att trädgårdsdagsverken inte var något folket vid godset skulle ta lätt på. ”*Nov. 1845. Skomakaren Pehr Håkansson tilltalades för det han icke på budning infunnit sig å trädgårdsdagsverken.*”[199]

---

192 LLA, JGA, ver. ur vol. B8:15-B8:17 och KK, vol. A1:7, husförhörslängder, Jordberga gods.

193 Stat var den naturalön som statarna uppbar för sin årsanställning. Den utbetalades vanligen en gång per månad och omfattade bostad, bränsle, spannmål (även gris och höns), potatisland och salt. (NE, 1995, band 17, uppslagsord: Stat).

194 LLA, JGA, B8:8, ver. jan. 1838 samt KK, vol. A1:5, husförhörslängder, Jordberga gods.

195 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, utan datum 1841.

196 Det var vid den tiden vanligt att efternamnet visade vem man var son till. Anders Larsson pappa hette sålunda mer stor sannolikhet Lars i förnamn.

197 LLA, KK, vol. A1:6, husförhörslängder, Jordberga gods.

198 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. juni 1843.

199 Hassby, 1965, sid. 68.

Inspektorer
Godsägarna var naturligtvis mer eller mindre intresserade av, och ofta också mer eller mindre lämpade för, skötseln av godset. Den person som lydde närmast under godsherren var inspektoren. Han rådgjorde med godsherren, fördelade uppgifter bland godsets arbetare och såg till att allt blev utfört. När godsherren var bortrest var inspektorn den som hade det högsta ansvaret för gården. Beroende på vilken godsherre inspektoren arbetade för fann hann större eller mindre utrymme för egna initiativ. I detta examensarbete figurerar två av inspektorerna vid Jordberga, Broms och Dahl. De arbetade för en intresserad och driftig godsägare som enligt källmaterialet verkade mån om att sätta sig in i de olika arbetsområden som fanns vid godset. Han befann sig vid många tillfällen på resor och när detta skedde fanns det eventuellt möjlighet för inspektoren att ta egna initiativ. Just de underlydandes möjlighet till egna initiativ diskuteras i artikeln *Jordbergaborna – en studie av sociala relationer inom ett patriarkaliskt system vid ett storgods i Skåne under mitten av 1800-talet*, skriven av etnologen Ulf Pernö.

Pernö menar att det i en hierarkisk tjänstestab vid ett gods var få förunnat att ta egna initiativ och han vågar påstå att det bara, bortsett från hantverkarna, var arbetsledare såsom inspektorer, ladufogdar, trädgårdsmästare och husmamseller som hade förmånen till detta[200]. Det är lätt att förstå att det var inspektorers och trädgårdsmästares uppgift att leda och fördela arbetet, men Pernö anser också att även idéer och förslag om förbättringar och förändringar kunde förväntas komma från dessa yrkesmänniskor vad gällde det egna ansvarsområdet. Det är inte ofta eftervärlden får möjlighet att se denna sida av saken men att det beror på ett bristfälligt källmaterial är osannolikt. Pernö skriver vidare att även en inspektor eller trädgårdsmästare tjänade under en husbonde, en husbonde som krävde lojalitet och lydnad.[201] Pernö förklarar följande. ”*Var denne en kunnig och dynamisk lanthushållare som Carl Adam von Nolcken upplevdes kanske svängrummet för egna initiativ som än mindre*.”[202]

I sin artikel framhåller Pernö att det vid Jordberga fanns ett gott förhållande mellan herrskap och tjänstefolk under Carl Adam von Nolckens tid och att inspektorerna var både dugliga och ambitiösa. Detta till trots fick Carl Adam von Nolcken täta rapporter från inspektorerna och höll på så sätt ”*ett fast grepp om sin ställföreträdare även under resor*”.[203] Det skall inte uteslutas att de underlydande en och annan gång gav sin husbonde förslag till förbättringar. Ett blygsamt ekonomiskt förslag framlagt av inspektor Broms får här utgöra exempel:

> ”*Ett så beskaffadt brädplank, som innesluta köksdammen kommer säkerligen att kosta omkring 100 RD Banco, och sedermera kostsamt att underhålla, men i det ställe får jag föreslå att herr Baronen lät Trädgårdsmästaren plantera en häck, i samma riktning som planket skulle gå, hvilken om 2ne år kunde göra samma nytta, med mindre kostnad och prydligare för ögat.*”[204]

200 Pernö, 1995, sid. 105.
201 Pernö, 1995, sid. 105f.
202 Pernö, 1995, sid. 106.
203 Pernö, 1995, sid. 99 och 104.
204 LLA, JGA, F2:1, brev från Broms till CAvN, 8 maj 1835.

Det framgår dock inte av källmaterialet om Broms förslag realiserades. Broms verkade under Carl Adam von Nolcken ända till 1841 då en ny inspektor anställdes. Han hette Dahl.[205] Att inspektorerna hade respekt för sin husbonde därom vittnar ett stycke i inspektor Dahls brev till Carl Adam von Nolcken. Raderna antyder också att von Nolcken satte stort värde på att få bra och dugliga trädgårdsdrängar. Dahl skrev: ”*En person vid namn Rasmus Pehrsson som förut bodt hos väktaren […] önskar att blifva antagen som trädgårdsdräng […] jag har icke villat antaga honom förrän jag inhämtat Herr Barons tanke derom; Hector säger att det är en stilla och bra karl. Den som Hector tänkt få från Snogeholm kan icke komma.*”[206]

Bilden av Jordbergas park- och trädgårdsanläggningar har i mångt och mycket klarnat tack vare dessa inspektorers, på många ställen noggranna, anteckningar i räkenskaperna och genom de brev de skrev till von Nolcken när denna befann sig på annan ort.

Trädgårdssysslor

Det fanns många uppgifter för trädgårdsmästaren och trädgårdsdrängarna att ta itu med vid ett gods park och trädgård under mitten av 1800-talet men för att hålla park och trädgård i gott skick anlitades också andra yrkesgrupper. Att beskriva de trädgårdssysslor trädgårdsmästaren och trädgårdsdrängarna kan ha utfört känns överflödigt, liksom att detaljerat gå in på de trädgårdsuppgifter andra yrkesgrupper kan ha bidragit med. Däremot är det intressant att ge några exempel på de sistnämnda.

Snickaren anlitades ibland och fick då bland annat tillverka trädgårdsmöbler och blomsterpinnar[207]. Smeden kunde få i uppdrag att tillverka nycklar till trädgårdshuset och trädgårdsporten och att förfärdiga eller laga trädgårdsredskap såsom järnkrattor, skyffeljärn och grepar. Han kunde också göra beslag till trädgårdssoffor eller tillverka blomsterstakar och sätta järnställningar om träd.[208] Smeden fick även i uppdrag att lägga så kallade ”*hiorar*”, band eller ring av metall, om träd och reparera dem när så behövdes[209]. Målaren hade ofta fullt upp med att bestryka diverse trädgårdsinventarier. Exempel på detta utgör bland annat sex soffor i Trähagen, en soffa i Charls Lund och en soffa i Ahleplanteringen som alla beströks med färg och/eller oljades[210]. Han målade även drivbänksfönster med ljusgrå ”*perlefärg*” och beströk blomsterpinnar[211].

Andra uppgifter som förekom men där utföraren inte specificeras var dammrensning, kalkning av komposthög och tillverkning av blomsterpinnar. Glasarbetet bestod ofta i att rutor blev isatta i drivbänkarna men kunde också innefatta tillverkning av takpannor av eget bly. Takpannor som bland annat användes till orangeriet. En annan åtgärd, värd att nämna, är att två långa bultar

205 Pernö, 1995, sid. 103.
206 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 9 feb. 1842.
207 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. maj 1842.
208 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:8 – april 1840, B8:10 – juni 1844, B8:13 – maj/juli 1847, B8:14 – maj 1848 och aug. 1849.
209 LLA, JGA, vol. B8:10, ver. juni 1844; Hiorar, av ordet gjord, som kan betyda band eller ring av metall (Lundbladh, Carl-Erik, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, förfrågan via e-post, 2006-03-20).
210 LLA, JGA, vol. B8:10, ver. juni 1844. Var de olika områdena låg har inte varit möjligt att utreda.
211 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:10 – juli 1844 och B8:14 – jan. 1848.

en gång sattes genom ett träd.[212] Troligtvis var trädet gammalt och höll på att dela sig varför åtgärden vidtogs.

I gränslandet till trädgårdssysslorna ligger festligheter i trädgården. En kuriositet är att räkenskaperna för år 1837 avslöjar att spik till en majstång införskaffades[213]. Om det var en person eller flera personer från gården som klädde och reste majstången och om trädgårdsmästaren var involverad framgår inte av källorna men då det var han som hade ansvaret för trädgårdens växter är det ganska troligt att trädgårdsmästaren bistod med blommor och blad. En annan uppgift som berörde trädgården var inventeringen av trädgårdsredskap och övriga trädgårdsinventarier.

Trädgårdsredskap och andra trädgårdsinventarier

Tretton inventeringslistor från Jordberga mellan åren 1828 och 1913 ger ovärderlig kunskap om godsets trädgårdsinventarier (se bilaga C)[214]. Av dem kan utläsas att inventeringen under 1800-talet inte verkställdes vart år utan endast genomfördes vid speciella tillfällen. Först mellan åren 1909 och 1913 genomfördes inventering vart år. Under den, i detta arbete, utredda tidsperioden genomfördes tre trädgårdsinventeringar vid Jordberga, 1834 då Carl Adam von Nolcken övertog godset, 1841 när ny inspektor anställdes och 1857 efter Carl Adam von Nolckens bortgång. Speciella inventeringar i samband med skifte av trädgårdsmästare var ett vanligt förfarande[215]. Några sådana inventeringar verkar inte ha genomförts vid Jordberga[216].

Någon fullständig bild av trädgårdsinventarierna vid Jordberga kan inte målas upp med hjälp av listorna då inventeringen vid de nämnda åren utfördes av olika personer och därför inte såg likadana ut. En del år specificerades en post i flera delposter, andra år fördes delposterna ihop till en post. Ett exempel är drivbänksfönster. Åren 1834 och 1841 skiljde de som inventerade, på söndriga fönster av papper[217], obrukbara fönster av papper, hela fönster av papper och fönster med glasrutor[218]. År 1857 använde den som inventerade bara posten drivbänksfönster[219]. Den fullständiga bilden splittras också genom det faktum att de som inventerat inte varit konsekventa vid inventeringen. Ett exempel på inkonsekvensen utgör trädgårdsstolarna. Inventeringarna under åren 1828, 1834 och 1841 visar att åtta stolar fanns för vart och ett av de nämnda åren[220]. Vid inventeringen 1857 fanns inga stolar alls medan en inventering under 1870-talet uppvisade 23 stolar[221]. Ett annat exempel utgör ett fröskåp. År 1844 målades ett fröskåp åt trädgårdsmästaren men inventarieförteckningen 1857 tog inte upp något sådant, det nämndes först vid inventeringen under 1870-talet.[222]

---

212 LLA, JGA, ver. ur vol. B8:6 – aug. 1834, B8:7 – juni 1836 och juli 1837, B8:10 – april 1844, B8:11 – sept. 1844 och B8:15 – jan. 1851.

213 LLA, JGA, B8:7, ver. juni 1837.

214 LLA, JGA, E1:2, inventeringslistor åren 1828, 1834, 1841, 1857, 1870-tal, 1872, 1877, 1888, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913.

215 Ahrland, 2005, sid. 305.

216 Några sådana listor finns i alla fall inte bevarade i Jordbergas godsarkiv på Landsarkivet i Lund.

217 Ibland användes vid täckning av drivbänkar, istället för glas, oljebestruket papper. Under sådant papper kunde de flesta köksväxter och ganska många blomsterväxter drivas upp (Laurell, 1841, sid. 17.).

218 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1834 och 1841.

219 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1857.

220 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1828, 1834 och 1841.

221 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1857 samt odaterat inventarium (troligen 1870-tal).

222 LLA, JGA, vol. B8:10, ver. år 1844 och E1:2, inventarium 1857 samt odat. inventarium (troligen 1870-tal?).

Under de tre inventeringstillfällena, 1834-1857, räknades sammanlagt 32 poster upp, delposter inte medräknande (se fig 45). Förutom sedvanliga trädgårdsredskap såsom grepar, krattor, hackor och spadar så är nedan beskrivna inventarier värda att nämna. Att räkna upp inventarier från andra år än den valda tidsperioden kan tyckas vara förvillande men för att ge en bild om vad som inte fanns vid godset under von Nolckens tid är jämförelsen nödvändig.

Till trädgårdsgångarnas skötsel användes, år 1834-1857, en gångplog[223]. Den verkar ha bytts ut mot en hästdragen gångskyffel omkring 1880[224]. Någon trädgårdshäst har inte direkt påträffats i källorna åren 1834-1857 men fanns uppenbarligen redan 1831 då det årets inventarium listar en ny sele till trädgårdshästen[225]. Bogsele och skakelremmar till trädgårdshästen togs även upp i listorna 1910-1913.

Det fanns under perioden 1834-1857 en del trädgårdsmöbler vid Jordberga. Tidigare har nämnts trädgårdsstolar. De var tillverkade av trä och var grönmålade[226]. Endast ett trädgårdsbord togs upp i de inventeringar som upprättades 1834-1857. Det var år 1857 och bordet hade stenskiva[227]. Tjugo trädgårdssoffor av trä fanns 1857. De kallades tidigare trädgårdsbänkar, var både långa och korta och var i de flesta fall grönmålade.[228] Av inventeringslistorna framgår delvis också form och placering av bänkarna. År 1841 fanns det en rund trädgårdsbänk till almen och 2 halvrunda bänkar till parken och skomakarhuset som låg i slutet av parken[229]. Vilken alm det gällde och var i parken de skulle placeras framgår inte av arkivmaterialet. Först under 1870-talet dyker trädgårdsmöblemang av järn upp i inventeringslistorna[230].

Poster	1834	1841	1857
Balja	1		
- med träband		1	
Blomsterbärare (blomsterbår)			2
Drivbänk			
- fönster av papper, söndriga	3		
- fönster av papper, obrukbara	2		
- fönster av papper, hela		5	
- fönster			30
- fönster med glasrutor	7	14	
- ramar [lådor]	3	19	
Grepar			
- av järn			3
Gångplog	1	1	1
Handspruta			
- av bleck			1
Kopparkanna	2		
Kratta (jernrifva)	1	1	
- större			10
- mindre			6
Krysstång (chryssång)	1	1	
Kupjärn (hypejern)	2	3	
Lie			3
Lina (snor)	1	1	
Lusthus, flyttbara			2
Ogräshacka (lukejern)	1	1	
Ogräskniv (lukeknifvar)	2	2	
Räfsa (rifva), [kratta av trä]			
- trä	5		
Sax	2	2	
Skopa (skoffa)		2	
Skottkärra (röllebör)	1		
- brukbar		1	
- obrukbar		1	
- järnhjul		1	
- hjulbår (hjulborer)			2
Skyffeljärn (skofflejern)	4	6	4
Spade	5	3	5
Sparriskniv (asparrisknif)	1	1	
Stege			
- dubbel med trädbult	1		
- dubbel med järnbult	1		
- större med järnbult		1	
- mindre utan järnbult		1	
Trädgårdsbord			
- med stenskiva			1
Trädgårdsbänk			
- grönmålade	5		
- grönmålade till två soffor	9		
- långa		4	
- kort		1	
- rund till almen		1	
- halvrund till skomakarhuset och parken		2	
Trädgårdssoffa			
- av trä			20
Trädgårdsstol		8	
- av trä, grönmålade	8		
Träkanna			
- med stert och spruta	1		
- utan stril		1	
Träskovel (trädskofflar, skoflor)	1	3	3
Vattenbalja	2		
Vattenhink (wattenspannar)			
- med järnband och grepe	1		
- med träband, oduglig	1		
Vattenkanna			
- stor av koppar med stril		1	
- mindre av koppar med stril		1	
- av koppar			2
- av bleck			6
Vält			
- järn			1

Figur 45. Vid inventeringarna 1834, 1841 och 1857 fanns dessa saker specificerade.

223 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1834, 1841 och 1857.
224 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1888.
225 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1831.
226 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1834, 1841 och 1857.
227 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1857.
228 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1834, 1841 och 1857.
229 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1841; Pernö, 1995, sid. 100.
230 LLA, JGA, vol. E1:2, odaterat inventarium (troligen 1870-tal).

Två stycken lusthus listades vid inventeringen hösten 1857. Då källmaterialet inte uppvisar några lusthus vid andra tillfällen har det inte varit möjligt att avgöra var de var belägna, hur de såg ut eller hur de användes. Ett lusthus av annat slag återfinns i inventeringslistan från 1888. Då fanns ett badhus med skärmsegel och tillbehör vid Jordberga. Några vidare anteckningar om badhuset finns inte i källmaterialet varför inte heller dess placering går att fastställa.

En kuriositet är den målade men söndriga fågelskramlan[231]. Den listades vid inventeringen år 1828 men togs inte upp vid senare inventeringar.

Det är även intressant att studera redskapen och inventarierna ur en annan synvinkel än själva innehavet. Räkenskaperna uppvisar till exempel köpta samt vid godset tillverkade, lagade och underhållna föremål (se bilaga D)[232]. Redskapsarsenalen och trädgårdsinventarierna uppdaterades kontinuerligt. Järnkrattor får här utgöra ett exempel. Under åren 1834-1857 köptes en järnkratta och tillverkades en och 18 stycken lagades och underhölls[233]. Smeden beslog under en period bland annat 8 krattor med 72 stycken nya tänder[234]. Detta visar att det lönade sig att reparera och underhålla redskapen.

Bouppteckningar är en annan källa ur vilka det ofta går att registrera trädgårdsinventarier. Intressant att notera är att det i bouppteckningen efter Carl Adam von Nolcken inte står nämnt någonting om trädgård eller därtill hörande redskap[235]. Däremot finns en lång lista på trädgårdsredskap och övriga trädgårdsinventarier i bouppteckningen efter hans fru Dorothée von Nolcken. Den upprättades i januari 1879 och innehåller 62 poster (se bilaga E)[236]. Detta tyder på att trädgården med dess inventarier ansågs vara Dorothées egendom (se vidare i stycket Växter nedan).

Växter

De arkivariska källorna rörande trädgård och park vid Jordberga gods röjer många gånger olika växtinköp. Dessvärre är de inte alltid utförligt specificerade. Även om bilden är otydlig går det att skönja både träd, buskar och andra växter, inköpta från lokala försäljningsställen och från utlandet. I mars 1834, månaden före Erik Reinhold von Nolckens frånfälle, inköptes på Svanholm (Svaneholm) tre persikoträd, fem körsbärsträd, ett plommonträd av sorten röda ”*sveskonblommer*”, tre päronträd, tio röda krusbärsbuskar och tio krusbärsbuskar av vita och gröna sorter. Från Lunds botaniska trädgård anskaffades i samma månad köksväxtsfröer såsom mejram, persilja, portulak, olika sorters sallat och bönor samt lök.[237] Några fler växtinköp skedde inte under det året.

De två påföljande åren, 1835-1836 befann sig Carl Adam von Nolcken på lantbruksinstitutet Degeberg i Västergötland, vilket kan vara förklaringen till att inga större växtinköp genomfördes vid Jordberga under dessa år. Det kan antas att von Nolcken förutom lantbrukslära inhämtade kunskap om träd, buskar och andra trädgårdsväxter vid Degeberg då lantbruksinstitutets

231 LLA, JGA, vol. E1:2, inventarium 1828.
232 LLA, JGA, vol. B8:6-B8:17, ver. för åren 1833-1855.
233 LLA, JGA, vol. B8:9-11 och B8:13, ver. 1842-1845 samt 1847.
234 LLA, JGA, vol. B8:11, ver. februari 1845.
235 LLA, JGA, vol. H:4, testamente och bouppteckning efter CAvN.
236 LLA, JGA, vol. H:4, bouppteckning efter Dorothée von Nolcken.
237 LLA, JGA, vol. B8:6, ver. mars 1834.

grundare, Edward Nonnen, även var botaniskt kunnig. Det första växtinköpet under Carl Adam von Nolckens ledning berörde träd av släktet robinia (*Robinia* sp.), i Sverige ibland även kallad falsk akacia. Inspektor Broms tillskrev von Nolcken i februari 1836 med följande rader: ”*Jag har hafvit svar från academie trädgårdsmästaren Lundberg i Lund, rörande acaciaträden och sänder jag hans bref, hwarå jag inwäntar Herr Baronens swar*.”[238] Några svar har inte påträffats vare sig från Lundberg eller von Nolcken men det är inte osannolikt att träd av släktet robinia, i citatet ovan kallade acaciaträden, införskaffades till Jordberga då källorna avslöjar att träd betingade av von Nolcken hämtades i Lund omkring månadsskiftet mars/april 1836. Då hämtades även träd i Malmö, vilka trädgårdsmästaren fick tillsägelse att genast plantera på anbefallt ställe. De sistnämnda träden rekvirerades från Köpenhamn men finns inte specificerade på någon verifikation.[239] Under våren köptes även tolv stycken vackra blomsterbuskar av diverse slag från Lundbergs i Lund[240]. Inte heller de är specificerade men skulle kunna utgöras av bland annat vanlig syren (*Syringa vulgaris*), rosor (*Rosa* sp.) och spireor (*Spiraea* sp.)

I november 1836 sändes trädgårdsmästaren till Näsbyholm efter träd som skulle planteras från gården till landsvägen. Det dröjde dock innan de kom i jorden eftersom det under en period dels hade regnat mycket, dels hade blivit så kallt att marken frusit och därför var omöjliga att plantera.[241] Träden kom så småningom i jorden men fick inte chans att växa sig stora ty inspektor Broms rapporterade följande i ett brev till godsherren: ”*Planteringen, som werkställdes från Gården upp till Landswägen, har af illasinnade personer blifvit i denna vecka, eller i onsdags natt åwerkad med 14 träds afbrytande, och jag har utlofvat 10 RD banco till den som bevisligen kan upptäcka wåldswerkaren*.”[242]

År 1839, det vill säga det år corps de logiet byggdes om, återfinns i godsarkivet bara en verifikation med växter. Den kom från Trädgårdsmästare Lundberg i Lund, innehåller ca 90 växter och visar att von Nolcken beställt bland annat 50 stycken lönnar (*Acer* sp.), 3 mandelträd (*Amygdalus nana*), 2 blåsbuskar (*Colutea arborescens*), 2 gullregn (*Cytisus laburnum*), 9 spireor av diverse slag (*Spiraea* sp.) och 1 havtornsbuske (*Hippophae rhamnoides*), (se bilaga F).[243] Redan 1749, då Linné besökte Skåne, växte det blåsbuskar (*Colutea vesicaria*) i trädgården vid Jordberga[244].

Under terrassens uppbyggnad, anläggandet av ny infartsväg och byggandet av ny ladugård, åren 1840-1841, finns också bara en uppgift rörande växtinköp. Den är från hösten 1840 då fruktträd beställdes från Köpenhamn. De kom i slutet av november och hämtades på Markie[245]. En del planterades omgående medan andra fick vänta några dagar på att få rötterna i jorden då hålen som grävdes åt dem genast blev fyllda med vatten.[246]

---

238 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 10 feb. 1836.
239 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 1 april 1836.
240 LLA, JGA, vol. B8:7, ver. mars 1836.
241 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, 16 nov. 1836 och odaterat nov. 1836.
242 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, odaterat 1837.
243 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. dec. 1839. Observera att de vetenskapliga namnen är, där de är fullt utskrivna, de som användes vid den aktuella tiden. För lönn och spireor användes vid beställningen de svenska namnen.
244 von Sydow, 1977, sid. 274.
245 Troligen godset Stora Markie inte långt från Jordberga.
246 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Broms till CAvN, odaterat 1840 och 6 dec. 1840.

År 1837 klagade inspektoren över att 14 träd hade brutits av i allén mellan gården och landsvägen. År 1842 var det dags igen, denna gång i större omfattning. ”*Natten mellan lördag och söndag hafva nidningar afbrutit icke mindre än 103 af de planterade träden på vägen från smedjan till gården* […]”.[247] Det har på flera håll i litteratur, tidningar och andra skrifter, både under 1800- och 1900-talet, påpekats att skåningarna hatade träd, åtminstone under stora delar av 1800-talet. Påpekandet kan tyckas vara berättigat med hänseende till ovanstående citat och kommer att behandlas i kapitlet Skånska trädgårdsföreningen.

Det var inte bara lokalt och från Danmark som växter köptes utan plantor köptes även in från Tyskland. I juli 1842 rekvirerades en kista med plantor och en lie från Lübeck, vilka kom med ångfartyg till Malmö[248]. Dessvärre framgår det inte vilka växter som köpts in. Under år 1842 köptes även krusbärsbuskar på Svaneholm[249].

Underligt nog visar inte källorna som rör år 1843 och 1844 mer än tre ställen med växtrelaterade uppgifter trots att kökträdgården flyttades och trädgårdsanläggningen mellan corps de logiet och dammen i norr färdigställdes. Trädgårdsmästare Hector köpte fröer i februari 1843 och rekvirerade blommor från Marsvinsholm något senare under våren och i ett brev från inspektor Dahl till von Nolcken framgår att fruktträd beställdes någon gång under hösten 1844[250]. De kom i början av december och blev, som ett av de sista trädgårdsarbetena för året, utplanterade genaste efter att de anlänt.[251] Under hösten 1844 byggdes orangeriet. När det färdigställdes på våren 1845 öppnade sig möjligheten att fylla det med mer ömtåliga växter och det råder inget tvivel om att det nya huset användes. Det framträder delvis i nedanstående citat hämtat ur ett brev som skrevs av inspektor Dahl i mars 1845. I det meddelar han följande till baronen: ”*Jag har talat med Trädgårdsmästaren om Törnrosbuskarne, alla som stå ute äro virade med halm och de finare som äro i orangeriet lider ingen skada, i nästa vecka får han åter några Camelier i blomning. Amaryllis har blommat* [texten förstörd].”[252]

I början av 1800-talet fanns inte många handelsträdgårdar. Den trädgårdsodling som bedrevs för ekonomisk vinning fanns nästan uteslutande vid herrgårdarna och var där inte egentligen av någon större betydelse. Ett fåtal oansenliga handelsträdgårdar kunde också finnas i städerna. De tidiga handelsträdgårdarna, som inte bara saluförde grönsaker och frukt utan också prydnadsväxter och träd, mäktade inte med att skaffa fram det växtmaterial som behövdes till de nyplanteringar som gjordes runt om i Skåne, varför mycket av växtmaterialet kom från Tyskland. Först omkring mitten av 1800-talet började inhemska plantskolor växa fram.[253] Det är intressant att notera var växterna till Jordberga gods köptes in och se hur väl de inköpsställena överensstämmer med det ovan anförda. En del inköp gjordes i staden Lund. Endast ett par gånger var växtförsändelserna utländska och kom då ifrån Tyskland och Danmark. En hel del plantor köptes även in från några av de andra godsen i södra Skåne, nämligen Marsvinsholm, Näsbyholm, Svaneholm, och Övedskloster.

247 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 28 feb. 1842.
248 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. juli 1842.
249 LLA, JGA, vol. B8:9, ver. okt. 1842.
250 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:9 – feb. 1843, B8:10 – feb. 1844, F2:1, brev från Dahl till CAvN, 17 dec. 1844.
251 LLA, JGA; vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 17 dec. 1844.
252 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 12 mars 1845.
253 Moberg, 1933, sid. 59f och 56f.

I slutet av mars 1845 reste trädgårdsmästare Nilsson till Övedskloster för att köpa krukväxter[254]. Han kom hem med ett sextiotal växter (se bilaga G) och det är rimligt att anta att några av dem fick sin hemvist i orangeriet. På ett litet blad funnet i en av Jordberga arkivs kapslar på Landsarkivet i Lund står följande:

”Till Grefvinnan Nolckens orangeri.

Många blommor ju du äger.
Och dom alla vårdar väl.
Ja det finns den som säger.
Du har en uti din själ”[255]

Orangeriet var uppenbarligen tillägnat Carl Adam von Nolckens hustru Dorothée. Likaså verkade hela trädgården med dess inventarier vara Dorothées. Det framkommer inte på många ställen i källmaterialet men kan utläsas av den rara lilla versen ovan och av det faktum att trädgårdsinventarierna inte fanns i Carl Adam von Nolckens boupptecknin utan först hittades i boupptecknin efter Dorothée (se under stycket Trädgårdsredskap och andra trädgårdsinventarier).

Under resterande del av år 1845 införskaffades ett okänt antal plantor och en låda blomsterlökar från Lübeck i Tyskland och en korg med växter och tre packar plantor fraktades hem från Köpenhamn[256]. Inte förrän 1845 nämndes växter med anknytning till den nya kökträdgården. Det var i inspektor Dahls brev till von Nolcken. ”*Nilsson uppgifver att till nya Trädgården behöfves 42 stycken fruktträd och 6 st Körsbers Spaljerträn,* […]”[257] Efter 1845 skedde inga större förändringar i parken och trädgårdarna vilket också tydligt märks i källorna vad gäller växter. I mitten av december 1846 hämtades ett citronträd på Stadt Hamburg (i Malmö) och april 1849 införskaffades diverse blomsterbuskar till godset[258].

I Jordbergas arkiv har endast *en* uppgift rörande försäljning från ekonomiträdgården hittats, nämligen en förteckning som upplyser om vad som, under år 1840, sålts från Jordberga trädgård. Av förteckningen framgår att grönsaker, kålrötter, fallen frukt och vitkål sålts vid marknaden i Ystad den 22 oktober och att bland annat bönor, rotsaker, citronmeliss och morötter avyttrats under övrig säsong[259]. Listan är undertecknad av trädgårdsmästare Wahlström som under ett halvårs tid, april till oktober 1840, åter arbetat vid Jordberga (se även stycket om trädgårdsmästarna i kapitel Jordbergas park och trädgårdar – byggnadsverk, personal, inventarier och växter). Någon försäljning från frukt- och kökträdgården vid Jordberga under perioden 1834-1857 verkar inte ha skett i någon egentlig mening. Den mest sannolika orsaken till det var bristen på efterfrågan. De flesta hushåll hade tillgång till frukt och egna grönsaker[260]. En annan orsak kan vara att odlingarna som bedrevs i kökträdgården ej var så stora att de räckte för annat än det egna hushållet. Ytterligen en orsak kan vara att det var svår missväxt i Skåne, bland annat under

254 LLA, JGA, vol. B8:11, ver. mars 1845 samt vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 2 april 1845.
255 LLA, JGA, vol. H:11, G, diverse verser, vers om orangeriet.
256 LLA, JGA, vol. B8:11, ver. april, juni, sept. och nov. 1845.
257 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, 1845.
258 LLA, JGA, ver. ur vol.: B8:14 – april 1849, B8:12 – dec. 1846, B8:13 – juni 1847.
259 LLA, JGA, vol. B8:8, ver. okt. 1840.
260 Moberg, 1933, sid. 59.

åren 1836-1837, vilket säkerligen bidrog till att något överskott av frukt, rot- och grönskar inte fanns och således inte kunde avyttras[261].

En annan möjlighet är att försäljning skedde men att räkenskaperna för trädgården inte är bevarad i någon större omfattning. I sin avhandling, *Den osynliga handen – Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*, behandlar Åsa Ahrland bland annat trädgårdsräkenskaper. Hon nämner att dessa under 1700-talet ofta redovisades fristående från godsets övriga räkenskaper och att de kunde föras av antingen bokhållaren eller trädgårdsmästaren själv[262]. Hon nämner också att de bäst bevarade trädgårdsräkenskaperna rörande 1700-talet finns vid de kungliga slotten[263]. Om dessa förhållanden även är applicerbara på 1800-talet är inte utrett men det skulle kunna vara så, åtminstone under de första årtiondena. Även om uppgifterna från *ett* gods inte är tillräckliga för att avgöra huruvida systemet tillämpades in på 1800-talet är det intressant att notera att det, som nämnts ovan, endast fanns *en* uppgift om försäljning från ekonomiträdgården vid Jordberga och att den är undertecknad av trädgårdsmästaren.

Några gånger, dock allt för sällan, ger källorna besked om var några av alla de växter som fanns vid Jordberga växte. Följande rader skrev Carl Adam von Nolcken till sin mor Magdalena von Nolcken. ”*Vi hava haft några riktiga sommardagar till gräs, blommors, nådig barons och andra kreaturs fröjd. Lilla trädgården är nu så brokig av tulpaner och narcisser vilka snart komma att avlösas av de sköna syrenerna*.”[264]

Rosor och dahlior är växter som oftare än andra nämns i von Nolckens brevväxling. Följande citat är även det hämtat ur ett brev skrivet av Carl Adam von Nolcken till hans mor Magdalena.

> ”*Här har i år varit aldeles ovanligt vackra och många törnrosor. De små mossrosträden hafva varit så söta och dessutom har en sorts blanc-rose väckt mycken förtjusning – allt det der är förbi vid mammas hitkomst men då hoppas jag att Georgin-floreringen börjat ehuru jag fruktar för att de icke bli så vackra i år i anseende till kölden i våras.*”[265]

Även inspektor Dahl skrev om dahlior. Han meddelade von Nolcken att dahliorna hade varit vackra men att de i den senaste stormen hade tagit en del skada[266]. Dessutom upplyste han om att en av dahliorna hade utvecklat två blommor och att de inte var helt perfekta eftersom de var det exemplarets första. Plantan i övrigt artade sig bra.[267] Inspektoren kallade dahlian för Grefvinnan Ramel. Något sådant sortnamn finns inte i den sammanställning som The Royal Horticultural Society har gjort över de ca 40 000 sorters dahlior som finns och har funnits i världen, varför det är troligt att plantan skänkts av en grevinna Ramel

261 Ohlén, 1970, sid. 195.
262 Ahrland, 2005, sid. 119.
263 Ibid.
264 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Magdalena von Nolcken, 31 maj 1842.
265 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Magdalena von Nolcken, 28 juli 1843.
266 LLA, JGA, vol. F2:1, brev från Dahl till CAvN, utan datum 1844.
267 Ibid.

och senare av folket på gården blivit kallad just Grevinnan Ramel[268]. I slutet av oktober 1844 skrev von Nolcken till sin svåger Albert Ehrenswärd och berättade att det, trots sent på året, fortfarande fanns många vackra dahlior på Jordberga och att det lilla törnroträdet som stod och blommade framför fönstren tidigare på året ännu i oktober hade knoppar och doftande blommor[269].

Dahlian växer vilt i Mexico. I slutet av 1700-talet skeppades dahlian från Sydamerika till Spanien och spreds därifrån till bland annat England, Tyskland och Frankrike, där den inom några år kom att bli mycket omtyckt.[270] Till Skåne kom den omkring 1810[271]. År 1835 var den tämligen allmänt odlad i landets trädgårdar och i början av 1840-talet ansågs den vara ”*blomsterträdgårdens förnämsta höstprydnad*”[272]. I en engelsk artikel om modet bland blommor, översatt till svenska och införd i Svenska trädgårdsföreningens årsskrift 1858, går att läsa att dahlian i Europa under första hälften av 1800-talet var oerhört populär. Det var en riktig modeblomma i stil med tulpanen på sin tid.[273]

I Sverige hade rosor odlats sedan lång tid tillbaka. Trots det eller kanske snarare därför var det under 1830-talet fortfarande enligt örtagårdsmästaren vid Akademiska trädgården i Uppsala, Lars Jacob Laurell, det vanligast odlade växtsläktet. Rosorna fick vid denna tid oftast den förnämsta platsen i blomsterträdgården och trädgårdsodlare verkade inte kunna få för många av dem.[274]

Vädret hade då liksom nu stor betydelse för hur växtligheten utvecklade sig. Sommaren 1847 hade bjudit på några riktigt varma dagar. I april 1848 skrev Dorothée von Nolcken bland annat följande till sin bror Albert:

> ”*Nu börjar det grönska allt mer och mer för hvarje dag, ehuru det för närvarande är allt annat än grönt utanför mina fönster, ty som den starka värmen i somras förtorkade gräset, äro plainerna nu upplöjda så att man för ögonblicket har svårt att tänka sig annat än att vi äro boende midt uti en åker; hyacintherna som eljest äro så välkomna vårens budbärare skulle i år gerna kunna fått dröja, ty nu börja de redan utveckla sig och göra ej någon effect midt uppe uti den upplöjda jorden.*”[275]

Det är här intressant att se att von Nolcken väljer att helt plöja upp gräsmattorna i prydnadsträdgården då de skadats av torkan. Det var inte den billigaste metoden han valde för att få bukt med problemet men fula gräsmattor skulle enligt von Nolcken uppenbart

268 The Royal Horticultural Society, 1969.
269 RA, TS, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 27 okt. 1844.
270 Paxton, 1839, sid. 1-4.
271 Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel, 1842, del II, sid. 244f.
272 Flora – Skånska Trädgårdsföreningens Tidning, 1835, Nr. 6, sid. 41; Lundström, 1841, sid. 302.
273 Svenska Trädgårdsföreningens årsskrift, 1858, sid. 66.
274 Lundström, 1841, sid. 355; Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel, 1841, del I, sid. 23; Laurell, 1841, sid. 305.
275 RA, TS, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från Dorothée von Nolcken till Albert Ehrenswärd, 10 april 1848.

vara en skamfläck vid det mönstergods han var på väg att skapa. Metoden var i och för sig effektiv och efter några år hade godset enligt Ljunggren, författaren som skrev bokverket *Skånska herregårdar*, de vackraste gräsmattorna i Skåne[276].

Hur prydnadsträdgården vid Jordberga tedde sig under von Nolckens tid kan bara spekuleras i. Visst fanns det mönsterritningar men örtagårdsmästaren vid akademiska trädgården i Uppsala, Lars Jacob Laurell, menade i sin bok *Handbok i svenska trädgårds- och blomsterskötseln* att om sådana allmänt följdes skulle blomsterträdgårdarna just ”*genom sin vanlighet*” bli ”*enformiga*”[277]. Laurell menade att utformningen av prydnadsträdgården skulle ”*öfverlemnas åt hvarje trädgårdsanläggares skönhetssinne*”[278]. Det är mycket troligt att skönhetssinnet vid Jordberga fanns hos godsherren själv även om det inte kan uteslutas att trädgårdsmästaren hade ett finger med i spelet.

Det var vanligt att prydnadsträdgården vid denna tid låg i närheten av boningshuset. Här anlade man trädgårdsgångar och rabatter i varierade former. Rabatterna bestod av enkla eller sammansatta blomstergrupper (se figur 46). De lades inte för långt från trädgårdsgångarna men inte heller för nära och avståndet dem emellan fick inte vara för litet eftersom det då skulle vara svårt att särskilja de olika grupperna. Ett populärt inslag i prydnadsträdgården runt mitten av 1800-talet var en rund eller oval rabatt i gräsmattan framför boningshuset. Denna rabatt kunde omgärdas av ett flätverk gjort av pilkvistar (se figur 47) och hade ibland till och med ett handtag tvärs över. Arrangemanget liknade en stor korg fylld med växter som stod på gräsmattan (se figur 48).[279]

Stora delar av godsets räkenskaper är bevarade men av von Nolckens privata räkenskaper, som också finns på Landsarkivet i Lund, verkar långt ifrån alla kvitton sparade. Intressant att notera är emellertid att två av von Nolckens kvittenser rör inköp av växter. Den ena kom från Carl Danker på Österbro i Köpenhamn, den andra från Nörrebros Handelsgartner i samma stad[280]. Båda är daterade i augusti 1842 och visar att von Nolcken köpte en mängd sommarplantor, bland annat verbena, heliotrop och fuchsia (se figur 49)[281].

Under början av 1800-talet användes sådana växter som vi idag skulle kalla sommarblommor mer som krukväxter. De stod mestadels inomhus och planterades bara i enstaka fall ut om sommaren. År 1842 gjorde dock Svenska trädgårdsföreningen ett försök med att i sin *Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel* sprida kunskapen om sommarblommorna och om hur de kunde användas i trädgården. Artikelförfattaren var Daniel Müller, Svenska trädgårdsföreningens trädgårdsmästare, och han menade att i stort sett alla de växter som kommit in i landet från bland annat Australien, Kanarieöarna och Sydamerika trivdes och blommade även utomhus. De kunde om sommaren enligt honom

276 Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga.
277 Laurell, 1841, sid. 2.
278 Laurell, 1841, sid. 2.
279 Müller, 1858, sid. 45 och 50f.
280 LLA, JGA, vol. H:12, CAvN ver. 1838-1842, kvittens från Carl Danker på Österbro i Köpenhamn, 8 aug. 1842 och kvittens från Nörrebros Handelsgartneri, 18 aug. 1842.
281 Ibid.

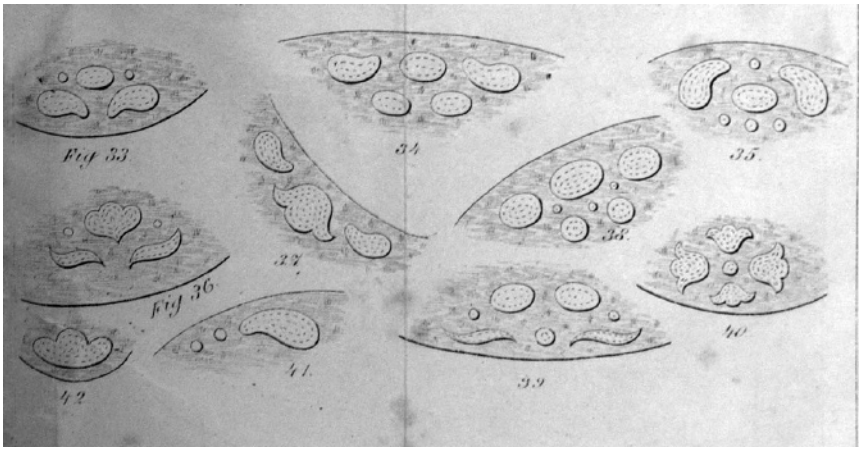

Figur 46. Mönsterskisser på rabatter i form av enkla och sammansatta blomstergrupper.

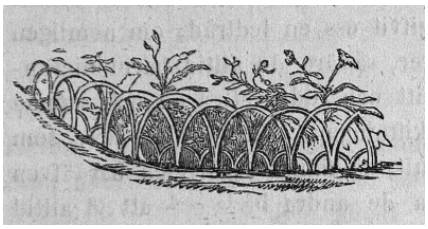

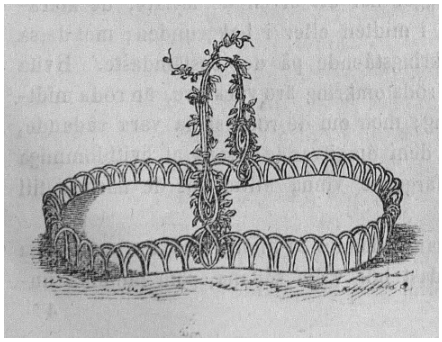

Figur 47 och 48. Flätverk runt rabatter. En del rabatter kunde likna korgar med handtag, som på bilden till höger.

pryda rabatterna i blomsterträdgården.[282] Det är inte helt osannolikt att von Nolcken som var medlem av Svenska trädgårdsföreningen hade inspirerats av artikeln och därför köpte sommarplantor i Köpenhamn.

Sommaren 1870 företog Nils Johan Ericsson en resa i Skåne. Han kallade den skrift han lät trycka efter resan för *Anteckningar under en resa i Skåne sommaren 1870 – en bild af trädgårdsskötselns ståndpunkt derstädes*. Ändamålet med resan var att besöka de stora skånska egendomarna för att se hur långt trädgårdsskötseln i Sveriges ”*bäst lottade provins*” hade kommit[283]. Speciellt intresserad var Ericsson av att se vilka träd och buskar som fanns i Skåne, av att få en inblick i de skånska fruktträdsodlingarna och att se vilka fruktsorter som odlades i landskapet[284]. Det är ingen fullständig bild som målas upp men ger en viss inblick i trädgårdsodlingen vid många av de skånska godsens. Jordbergas anläggningar beskriver Ericsson på följande vis:

282 Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel, del II, 1842, sid. 195.
283 Ericsson, 1871, sid. 11.
284 Ibid.

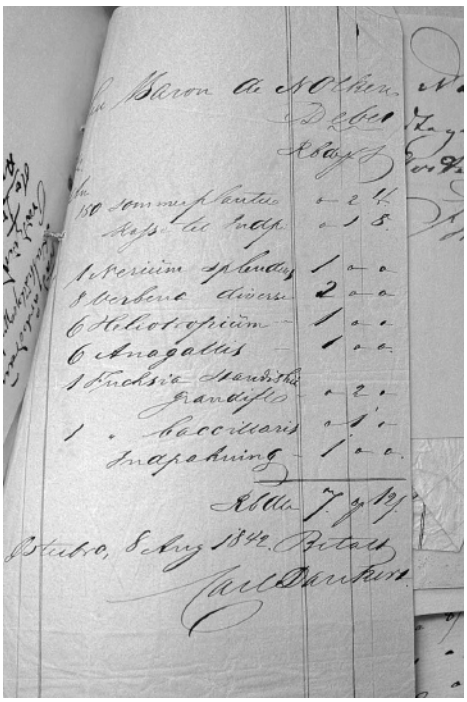

Figur 49. Kvittens på växter ur Carl Adam von Nolckens privata räkenskaper.

> ”[…] *Planen mellan vattenpartiet och boningshuset är särdeles smakfullt anlagd och planterad. Isynnerhet väcktes min uppmärksamhet på flera stora exemplar af Taxus hibernica och Juniperus virginiana. Dessa voro 25 á 30 år gamla samt från 12 till 15 fot höga och troligen de största inom landet. På södra sidan omkring huset utbreder sig den storartade parken, väl 30 á 40 tunnland stor. Partier af ask och valnötsträd väckte min förvåning genom sin storlek. Tvänne kökträdgårdar äro belägna sydost* [sic!] *ifrån boningshuset och torde innehålla en areal af mellan 5 á 6 tunnland. De företedde, utom grönsaker, rätt betydliga samlingar af trädskolealster. Växthuset var rikt försedt med väl odlade växter. Persikor och vindrufvor förekommo uti flera för dem uppförda drifkaster. – En heder för trädgårdsmästaren voro de visst icke stora, men ganska rikhaltiga trädskolorna, som finnas på Jordberga. Önskligt vore, att flera sådana funnos vid landets större jordegendomar.*”[285]

De park- och trädgårdsanläggningar Ericsson fick se på Jordberga hade till stora delar formats under Carl Adam von Nolckens tid. Då det vid tiden för Ericssons besök var 13 år sedan von Nolcken dog kan det dock inte uteslutas att anläggningar uppfördes efter hans frånfälle. Av citatet ovan kan utläsas att von Nolcken under sin tid lät plantera idegran (*Taxus hibernica*) och blyerts-en (*Juniperus virginiana*). Askarna och valnötsträden som genom sin storlek imponerade på Ericsson kan också ha planterats av Carl Adam von Nolcken men troligare är att de planterats långt tidigare, kanske redan under första hälften av 1700-talet då Carl von Linné observerade valnötsträd i parken under sin resa i Skåne 1749. Att dessa träd skulle vara planterade efter 1857 är inte troligt då askar och valnötsträd efter 10 års tid vanligen uppnår en ungefärlig höjd av 3-4 meter, en höjd som knappast kan ha imponerat på Ericsson.

285 Ericsson, 1871, sid. 11.

Parken beräknades vid Ericssons besök på Jordberga till omkring 30-40 tunnland, det vill säga lika mycket som den hade beräknats till i mitten av 1850-talet. Någon utvidgning av parken hade uppenbarligen inte skett efter Carl Adam von Nolckens tid. Ericssons placering av kökträdgårdarna, sydost om boningshuset, måste ha varit en språklig vurpa. Någon kökträdgård låg aldrig där under von Nolckens tid. Vad Ericsson syftar på är kökträdgården vid magasinet, sydväst om corps de logiet. Carl Adam von Nolcken lät under sin tid vid godset flytta kökträdgården från dess gamla plats, det vill säga väster om den gamla ladugården, till just området vid magasinet. Exakt hur den nya kökträdgården byggdes upp har inte gått att reda ut inom ramen för detta arbete, varför det är svårt att ge någon längre kommentar till Ericssons beskrivning rörande just detta trädgårdsområde. Vad som är möjligt att säga är att det under Carl Adam von Nolckens tid fanns ett orangeri och åtminstone *ett* drivhus med kast.

Skånska trädgårdsföreningen, 1854-1860

Åren 1851-1854 innehade von Nolcken posten som ordförande i Malmöhus läns hushållningssällskap. Hans idérikedom var stor och han lade under åren, som ordförande, fram många förslag. Ett av dem, framlagt vid det skånska lantbruksmötet i Ystad juni 1852, var förslaget om bildandet av en trädgårdsförening i Skåne.

En skånsk trädgårdsförening uppstod första gången år 1833[286]. Den gav under en kort period ut tidningen *Flora* som efter att först ha varit en separat tidning något senare bifogades som ett extrablad till *Skånska Correspondenten*[287]. Initiativtagare till föreningen var Carl Adolph Agardh[288] som dock fick se föreningen upplösas efter endast några år.[289]. Ungefär 20 år senare presenterades skåningarna alltså åter igen för en provinsiell trädgårdsförening.

Styrelsen för hushållningssällskapet och dess förvaltningsutskott menade att det förslag som Carl Adam von Nolcken lade fram vid lantbruksmötet 1852 var intressant och uppdrog åt sin ordförande att sammanställa stadgar för ändamålet.[290] von Nolcken åtog sig uppdraget med villkoret att han skulle få utse en eller flera assistenter. Till sin hjälp tog han Jacob Georg Agardh[291], son till Carl Adolph Agardh och professor i botanik vid Lunds universitet mellan åren 1847 och 1879[292]. Tillsammans utarbetade de under hösten 1852 en *Plan för Skånska Trädgårdsföreningen*.

Planen inleddes med föreningens främsta mål: ”[…] *att befordra en vidsträcktare och ändamålsenligare trädgårdsskötsel hos Skånska allmogen, samt lifva dess håg för planteringar*.”[293] I denna plan betonas att föreningen inte skulle köpa in dyrbara och sällsynta växter, vilket var brukligt i andra trädgårdsföreningar runt om i landet, utan att uteslutande lättodlade och vackra träd, buskar och blommor samt goda och rikligt givande fruktsorter skulle hanteras inom föreningen. Den årliga medlemsavgiften sattes till två riksdaler banko och för det fick medlemmarna årligen gratis ett visst antal träd, buskar, blommor, frön eller lökar tillsammans med en kort beskrivning om hur varje slag borde odlas och användas. Dessutom

286 Skånska trädgårdsföreningen uppstod första gången 1833 efter mönster av Svenska trädgårdsföreningen (Nordisk familjebok, 1920, band 30, uppslagsord: Trädgårdsföreningen). Svenska trädgårdsföreningen bildades 1832 och var den första av sitt slag i Sverige (Nolin, 1996, sid. 149).

287 Flora - Skånska trädgårdsföreningens tidning, 1835, nr. 1 och Flora nr. 6, d. v. s. extrablad till Skånska Correspondenten, den 31 mars 1836.

288 Carl Adolph Agardh levde 1785-1859. Han var botanist, nationalekonom, politiker och pedagog. Mellan åren 1812 och 1834 var han professor i botanik och praktisk ekonomi i Lund och från och med 1835 var han biskop i Karlstad. C. A. Agardh specialiserade sig inom botaniken på algerna, som han ordnade i ett nytt och ännu huvudsakligen gällande system. Han var en pionjär inom växtfysiologin. Hans natursyn var starkt påverkad av den romantiska naturfilosofin (NE, 1989, band 1, Höganäs, uppslagsord: Agardh, Carl Adolph.).

289 Nordisk familjebok, 1920, band 30, uppslagsord: Trädgårdsföreningen.

290 Sprinchorn, 1922, sid. 83, 85 samt 89; Allmänna Öresundsposten, 8 feb. 1853.

291 Jacob Georg Agardh levde 1813-1901 och var son till Carl Adolph Agardh. Jacob Georg Agardh var botanist. Mellan åren 1847 och 1879 var han professor i botanik i Lund. Liksom sin far intresserade sig J. G. Agardh för alger. Han var även praktiker. Den nya botaniska trädgården i Lund var till största delen hans verk (NE, 1989, band 1, Höganäs, uppslagsord: Jacob Georg Agardh.).

292 Allmänna Öresundsposten, 8 feb. 1853; NE, 1989, band 1, Höganäs, uppslagsord: Jacob Georg Agardh.

293 Allmänna Öresundsposten, 8 feb. 1853.

kunde medlemmarna billigt få köpa av de träd och buskar som föreningen för året kunde avstå. För att nå ut till den skånska allmogen skulle föreningen ta hjälp av hushållskommittéerna som hade bildats i olika härader runt om i Skåne. Genom dessa kommittéer skulle det ges möjlighet att sprida och utdela de växter som föreningen ansåg lämpligast för allmogens trädgårdar.[294]

I december 1852 sände von Nolcken över en, av honom sammanställd, inbjudan till deltagande i Skånska trädgårdsföreningen till Agardh för godkännande[295]. Inbjudan annonserades i bland annat Öresundsposten den 8 februari 1853[296]. I den inbjöd von Nolcken
”[…] *Provinsens Fosterlandsvänner och älskare af trädgårdskulturen att teckna sig som Stiftare af den Skånska Trädgårdsföreningen* […]”[297] Han avslutade annonsen med att förklara anledningen till bildandet av en trädgårdsförening:

> ”*Under sednare åren har skånska jordbruket gått med stora steg framåt och Allmogen på de flesta ställen äfven i sin mån förbättrat sin landthushållning. Men ännu tyckes fortfarande råda samma likgiltighet hos Allmogen för trädgårdsskötseln och man kunde nästan säga hat till träd och planteringar. Icke nog med att på ytterst få ställen sådana anlägges, utan der detta sker, blifva de merendels genast af grannar eller förbifarande förstörda. Skåningen behöfver så väl trän till prydnad och lugn som ock till värme inom sitt hem och likväl uraktlåter han helt och hållit att förskaffa sig sådana och att sedan dem vårda. Måtte det lyckas den Förening, hvartill härmed inbjudes, att i detta afseende åstadkomma en vigtig förändring och, om en del år, de täcka bondhemmanens omgifningar komma att vittna om nyttan af vårt företag. Vår Provins äger så många Fosterlandsvänner som vid andra tillfällen utmärkt sig för deras uppoffrande frikostighet för nyttiga företag, att det är skäl hoppas att äfven den Skånska Trädgårdsföreningen skall af dem blifva med välvilja och understöd omfattad*.”[298]

Teckningslistorna placerades vid länens hushållningssällskap och bland några av Skånes mer kända affärs- och tidningsmän. Listorna skulle under mars, alltså redan månaden efter, återlämnas till von Nolcken som därefter skulle förbereda ett första sammanträde.[299]

En knapp månad efter det att annonsen infördes i Öresundsposten presenterades en artikel, även den i Öresundsposten, just med anledning av den föreslagna trädgårdsföreningen. Den osignerade artikelns titel är *Något om träd*. Den skrevs med stor sannolikhet av tidningens redaktör Oscar Patric Sturzen-Becker[300], även kallad Orvar Odd[301]. Det framgår av det brev von Nolcken skrev några veckor efter det att artikeln var införd i tidningen och där han tackar för det

294 Allmänna Öresundsposten, 1853, Inbjudning, 8 feb.; LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Agardh, 9 dec. 1852.
295 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Agardh, 9 dec. 1852.
296 Allmänna Öresundsposten, 1853, Inbjudning, 8 feb. och Något om träd, 1 mars.
297 Allmänna Öresundsposten, 1853, Inbjudning, 8 feb.
298 Ibid.
299 Ibid.
300 Oscar Patric Sturzen-Becker med signaturen Orvar Odd levde 1811-1869. Han var författare och tidningsman. Han hade en liberal hållning som han odlade i den av honom grundade Öresunds-Posten i Helsingborg. Sturzen-Becker var en av de främsta främjarna av skandinavismen (NE, 1995, band 17, Höganäs, uppslagsord: Oscar Patric Sturzen-Becker.).
301 Allmänna Öresundsposten, 1853, Något om träd, 1 mars.

intresse herr Sturzen-Becker visat hans företag och där han ber honom att även i fortsättningen verka för den goda saken[302].

I artikeln framgår det att tidningen kände sig uppmanad att lägga ett ord för saken då möjligheten fanns att allmänheten eventuellt inte hade uppmärksammat det, vid första ögonkastet mindre viktiga förslaget utan koncentrerat sig på större ekonomiska och industriella frågor. Författaren till artikeln menade att Skåne visserligen var ett sädesland och borde förbli så och att det i det stora hela nog var bra, men inte så bra att det inte kunde bli bättre. Bland annat påstod författaren att Skåningarna under en längre tid hade utvecklat en förkärlek för grödor och ett hat mot oskyldiga träd och menade att det var med makalös kallblodighet som de fällde de mest ståtliga träd bara för att kunna odla ytterligare några få kvadratmeter korn eller potatis.[303] Följande utsnitt ur artikeln visar hur det under första hälften av 1800-talet kunde låta bland lantbrukarna på vissa håll i Skåne och hur det gick till där. Artikelförfattaren hade hört:

> ”[…] *en skånsk landtbrukare nästan yfvas öfver sitt hjeltedåd att hafva vid sin gård låtit med jorden jemna en gammal park, der plogen nu gick obehindradt fram, anförande han dervid med det mest 'rationella' sjelfbehag i verlden såsom argument, att det vore en 'oförlåtlig lyx' att hålla en park om 'hela tvenne tunnelands' vidd vid en egendom med endast tvåhundra tunnland öppen jord, (för resten af den bördigaste jord i Skåne!)*”[304]

Det är dock inte bara med skrämmande propaganda artikelförfattaren försöker övertyga läsaren om att det vore en god idé att gå med i Skånska trädgårdsföreningen. Artikeln tar nämligen också upp trädens fördel för ekonomin och för skafferiet och sakens moraliska sida och fortsätter därefter:

> ”[…] *odlingen af träd och plantor fordrar en omvårdnad af helt annat och finare slag, den gifver menniskans sinne en riktning åt det ömt påpassliga, det jemnt omtänksamma, det mildt värnande, det nästan faderligt intresserade; umgänget med dessa naturens vackra barn väcker hos menniskan känslan för det sköna, smaken för trefnad och för det behagliga i allmänhet. […] alstrar träd- och trädgårdskulturen sinne för hemmet, för hvad dansken menar med det 'hyggeliga', för det hyfsade och fryntliga i omgifningen […]. Så sant är det att, liksom man 'ej förgäfves vandrar under palmer', så vandrar man ej ens förgäfves bland gentlemanlika kastanjer och vänligt mysande körsbärsträd*!”[305]

Författaren till artikeln avslutar med att påtala det goda i att gå med i den Skånska trädgårdsföreningen och hoppas att föreningen skall lyckas med sina förehavanden.

I slutet av april, nästan två och en halv månad efter det att annonsen om trädgårdsföreningen var insatt i tidningen, skrev von Nolcken och tackade för det intresse som herr Sturzen-Becker visat hans förening och beklagade att det inte delades av allmänheten. Endast ett fåtal

302 RA, Oscar Patrick Sturzen-Beckers arkiv (OPS-B-a), E5677, brev från CAvN till Oscar Patrick Sturzen-Becker, 22 april 1853.
303 Allmänna Öresundsposten, 1853, Något om träd, 1 mars.
304 Ibid.
305 Ibid.

anteckningslistor hade inkommit och von Nolcken verkade bekymrad för hur han skulle gå vidare med förberedelserna.[306] På en förteckning över aktieägarna finns fem hemmansägare och två trädgårdsmästare, bland annat trädgårdsmästare Nilsson vid Jordberga som hade ¼ aktie (se figur 50), men ingen från bondeståndet. Det visar sig att det var flest ståndspersoner som hade tecknat sig för en eller flera aktier (se bilaga H). Carl Adam von Nolcken hade själv 10 hela aktier, det högsta antalet av alla (se figur 50). [307] Aktiebrev nummer 1 innehades av herr överste kammarjunkare baron Gyllenkrok (se figur 51). Ur aktiebrevet kan utläsas att han betalade 100 riksdaler banko för 2 ½ aktie.[308] Alltså kostade en aktie 40 riksdaler banko. På baksidan av aktiebrevet var Skånska trädgårdsföreningens stadgar tryckta (se figur 52). von Nolcken trodde, trots att han var bekymrad för de fortsatta förberedelserna, att föreningen skulle kunna träda i verksamhet men fruktade att det ändamål som han för sin del åsyftade inte skulle komma att uppnås[309]. Det ryktades nämligen att man, när man ville utvidga sina skogar, genom trädgårdsföreningen kunde få sina plantor till ett billigt pris och utan besvär. von Nolcken ville inte alls att föreningen skulle bli ett ombud för dem som både hade tid och pengar att själva förskaffa sina plantor. Han ville uppnå något ”*högre och bättre, som kunde vara för Provinsen och Folket mera viktigt och inflytelserikt*”[310], det vill säga en hos allmogen mera spridd trädgårdsskötsel.[311]

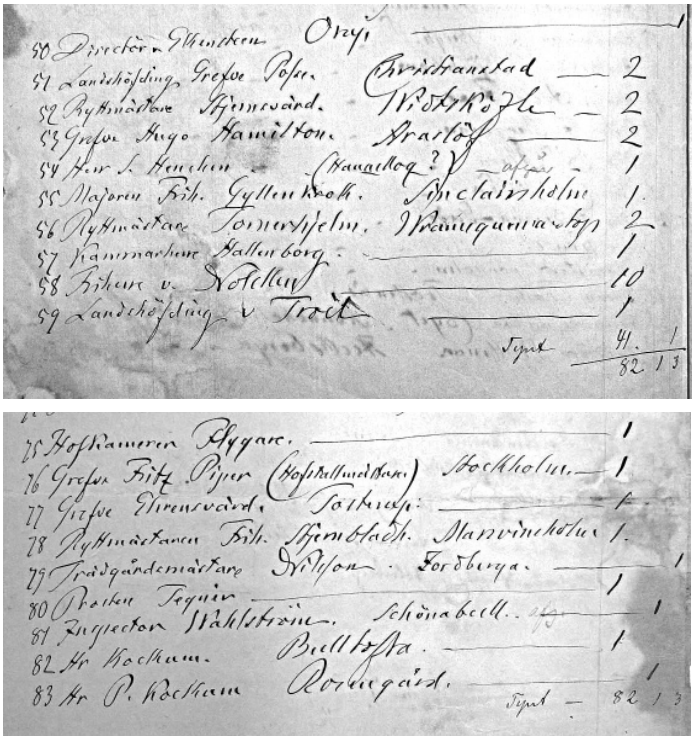

Figur 50. Friherre Carl Adam von Nolcken och trädgårdsmästare Nilsson på Jordberga som nummer 58 och 79 i Skånska trädgårdsföreningens ”medlemsförteckning”.

306 RA, OPS-B-a, E5677, brev från CAvN till Oscar Patrick Sturzen-Becker, 22 april 1853.
307 Lunds universitetsbibliotek (LUB), samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Skånska trädgårdsföreningen (Sk. Tr. För.), Förteckning på Aktie egarne i Sk. Tr. För.
308 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., Actie-Bref n:o 1.
309 RA, OPS-B-a, E5677, brev från CAvN till Oscar Patrick Sturzen-Becker, 22 april 1853.
310 Ibid.
311 Ibid.

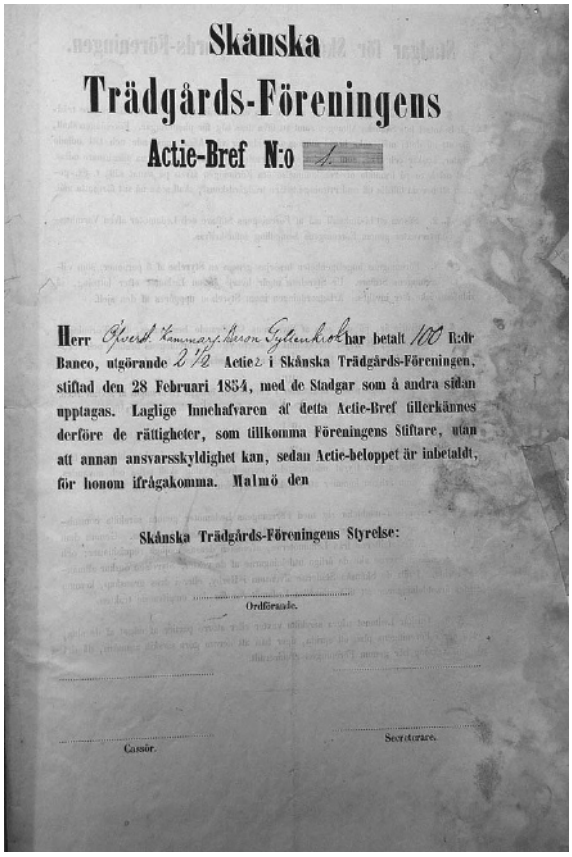

Skånska
Trädgårds-Föreningens
Actie-Bref N:o 1.

Herr Öfverst Kammarj. Baron Gyllenkrok har betalt 100 Rdr Banco, utgörande 2 1/2 Actie(r) i Skånska Trädgårds-Föreningen, stiftad den 28 Februari 1854, med de Stadgar som å andra sidan upptagas. Laglige Innehafvaren af detta Actie-Bref tillerkännes derföre de rättigheter, som tillkomma Föreningens Stiftare, utan att annan ansvarsskyldighet kan, sedan Actie-beloppet är inbetaldt, för honom ifrågakomma. Malmö den

Skånska Trädgårds-Föreningens Styrelse:

Ordförande.

Cassör. Sekreterare.

Figur 51. Aktiebrev nummer 1 i Skånska trädgårdsföreningen innehades av herr överstekammarjunkare baron Gyllenkrok.

Under december 1853 och februari 1854 får Agardh brev från von Nolcken som inbjuder honom, såsom varande den viktigaste personen, till ett första möte med Skånska trädgårdsföreningen, först tänkt i början av februari men på grund av ”*yrväder och rysliga vägar*”[312] senarelagt till slutet av samma månad.[313] Skånska trädgårdsföreningens första konstituerande möte, det som bör anses som föreningens startpunkt, hålls den 28 februari 1854. Till styrelseledamöter utses baron Carl Adam von Nolcken (ordföranden), Theodor Flensburg[314], konsul Runnerström (kassör), P. Kockum[315] och Jacob Georg Agardh (sekreterare).[316] Två veckor efter mötet tackar von Nolcken Agardh för hans biträde vid mötet och uppmanar honom till fortsatt arbete med orden: ”*Var nu god och sätt maskinen igång*”[317].

En av de första uppgifterna Agardh tar itu med är att sammanställa en lista med träd, buskar med mera som han föreslår skall inköpas för föreningens fond under de första åren (se bilaga I). Sammanställningen visar att Agardh önskade att omkring 4 500 fruktbärande träd, buskar och plantor, 6 000 häckplantor, 275 slingerväxter och 33 250 parkträd skulle köpas in tillsammans med blomsterlökar, blomsterfrö, köksväxtfrö och frö av ovanligare slag.[318]

Under våren sändes en inbjudan till den nystartade föreningen ut, vari man även upplyste om att alla förberedelser skulle ske under år 1854 så att föreningen kunde börja sin verksamhet nästföljande år[319]. Vid ett möte i december 1854 beslutade styrelsen för föreningen att inköpa

312 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Agardh, 3 feb. 1854.
313 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Agardh, 27 dec. 1853 och 3 feb. 1854.
314 Niclas Theodor Flensburg, 1822-1898. Delägare sedan 1847 i spannmålsfirman M. Flensburg i Malmö. Firman exporterade i stor skala spannmål till England och importerade därifrån kolonialvaror för de skånska lantbrukarnas behov (SBL, 1966, band 16, uppslagsord: Niclas Theodor Flensburg.).
315 Troligen Peter Kockum (1821-1891). Han var ledamot av Malmöhus läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott 1852-1882. Han köpte 1848 godset Rosengård utanför Malmö och ägde dessutom Lindholmen i Svedala (SBL, 1977, band 21, uppslagsord: Släkten Kockum.).
316 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protokoll vid föreningens sammanträde i Malmö, 28 feb. 1854.
317 LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Agardh, 12 mars 1854.
318 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., Träd och Buskar m.m. som föreslås till inköp för Föreningens fond under första åren.
319 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., inbjudning till deltagande i Sk. Tr. För.

Stadgar för Skånska Trädgårds-Föreningen.

§. 1. Föreningens ändamål är att befordra en vidsträcktare och ändamålsenligare trädgårdsskötsel hos Skånska Allmogen samt att lifva dess håg för planteringar. Föreningen skall, för att nå detta mål, söka bland allmogen sprida för vårt klimat passande och lätt odlade vexter, buskar och träd, som genom sitt utseende eller sin nytta förtjena allmännare odlas. Det må bero på framtida öfverenskommelse om Föreningen äfven på annat sätt, t. ex. genom att bereda tillfälle till undervisning i lättare trädgårdskonst, skall söka nå sitt föresatta mål.

§. 2. Såsom ett bi-ändamål må af Föreningens Stiftare och Ledamöter äfven Varmhus- och Fönstervexter genom Föreningens bemedling införskrifvas.

§. 3. Föreningens angelägenheter besörjas genom en **Styrelse** af 5 personer, som väljas af Föreningens Stiftare. Ur Styrelsen utgår hvarje år en Ledamot efter lottning, så vida han icke åter inväljes. Arbetsordningen inom Styrelsen uppgöres af den sjelf.

§. 4. Hvarje år, på dag som af Styrelsens Ordförande bestämmes, har Föreningen allmänt sammanträde, då frågor förekomma af större vigt för Föreningens bestånd och oeconomie, och då val företagas af Revisorer och af nya Ledamöter i Styrelsen.

§ 5. De som ingå såsom **Ledamöter** i Föreningen erlägga en årsafgift af 2 R:dr B:co. Ledamot är bunden att såsom sådan fortfara i 5 år, så vida han icke dessförinnan med döden afgår.

§. 6. Deremot erhåller Ledamot hvarje år ett visst antal träd, buskar, blommor, frön eller lökar, jemte en kort tryckt underrättelse huru hvarje slag skall odlas och användas. Valet af hvad som årligen kommer att utdelas är öfverlemnadt åt Styrelsen.

§. 7. Styrelsen meddelar sig med Föreningens Ledamöter genom särskilta commissionärer, som af Styrelsen utses på olika och derföre mest passande ställen. Genom dem upptagas de årliga afgifterne från Ledamöterne, äfvensom dessas möjliga requisitioner; och genom commissionärerne ske de årliga utdelningarne af de vexter, Styrelsen önskar allmännare sprida. I alla de Skånska Städerne äfvensom i Hörby, eller i dess granskap, komma således årsutdelningarne att tillhandahållas Ledamöterne för den omgifvande trakten.

§. 8. Önskar Ledamot några särskilta vexter eller större partier af något af de slag, det ligger i Föreningens plan att sprida, äger han att derom göra särskilt anmälan, då det på hans räkning blir genom Föreningen requireradt.

Figur 52. Skånska trädgårdsföreningens stadgar.

mark på vilken man kunde plantera sina växter och visa upp sortimentet. Valet föll på en tomt (2,5 hektar stor), tidigare ägd av en fru Lange och belägen utanför Södertull i Malmö. Vid samma möte meddelade von Nolcken att han under 10 år, från och med år 1855, årligen tänkte skänka 100 riksdaler banko till föreningen.[320] Under år 1855 fortsatte förberedelserna med att finna och anställa en trädgårdsmästare till föreningens trädgård och med att vid den utstaka och anlägga gångar samt med att skaffa växter till densamma[321]. Att få föreningen att fungera verkade dock inte gå riktigt så smärtfritt som von Nolcken hade hoppats på. Han beklagade sig till Agardh med följande ord: ”[…] *Det var en god affaire! Det samma önskade jag kunna säga om trädgårdsföreningen men tyvärr tycks detta företagande ständigt förföljas af moln och betänkligheter*.”[322].

Inte nog med att personer knutna till föreningen hade meningsskiljaktigheter, allmänheten hade inte fått upp intresset för saken och teckningen av medlemmar gick dåligt. Dessutom verkade inte borgmästaren i Malmö hört något om föreningen sedan han tecknade sig som medlem, något som visade på hur illa det kunde vara inom den egna verksamheten. Den avdelning föreningen hade i Malmö borde naturligtvis ha gjort mer reklam för saken, vilket von Nolcken också påpekade i brevet till Agardh.[323]

I april 1856 konstaterar styrelsen för Skånska trädgårdsföreningen att Malmöhus läns hushållssällskaps förvaltningsutskott för tillfället inte anser sig kunna lämna ett årligt stöd för främjande av det ändamål som trädgårdsföreningen avser. Därför beslöt aktieägarna i Skånska trädgårdsföreningen att föreningens trädgård skulle bortarrenderas men att den som sådan ändå skulle bestå under föreningens verksamhet. Styrelsen hoppades att den vidtagna åtgärden skulle hjälpa föreningen att dra sig fram tills dess att ett större intresse hade vaknat hos skåningarna.[324] Vid oktobermötet 1856 konstaterades att den trädgårdsmästare som visat sig villig arrendera föreningens trädgård inte kunde få den borgensförbindelse som föreningen fordrade, varför förslaget förföll[325]. Några av föreningens medlemmar yrkade då att föreningen borde upplösas men man tog inget beslut härom[326]. Istället beslöt mötesdeltagarna att: ”[…] *föreningens nuvarande local, med hwad derpå redan finnes utplanteradt, skulle ännu för 1-2 år i sitt nuvarande skick bibehållas, för den händelse att omständigheter skulle under tiden inträffa som kunde åt Föreningen bereda en ljusare framtid*.”[327] Man beslutade också att trädgården under denna tid skulle utarrenderas och att den skulle säljas om inte någon arrendator kunde hittas inom loppet av tre månader. Vid en försäljning skulle vinsten kvarstå som trädgårdsföreningens

320 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protokoll vid föreningens sammanträde i Malmö, 4 dec. 1854.
321 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 3, brev från CAvN till Agardh, 11 och 23 mars 1855; LLA, JGA, vol. H:6, brev från CAvN till Margeret Meck, 3 jan. 1855.
322 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 3, brev från CAvN till Agardh, 7 dec. 1855.
323 Ibid.
324 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protocoll wid Actieägarnes i Sk. Tr. För. allmänna sammanträde i Malmö den 26 April 1856 och den 7 okt. 1856.
325 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protocoll wid Actieägarnes i Sk. Tr. För. allmänna sammanträde i Malmö, 7 okt. 1856.
326 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protocoll wid Actieägarnes i Sk. Tr. För. allmänna sammanträde i Malmö, 7 okt. 1856 och föredragningslista, 28 jan. 1860.
327 Ibid.

fond och räntan av den användas till det som föreningen arbetade för, nämligen att sprida lämpliga trädgårdsväxter till allmogen.[328]

Någon ljusare framtid verkade inte komma. I februari 1857 tillkännagavs vid ett styrelsesammanträde att någon arrendator inte hade hittats[329]. Styrelsen tog då beslutet att sälja trädgården vid offentlig auktion, vilket också skedde den 7 mars samma år.[330] Skånska trädgårdsföreningen tycks ha gått i graven med sin initiativtagare och ordförande, baron Carl Adam von Nolcken, som avled i september 1857. Från en föredragningslista den 28 januari 1860 citeras följande:

> ”*Sedan Föreningens Ordförande Herr Baron m.m. C. A. v. Nolcken under tiden med döden afgått, och förhållandene i öfrigt icke syntes gestalta sig till blidare utsigter för Trädgårdsföreningens framtid, har Directionen ansett sig skyldig att sammankalla Actieägarne för erhållande af förhållningsorder, och detta så mycket mera, som lämpligheten af Föreningens upplösning, hvilket redan wid sammanträdet år 1856 yrkades, nu synes med större skäl kunna förordas.*”[331]

De till synes handlingsförlamade kvarblivande styrelseledamöterna sammankallade alltså medlemmarna i föreningen till ett möte den 28 januari 1860 där föreningen slutligen upplöstes. Det dröjde till år 1875 innan den trädgårdsförening som existerar än idag slutligen bildades och då på initiativ av Hjalmar Nathorst[332], den första föreståndaren för Alnarps lantbruksinstitut[333].

---

328 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., protocoll wid Actieägarnes i Sk. Tr. För. allmänna sammanträde i Malmö, 7 okt. 1856.

329 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., Protocoll wid Styrelsen för Sk. Tr. För. sammanträde i Malmö den 3 Febr. 1857.

330 Ibid.

331 LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, handlingar rörande Sk. Tr. För., Föredragningslista den 28 Jan. 1860.

332 Hjalmar Otto Nathorst, 1821-1899. Genomgick Degebergs lantbruksinstitut 1841-1842, var bland annat föreståndare vid lantbruksskolan på Väderbrunn 1848-1855 och vid Dagsholms lantbruksskola 1855-1861 och blev den första föreståndaren för Alnarps lantbruksinstitut 1861, en tjänst han innehade till 1886. (SBL, 1989, band 26, uppslagsord: Hjalmar Nathorst.).

333 http://swww.skanskatradgardsforeningen.se/historia/hiinit.html, 2006-01-31;

Mönstergods, litteratur och föreningsverksamhet

Sedan urminnes tider har människorna varit beroende av vad naturen kan ge. För de skånska herrgårdarna kom jordbruket under medeltiden att bli grundförutsättningen för överlevnad, en förutsättning som till viss del än idag gäller även om andra inkomstkällor, framförallt under det senaste århundradet, kommit att få en större betydelse för upprätthållandet av ett fungerande gods. Det århundrade som kanske tydligast visar kopplingen mellan den ekonomiska avkastningen från jordbruket och godsens utveckling är 1800-talet även om den agrara revolutionen, med sina skiftesreformer, dikningsföretag, bevattningssystem för ängar och nya växtföljder, hade rötterna i 1700-talets mitt[334]. Det var då staten började arbeta för att få igång en nationell ekonomisk utveckling.

Det var framförallt adeln som anammade de nya brukningsmetoderna, bland frälsebönderna förblev jordbruket länge oförändrat[335]. Siegrun Fernlund menar i sin skrift *Aristokratins landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö* att adeln hade lättast att införa de nya brukningsmetoderna därför att de kunde luta sig på böndernas dagsverken när det gällde att förändra markerna. Dagsverksskyldigheten tvingade frälsebönderna att hålla fast vid det traditionella jordbruket även om skiftesreformerna i viss mån förändrade även deras situation.[336]

Forskarna har länge varit medvetna om att 1700-talets nyttoodlingar, som var estetiskt ordnade, låg till grund för mönsterjordbrukets gestaltade landskap[337]. Mindre känt har utvecklingen av förhållandet mellan trädgård och jordbruk under 1800-talet varit. Ny forskning visar dock att trädgården fortsatte att vara lantbrukets förebild under 1800-talet även om teorin då delvis fick en annan dimension. Åsa Klintborg Ahlklo menar i sin artikel *Trädgården som lantbrukets förebild i 1800-talets Skåne* att ”*bilden av trädgården blev viktig som representation av människans inre kultur*”.[338]

Den första personen att reformera jordbruket i Skåne var Rutger Macklean. Han lät redan under 1780-talet genomföra storskiftet på Svaneholms gods och var mycket väl medveten om att ”*Ju mera åkerbruket närmar sig trädgårdsskötsel, desto fullkomligare är det*”[339]. Skiftesreformerna hade till att börja med inte många anhängare men när det visade sig att systemet fungerade kom fler skånska lantbrukare att gå i Mackleans fotspår[340]. Många av dessa lantbrukare härstammade från kontinenten[341]. Siegrun Fernlund menar att det inte var en ”*tillfällighet att åtskilliga av tidens mest framsynte jordbrukare inte var skåningar utan* […] *härstammade från baltiska adelssläkter*”[342]. Adelssläkter såsom Bergh, von Essen, von Rosen, Wachtmeister och von Nolcken var inte bundna till det skånska jordbrukets traditioner utan kunde, på de gods som de

334 Fernlund, 1996, sid. 13; Germundsson, 2002, sid. 62.
335 Fernlund, 1996, sid. 18.
336 Fernlund, 1996, sid. 16 och 19.
337 Ahlklo, 2004, sid. 12.
338 Ibid.
339 Citatet kommer ursprungligen från Mackleans *Lärobok i lantbruket för Skurups socken* men har i denna uppsats närmast hämtats ur Ahlklo, 2004, sid. 12.
340 Germundsson, 2002, sid. 57-59 och 62.
341 Fernlund, 1996, sid. 16.
342 Ibid.

hade fått genom till exempel förläning eller arv, experimentera fritt och omsätta i praktiken det som de hade lärt sig på kontinenten eller läst i litteraturen[343].

Med sina insatser inom det skånska jordbrukets framåtskridande kom Macklean att bli en av frontfigurerna i Malmöhus läns hushållningssällskap, bildat 1815. Deras viktigaste ändamål var att främja trädgårdsskötseln och att hos allmogen höja intresset därför men också att förbättra allmogens etiska och estetiska sinnelag.[344] Det var inte bara hushållningssällskapet som, under första hälften av 1800-talet, verkade för trädgårdskulturens utveckling. En växande tidskriftsflora kom också att stå för en omfattande upplysningsverksamhet, speciellt inom jordbruket men även inom trädgårdsodlingen.

Rutger Macklean var som tidigare nämnts inte ensam om att reformera jordbruket och att föra trädgårdskulturens talan. En annan person som hade en framträdande roll i denna banbrytande tid var Carl Adam von Nolcken på Jordberga gods. Han arbetade bland annat för utvecklingen av trädgårdsodlingen och för att sprida trädgårdskulturen till allmogen i Skåne och han drev trädgårdsfrågorna på olika nivåer.

Ett sätt von Nolcken använde sig av för att sprida trädgårdskulturen till den breda allmänheten var att själv föregå med ett gott exempel. Den första åtgärden von Nolcken vidtog för att förbättra den yttre miljön kring Jordberga var att bygga om mangårdsbyggnaderna. Efter ombyggnaden av corps de logiet 1839 lät von Nolcken bygga om ekonomibyggnaderna på gården och förvandla den omgivande miljön till en tidsenlig och respektabel park- och trädgårdsanläggning. År 1852 verkar utvecklingsarbetena ha avstannat. Under de fem sista åren av von Nolckens tid på Jordberga uppvisar räkenskaperna nämligen endast ett fåtal trädgårdsuppgifter. En av orsakerna till det är att räkenskaperna för år 1856-1857 saknas på Landsarkivet i Lund. En annan orsak var sannolikt att von Nolcken för stunden var nöjd med utformningen av sitt gods. I en del av de brev von Nolcken skrev de sista fem åren av sitt liv uttrycker han sin tillfredställelse med sitt verk: ”*Här njuta vi utaf vårt trefliga hem, som nu står i sin fägring; allt är så frodigt och skönt efter det myckna regnet*.”[345]. Att han kunde vara nöjd framgår också av den beskrivning Gustaf Ljunggren 1854 ger i sitt verk *Skånska herregårdar*:

> ”*Då man i Skåne för omkring 20 år sedan ville framställa exempel på något rätt fult och otrefligt ställe, nämnde man Jordberga […]. Ingen kunde ana, att detta ställe skulle en gång få det glada och behagfulla utseende, som det under nuvarande ägaren erhållit. […] Boningshuset, som blifvit mycket förskönadt och förbättradt, ligger nu fritt, och är i vester och norr omgifvet af en blomsterträdgård med gräsmattor, de vackraste man får se på någon gård i Skåne; på norra sidan hafva derjemte tvenne dammar blifvit förenade och bilda nu en liten sjö, som glädtigt lifvar planen framför hufvudbyggnaden. I öster stöter en åldrig park upp till gården; i norr* [sic!] *har man en nyare park, med smak och sinnrikhet ordnad samt prydd af en ovanlig mängd utländska och sällsynta träd och buskväxter; i denna park äro stora trädgårdar anlagda jemte orangerier och trädgårdshus. Ladugårdshusen hafva*

343 Ibid.

344 Ahlklo, 2004, sid. 12.

345 RA, Tosterupsamlingen, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 29 augusti 1855.

blifvit ombyggda och ådraga sig i sitt nuvarande skick icke blott landtbrukarens, utan äfven konstnärens uppmärksamhet. […] *Och fastän Jordberga är beläget på den del af Ystadslätten, der man icke kan beskylla naturen för något koketteri; så hvilar dock ögat gerna ut på de anläggningar, som närmast omgifva gården* […]"[346]

Citat ovan visar tydligt att von Nolcken redan år 1854 har fullbordat den mönstergård som han redan från början beslutsamt strävat efter. Corps de logiet är nu ombyggt i ett historiserande formspråk – ett formspråk som han är först med att introducera i Skåne[347]. Prydnadsträdgården är större. Den ligger nu utmed hela norra och västra sidan av corps de logiet och gläder på så sätt även de personer som uppehåller sig i västra flygeln, då de kan blicka ut över vackra gräsmattor och sköna blomsteranläggningar. Den gamla och förhållandevis lilla parken i öster har blivit utvidgad med nya delar i söder. Det har nu blivit en romantisk park – en park i den stil som nu var det förhärskande modet inom trädgårdskonsten (se figur 53). Kökträdgården är, efter flytten till området i närheten av magasinet, moderniserad och kan nu bland annat uppvisa ett orangeri. Byggnaderna på Jordberga bildar ett stilenligt komplex. Enligt Ljunggren beundrar lantbrukarna de moderniserade ekonomibyggnaderna och konstnärerna tilltalas av deras i medeltidsstil renoverade exteriörer (se figur 54). (Se figur 55.)

Figur 53. Del av den romantiska parken vid Jordberga 2006.

Även släkten uppskattade de nya anläggningarna. Sophie Ekman, född Kurck och svägerska till Carl Adam von Nolcken, skriver i sina minnesanteckningar. "*För oss var Jordberga höjden av elegans inomhus med vacker möblering, gravyrer, tavlor m.m., utomhus med moderna anläggningar med gräsplaner, blommor och buskar – olikt det så trevliga men gammaldags hemmet*."[348]

346 Ljunggren, 1852-1863, i kapitlet om Jordberga.
347 Bjurklint, 2001, sid. 47.
348 Stjernswärd, 1980, sid. 33.

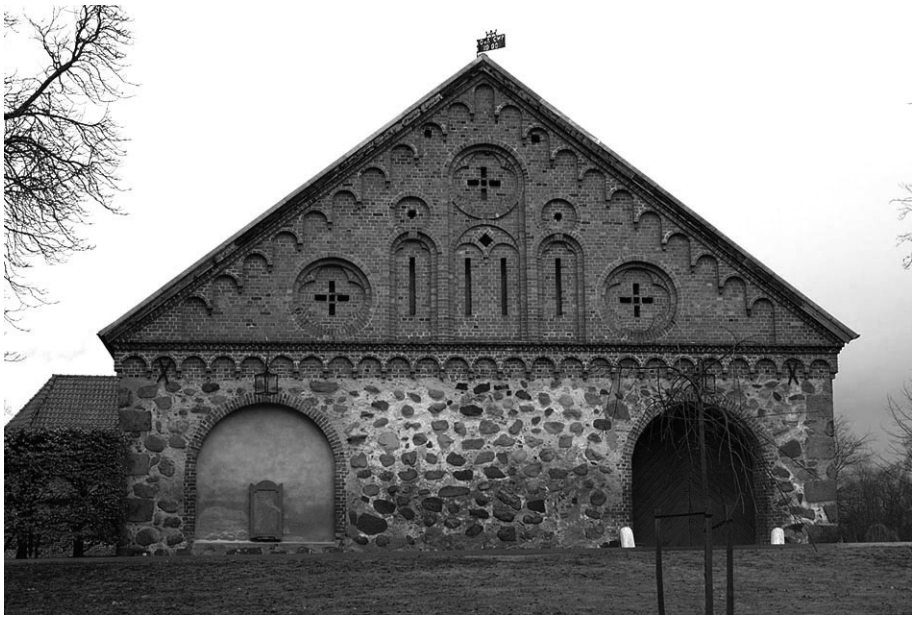

Figur 54. Den gamla ladugården - en beundrad ekonomibyggnad.

Trots att von Nolcken sedan ett flertal år tillbaka redan hade format den mönstergård han från början hade satt sig före att skapa slutade han inte helt med att ändra och förnya anläggningarna. Det visar den sista uppgiften rörande Jordbergas park- och trädgårdsanläggning som är daterad till maj 1857 och som röjer att von Nolcken låtit utstaka några nya anläggningar[349]. Det gällde så klart även på den tiden att införskaffa några av alla de nya växter som i allt större takt började svämma in över landets gränser och att arrangera anläggningarna efter det senaste modet inom trädgårdskonsten för att inte vara hopplöst omodern.

Genom att bygga om corps de logiet och anlägga vackra planteringar på Jordberga ville han höja folkets skönhetssinne och inspirera dem till efterföljd. Det var emellertid inte bara för dessa ändamål som von Nolcken lät förändra godsanläggningen. Han vill med förändringen också att omvärlden skulle kunna avläsa måttet på den inneboende kultur som fanns vid Jordberga.

Ett annat sätt von Nolcken spred jordbrukslära och trädgårdskultur på var att skriftligen framlägga sina synpunkter på områdena. Det gjorde han bland annat i uppsatsen *Om planteringar och trädgårdar wid bondgårdarne*. Det var en uppsats som 1847 fördes in i hushållningssällskapets tryckta handlingar och som von Nolcken senare själv även införde i sin bok *Läsning för allmogen*[350]. Boken, helt och hållen författad av honom själv, utkom 1855 och innehöll förutom kapitlet om planteringar och trädgårdar även kortare uppsatser om bland annat avund, laglydnad och lagbrott, behovet av läkarvård på landet, lantbrukselever och svenska allmogens utflyttning till andra världsdelar.

I kapitlet *Om planteringar och trädgårdar wid bondgårdarne* förklarar han bland annat nyttan med att plantera träd, vilken glädje blommor kan sprida, hur blommorna speglar gårdsfolkets

349 RA, TS, nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8, brev från CAvN till Albert Ehrenswärd, 27 maj 1857.
350 Sprinchorn, 1922, sid. 86; Ahlklo, 2004, sid. 13.

Figur 55. Kartan illustrerar de förändringar som gjordes vid Jordberga gods under von Nolckens tid.

sinne och det fördelaktiga med att köpa köksväxtfröer från tillförlitliga handlare. Han ger även exempel på vilka sorter som är lätta att sköta och avslutar kapitlet på följande sätt: ”*Om det nu anförda kunde lifwa hågen hos någon bland Allmogen att mera winlägga sig om plantering och trädgårdsskötsel, skulle det wara en sann glädje för den bondewän, som tecknat dessa rader*.”[351].

Redan år 1839 hade von Nolcken givit ut en skrift som även den med goda råd och levnadsregler riktade sig till allmogen. Den hette *Den lilla bondewännen* och innehöll uppsatser dels av honom själv, dels av andra författare. Skriften lät han dela ut i alla socknar i provinsen[352]. Sammanlagt delades omkring ett par tusen böcker ut[353]. Ett exemplar sände von Nolcken iväg till en ”onkel” Cederström med följande rader:

> ”*Tillåt mig att få sända min Onkel ett exemplar af en liten skrift, jag samlat och låter utdela i alla socknar inom provinsen. Bondens väl och framgång är och skall förblifva ett kärt föremål för min verksamhet, och om min Onkel skulle finna att detta lilla försök till några nyttiga råd åt allmogen icke vore alldeles misslyckadt eller ovärdigt sitt ändamål, så vore det en rik lön för mitt ringa besvär.*”[354]

Ett tredje sätt von Nolcken använde sig av, för att nå ut med trädgårdskulturen till en bredare allmänhet, var föreningsverksamhet. Carl Adam von Nolcken blev 1851 vald till ordföranden i Malmöhus läns hushållningssällskap till vilket han hade varit knuten sedan dess pånyttfödelse 1837[355]. Med alla de planer och förslag, om förbättringar inom jordbruket och ”*till dess idkares personliga utveckling och förädling*”, som han tidigare lagt fram under den tid han varit knuten till sällskapet förväntades von Nolckens ordförandeskap bli av särskild betydelse. Så blev inte fallet, även om några av hans förslag realiserades.[356]

Ett förslag, framlagt vid ett möte 1852, som till att börja med såg ut att vinna stort bifall var förslaget om bildandet av en trädgårdsförening för Skåne. En sådan hade existerat några få år redan under 1830-talet men upplösts då den skånska publiken inte verkade vara mogen för en dylik sammanslutning. Knappt 20 år senare försökte von Nolcken få allmänheten att samlas kring trädgårdsnäringen. Föreningen kom visserligen igång men var även den så småningom tvungen att lägga ner verksamheten utan att några större resultat kunde redovisas.

Genom att, med sitt mönstergods Jordberga, föregå med ett gott exempel och skriftligen föra ut trädgårdskulturen till den breda allmänheten samt genom att starta en skånsk trädgårdsförening försökte von Nolcken bidra till uppbyggandet av trädgårdsintresset i Skåne.
Engagemanget för trädgårdsodlingen var emellertid inte vad man kunde önska. Den trädgårdsförening som von Nolcken initierade och arbetade för tvingades 1860 att avsluta sin verksamhet. En orsak till det var att den drivande kraften, ordförande Carl Adam von Nolcken, hade avlidit år 1857, en annan och betydligt mer avgörande orsak var att trädgårdsintresset fortfarande inte hade vaknat hos skåningarna.

---

351 von Nolcken, 1855, sid. 76.
352 LUB, brevsamling Cederström, G. A. B. (Bror II), vol 19, brev från CAvN – Cederström, utan år.
353 Sprinchorn, 1922, sid. 86.
354 LUB, brevsamling Cederström, G. A. B. (Bror II), vol. 19, brev från CAvN - Cederström, utan år.
355 Sprinchorn, 1922, sid. 83.
356 Sprinchorn, 1922, sid. 86 och 94.

Sammanfattning

Friherre Carl Adam von Nolcken föddes 1811. År 1834 övertog han Jordberga gods i södra Skåne efter sin far och innehade det fram till sin död 1857. Redan tidigt intresserade sig Carl Adam von Nolcken för lantbruk och trädgårdsodling. Han lät i början av 1830-talet utbilda sig vid det nybildade lantbruksinstitutet Degeberg i Västergötland och inhämtade där de senaste rönen på jordbruksområdet. De nyvunna kunskaperna från Degeberg tillämpade von Nolcken i praktiken på sitt gods.

von Nolcken var en av de personer som under mitten av 1800-talet intensivt arbetade för att utveckla trädgårdsodlingen och för att sprida trädgårdskulturen i Skåne. En angelägen fråga tyckte von Nolcken var att höja trädgårdsintresset hos allmogen. Han drev trädgårdsfrågorna på olika nivåer och använde sig framför allt av tre tillvägagångssätt.

Ett sätt von Nolcken använde sig av för att sprida trädgårdskulturen till den breda allmänheten var att förvandla Jordberga till ett mönstergods och på så sätt själv föregå med ett gott exempel. I samband med att han byggde om corps de logiet, orienterade han gården mot söder (istället för mot väster), något som hade en avgörande betydelse för parkanläggningens vidare utveckling. Genom att bland annat bygga en terrass, anlägga ny infartsväg, flytta frukt- och kökträdgården, utveckla prydnadsträdgården och uppföra ett orangeri förvandlade von Nolcken den omgivande miljön till en tidsenlig och representativ park- och trädgårdsanläggning.

Ett annat sätt han använde sig av för att sprida trädgårdskulturen var att skriftligen framlägga sina synpunkter på området. Det gjorde han bland annat i uppsatsen *Om planteringar och trädgårdar wid bondgårdarne* som infördes i boken *Läsning för allmogen* – en bok som han lät dela ut i ett par tusen exemplar i alla socknar inom ”*provinsen*”.

Ett tredje sätt von Nolcken tillämpade för att nå ut med trädgårdskulturen till en bredare allmänhet, var genom föreningsverksamhet. År 1852 framlade von Nolcken ett förslag om bildandet av en trädgårdsförening i Skåne vars främsta mål skulle vara ”[…] *att befordra en vidsträcktare och ändamålsenligare trädgårdsskötsel hos Skånska allmogen, samt lifva dess håg för planteringar*.”. Verksamheten i föreningen kom igång 1854 och pågick till 1860 då den upphörde. En orsak till att föreningen fick avsluta verksamheten var att den drivande kraften, ordföranden Carl Adam von Nolcken, hade avlidit år 1857, en annan och betydligt mer avgörande orsak var att trädgårdsintresset fortfarande inte hade vaknat hos skåningarna.

Studien av de byggnadsverk, redskap och växter som fanns vid Jordbergas park- och trädgårdsanläggning och några av de människor som var knutna till den visar hur långt von Nolcken själv hade kommit med sin anläggning. Uppsatsen visar på så sätt också, med Jordberga som fallstudie, hur mångfacetterad trädgårdskulturen var under mitten av 1800-talet.

Summary

Baron Carl Adam von Nolcken was born in 1811. In 1834 he took over Jordberga Estate in the South of Skåne from his father. The estate remained in his possession until his death in 1857. von Nolcken was interested in agriculture and horticulture from an early age and attended the newly started Institute of Agriculture, Degeberg in Västergötland in the early 1830:s. At Degeberg, von Nolcken learnt all about modern farming methods, which he put into practice on his own estate.

von Nolcken was one of the persons who during the mid 19th century worked intensely to develop horticulture and the art of gardening in Skåne. In particular, he thought it important to increase interest in gardening among country people. To accomplish this von Nolcken worked at different levels using mainly three courses of action.

One way of spreading horticulture to the public was to set an example - and so he transformed Jordberga into a model estate. While rebuilding the manor house he rotated the building to face South (instead of facing West), which was of sequential importance for further development of the parkland. By incorporating a terrass, the building of a new entry road, the re-location of fruit and vegetable gardens, the building of an orangery and enhancing the ornamental gardens, von Nolcken was able to transform the surrounding area into a modern and representative landscape garden.

Secondly, to spread the idea of garden culture and his ideas he wrote articles on the subject. For example he wrote an article about “Plantations and Gardens on small farms” which was published in the book “Reading for Country People” and which he distributed several thousand copies of, free of charge, to all the parishes in the “province”.

Thirdly, to reach a wider public, von Nolcken worked through different societies. In 1852 he suggested the forming of a horticultural society in Skåne, in which the main aim was “to further more extensive and more pratical gardening methods among the country population of Skåne”. The society started in 1854 and existed until 1860. One reason for the discontinuation of the society was the death of von Nolcken, who was chairman, in 1857. Another and far more important reason was the fact that interest in horticulture was still not especially popular among people in Skåne.

The study of the buildings, tools and plants which could be found in Jordberga´s park and gardens and some of the people who were involved in their development shows how far von Nolcken had progressed with his horticultural work on the estate. This essay shows, with Jordberga estate as case-study, how diversified horticulture was during the middle of the 19th century.

Translation by Carl-Fredrik Lovén

”*Guds välsignelse hvile öfver mitt älskade hem, mitt kära Jordberga – der jag varit så outsägligen lycklig – öfver de trän och blommor som gladt mig i så många år och äfven de gångar och stigar der jag vandrat så många gånger och känt mig så obeskrivligen säll. Måtte de kommande vandra på samma ställen njuta av samma trevnad och lycka! Guds frid och välsignelse vare städse med Jordberga, dess ägare och gods!*”[357]

357 LLA, JGA, vol. H:4, Carl Adam von Nolckens testamente. Raderna i citatet är hämtat ur Carl Adam von Nolckens testamente. Han var då han skrev testamentet endast 42 år gammal och torde då ha stått i sin fulla krafts dagar. Testamentet skrevs 1853, det vill säga fyra år före hans död, och då vi vet att han avled i en akut sjukdom kunde han då knappast ha anat att slutet var nära. Ändå ville han förvissa sig om att eftervärlden fick reda på att han var nöjd med sitt verk och att hans efterkommande skulle förvalta det väl och känna samma glädje och trivsel på Jordberga som han själv hade gjort.

Figurförteckning

1) Detalj av skiss på Carl Adam von Nolcken. LLA, JGA, vol. H:11, D. Foto: Hanne Hansen.
2) Figur över Jordberga gods läge i Skåne. Utformning: Hanne Hansen.
3) Det behandlade områdets gränser. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. LMM, Källstorps socken, akt 7. Foto/bearbetning: Hanne Hansen.
4) Skiss på Dorothée von Nolcken. LLA, JGA, vol. H:11, D. Foto: Hanne Hansen.
5) Skiss på Carl Adam von Nolcken. Källa: Se figurnummer 4.
6) Den lilla bondevännen. Foto: Hanne Hansen.
7) Läsning för allmogen. Foto: Hanne Hansen.
8) Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
9) Corps de logiet, gårdsplanerna, ladugården och stallet. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
10) Jordberga i Burman-Fischers prospektverk. Http://130.235.242.95/mandbild/1_9/611.jpg. (http://etnhum.etn.lu.se/arkiv/ > samlingarna > mandelgrenska samlingarna > alla fält: Jordberga > visa bilden), 2006-04-01.
11) Dammarna. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
12) Jordberga enligt Anders Sigfrid Rålamb. KB, Rålambska manuskriptsamlingen, vol. nr. 184. Bild nr. 76. Digital överföring: KB.
13) Tofterna, Erics kulle, kökträdgården. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
14) Kökträdgården. Del ur Burman-Fischers bild på Jordberga, ur Rålambs bild på Jordberga och av enskifteskartan. Källor: Se figurnummer 10, 12 och 3.
15) Erics kulle på Jordberga. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
16) Grindstugan på Jordberga. Foto: Hanne Hansen, sommaren 2005.
17) Tre åkerkvarter. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
18) Sohejdan/Fårahejdan. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
19) Magasinsområdet. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
20) Magasinet på Jordberga. Foto: Hanne Hansen, sommaren 2005.
21) Dammhagen. Utsnitt av uppmätningskarta över Jordberga sätesgård och Stora Jordberga by, 1767. LMM, Källstorps socken, akt 5. Foto/bearbetning: Hanne Hansen.
22) Dammhagen. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
23) Iskällaren och Trädgårdshuset. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3.
24) Dammen öster om corps de logiet. Del ur Burman-Fischers bild på Jordberga, ur Rålambs bild på Jordberga och av enskifteskartan. Källor: Se figurnummer 10, 12 och 3.
25) Lilla trädgården. Del ur Burman-Fischers bild på Jordberga, ur Rålambs bild på Jordberga och av enskifteskartan. Källor: Se figurnummer 10, 12 och 3.
26) Vandringen i den fiktiva berättelsen. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
27) Allén från Jordberga till landsvägen. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
28) Hur ön kom till. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
29) Corps de logiet före och efter ombyggnaden. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
30) Jordberga ur Ljunggren, 1852-1863, Skånska herregårdar, Lund. Digital bearbetning: LUB.
31) Brunius förslag på terrassens utformning. ATA, Bruniussamlingen, konvolut XXIV, Jordberga. Digital överföring: Riksantikvarieämbetet.
32) Nya infartsvägens sträckning. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
33) Försänkt mur på Jordberga. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
34) Brons läge över dammen. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
35) Gamla infartsallén. Foto: Hanne Hansen, sommaren 2005.
36) Läget för praktstallet. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.

37) Läget för nya frukt- och kökträdgården. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
38) Området för forna frukt- och kökträdgården. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
39) Området för lilla trädgårdens utvidgning. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.
40) Brunius skiss på inkörsporten till Jordberga. ATA, Bruniussamlingen, konvolut XXIV, Jordberga. Digital överföring: Riksantikvarieämbetet.
41) Del av muren vid forna frukt- och kökträdgården. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
42) Muren vid forna frukt- och kökträdgården. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
43) Brunius skiss på brunnstabernakel. ATA, Bruniussamlingen, konvolut XXIV, Jordberga. Digital överföring: Riksantikvarieämbetet.
44) Den gamla orangeribyggnaden. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
45) Lista över inventeringen 1834, 1841 och 1857. LLA, JGA, vol. E1:2. Sammanställning: Hanne Hansen.
46) Mönsterskiss på rabatter ur Müller, 1848. Foto: Hanne Hansen.
47) Skiss på flätverk runt rabatt ur Müller, 1858. Foto: Hanne Hansen.
48) Skiss på rabatt i form av flätad korg ur Müller, 1858. Foto: Hanne Hansen.
49) Kvittens på växter ur Carl Adam von Nolckens privata räkenskaper. LLA, JGA, vol. H:12. Foto: Hanne Hansen.
50) Utdrag ur Skånska trädgårdsföreningens ”medlemsförteckning”. LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, förteckning på aktie egarne i Skånska Trädgårdsföreningen. Foto: Hanne Hansen.
51) Aktiebrev nummer 1. LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, Actie-Bref n:o 1. Foto: Hanne Hansen.
52) Skånska trädgårdsföreningens stadgar. LUB, samling J. G. Agardh, vol. 19e, Actie-Bref n:o 1. Foto: Hanne Hansen.
53) Den romantiska parken vid Jordberga. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
54) Gavel på logen vid Jordberga. Foto: Hanne Hansen, april 2006.
55) Förändringar genomförda under von Nolckens tid. Del av enskifteskartan över Stora Jordberga by, 1825. Källa: Se figurnummer 3. Bearbetning: Hanne Hansen.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Muntliga källor

Ahlklo, Åsa Klintborg, fil. lic och doktorand vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU, handledningsdiskussion, 2006-03-01.

Blücher, Inge, trädgårdsmästare vid Jordberga, samtal under ett besök i parken, 2006-04-05.

Lundbladh, Carl-Erik, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, förfrågning via e-post, 2006-03-20.

Kajsa Bjurklint Rosenblad, fil dr vid Institutionen för konst- och musikvetenskap, Lunds universitet, telefonsamtal, 2006-03-01.

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Bruniussamlingen (BS)

Konvolut XLV, Jordberga.

Brev från Brunius till S. O. Hauswolff.

Konvolut XXIV, Jordberga.

Brev från Carl Georg Brunius till Carl Adam von Nolcken, 28 mars och 16 april 1842, 9 april 1843; 7 aug. 1847.

Brev från Magnus Cederholm till Carl Georg Brunius, 16 sept. 1840.

Brev från Carl Adam von Nolcken till Carl Georg Brunius, 11 aug. och ett utan datum 1839; 23 sept. 1840; skärtorsdagskväll och 18 dec. 1841; 22 feb., 24 mars och 1 april 1842; 8 april och ett utan datum 1843; 12 maj 1844; 23 juli 1847; 6 odaterade brev.

Ritning på brunnstabernakel.

Ritning på inkörsporten till Jordberga.

Ritning på terrassen.

Kungliga biblioteket (KB)

Rålambska manuskriptsamlingen

Vol. nr. 184

Bild nr. 76, Jordberga säteri, 1760-1800, akvarell, okänd konstnär.

Landsarkivet i Lund (LLA)

Jordberga godsarkiv (JGA)

Vol. B8:6-B8:17, verifikationer

Diverse verifikationer och räkenskaper under åren 1833-1855 (för närmare angivelse – se noter).

Vol. B9:1, lönelistor 1818-1845.

Vol. E1:2, inventarieförteckningar 1801-1916

Inventeringslistor för åren 1828, 1834, 1841, 1857, 1870-tal, 1872, 1877, 1888, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913.

Inventarieförteckning på växter i Jordberga orangeri, hösten 1857

Vol. F2:1, korrespondens 1741-1936

Brev från inspektor Broms till Carl Adam von Nolcken, 8 maj och 25 nov. 1835; 10 feb., 1 april, 17 juni, 16 nov. och nov. 1836; ett utan datum 1837; 6 dec. och två utan datum 1840; ett utan datum 1841.

Brev från inspektor Dahl till Carl Adam von Nolcken, 9 feb. och 28 feb. 1842; 17 dec. och tre brev utan datum 1844; 12 mars och 2 och 6 april samt tre odaterade brev 1845.

Vol. H:4, Enskilda godsinnehavares arkiv, boupptecknigar

Testamente och boupptecknig efter Carl Adam von Nolcken, 1857-1858.

Boupptecknig efter Dorothée von Nolcken, 1879.

Vol. H:6, brev efter brevskrivare: M-N

Brev från Carl Adam von Nolcken till Jacob Georg Agardh, 9 dec. 1852; 27 dec. 1853; 3 feb. och 12 mars 1854.

Brev från Carl Adam von Nolcken till Margeret Meck, 3 jan. 1855.

Brev från Carl Adam von Nolcken till Magdalena von Nolcken, 31 maj 1842; 28 juli 1843.

Brev från Carl Adam von Nolcken till kapten greve Alarik Wachtmeister, odaterat.

Brev från Dorothée von Nolcken till Clara Stjernswärd, 28 jan. 1875.

Vol. H:10, Carl Adam von Nolcken: Dagböcker, reseminnen, skrifter, 1829-1835

Dagbog paa en Reise til Berlin, Dresden, Prag af C. Nolcken, 19 juni – 21 aug. 1829, 1 delen.

Vol. H:11, Carl Adam von Nolcken och Dorothée von Nolcken: Koncept, verser, räkenskaper, testamente och diverse handlingar

D., Diverse handlingar, penntecknigar föreställande Carl Adam von Nolcken och Dorothée von Nolcken.

G., Diverse verser, Vers om orangeriet, odaterad.

Vol. H:12, Carl Adam von Nolcken: Verifikationer 1838-1842

Carl Adam von Nolckens privata räkenskaper, verifikation 28 juni 1842; kvittens från Carl Danker på Österbro i Köpenhamn, 8 aug. 1842, kvittens från Nörrebros Handelsgartneri, 18 aug. 1842.

Martin Weibulls samling

Vol. 7, anteckningar rörande Jordberga.

Källstorps kyrkoarkiv (KK)

Vol. A1:4-A1:8, husförhörslängder

Jordberga gods.

Lantmäteriet i Malmö (LMM)

Källstorps socken

Akt 5, Jordberga sätesgård och stora Jordberga by, uppmätning och beskrivning, 1767.

Akt 7, Stora Jordberga by, enskifteskarta, 1825.

Lunds Universitetsbibliotek (LUB)

Samling J. G. Agardh

Vol. 19e, handlingar rörande Skånska trädgårdsföreningen

Actie-Bref n:o 1.

Föredragningslista, 28 jan. 1860.

Förteckning på Aktie egarne i Skånska Trädgårdsföreningen.

Inbjudan till deltagande i Skånska Trädgårdsföreningen.

Protokoll vid Skånska Trädgårds-Föreningens sammanträde i Malmö den 28 feb. 1854.

Protocoll hållet wid Delägarnes i Skånska Trädgårdsföreningen sammanträde i Malmö den 4 Dec. 1854.

Protocoll wid Actieägarnes i Trädgårdsföreningen allmänna sammanträde i Malmö den 26 April 1856.

Protocoll wid Actieägarnes i Skånska Trädgårdsföreningen allmänna sammanträde i Malmö den 7 oct 1856.

Protocoll wid Styrelsens för Skånska Trädgårdsföreningen sammanträde i Malmö den 3 Febr. 1857.

Träd och Buskar m.m. som föreslås till inköp för Föreningens fond under första åren.

Vol. 3, Brev till Jacob Georg Agardh från svenskar

Brev från Carl Adam von Nolcken, 11 och 23 mars samt 7 dec. 1855.

Brevsamling Cederström, G. A. B. (Bror II)

Vol. 19, Brev från Carl Adam von Nolcken, utan år

Malmö Stadsarkiv (MS)

Arméns beskrifningar till Skånska Recognoseringskartan 1812-1820, Malmöhus län, del II (kopia på originalhandlingarna som finns vid Krigsarkivet i Stockholm).

Riksarkivet (RA)

Tosterupsamlingen (TS)

Nya arkivet, Ehrenswärd d. ä. papper, vol. 8

Brev från Carl Adam von Nolcken till Albert Ehrenswärd, 22 april och 27 okt. 1844; 29 aug. 1855; 27 maj 1857.

Brev från Dorothée von Nolcken till Albert Ehrenswärd, 10 april 1848.

Oscar Patrick Sturzen-Beckers arkiv (OPS-B-a)

Vol. E5677, brev från CAvN till Oscar Patrick Sturzen-Becker, 22 april 1853.

Internet

http://130.235.242.95/mandbild/1_9/611.jpg
(http://etnhum.etn.lu.se/arkiv/ > samlingarna > mandelgrenska samlingarna > alla fält: Jordberga > visa bilden), 2006-04-01.

http://websok.libris.kb.se/websearch/showrecord?searchId=10291&nr=1
(www.lub.lu.se/> bibliotekskataloger> Libris> Titel/ord i titel: Burman Fischer), 2006-03-05.

http://www.schloss-ludwigslust.de/ludwigslust/sammlung/sammhome.htm
(www.schloss-ludwigslust.de > sammlung), 2006-03-15.

http://www.skanskatradgardsforeningen.se
(www.skanskatradgardsforeningen.se > historia), 2006-01-31.

http://www.zenker.se/Historia/Gustaf_III_papper/besoek_i_ludvigslust.htm
(www.zenker.se > historia >Gustaf III:s papper > besök i Ludvigslust), 2006-03-15.

Tryckta källor och litteratur

Ahrland, Åsa, 2005, *Den osynliga handen – Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*, doktorsavhandling nr. 2005:54, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp.

Allmänna Öresundsposten, 1853, Inbjudning, 8 februari.

Allmänna Öresundsposten, 1853, Något om träd (Med anledning af en föreslagen Trädgårdsförening.), 1 mars.

Andersson, Helge, 1990, Carl Adam von Nolcken – jordbruksreformator och folkbildare, *Byahornet*, årg. 49, sid. 11-13.

Bjurklint, Kajsa, 2001, *Arkitektur och identitet i sydöstra Skåne 1810-1850*, licentiatavhandling framlagd vid Institutionen för konst- och musikvetenskap – avdelningen för konstvetenskap, Lunds Universitet.

Christensson, Jakob, 2002, Bibliotek och boklig bildning, *Slotten och landskapet – skånska kulturmiljöer*, sid. 165-171.

Dravnieks, Gunnar, 1988, *Byggandets ord – betydelse, ursprung, historia*, Stockholm.

Ericsson, Nils Johan, 1871, *Anteckningar under en resa i Skåne sommaren 1870*, Stockholm.
Essen, Madeleine von, 1997, *Hager til lyst og nytte*, Oslo.

Fernlund, Siegrun, 1996, Aristokratins landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö, *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr 31-32, sid. 13-46.

Flora (Skånska trädgårdsföreningens tidning), 1835-1836, nr. 1 och nr. 6, Lund.

Grandien, Bo, 1974, *Drömmen om medeltiden*, Stockholm.

Germundsson, Tomas, 2002, Skiftesreformerna, *Slotten och landskapet – skånska kulturmiljöer*, sid. 57-62.

Hassby, Rune, 1965, *Klagstorp – blad ur bygdens historia*, Klagstorp.

Hedelin, Åke, 1949, *En bok om Vemmenhög*, Anderslöv.

Kjellberg, Sven T., 1966, *Slott och herresäten i Sverige*, Malmö.

Ahlklo, Åsa Klintborg, 2004, Trädgården som lantbrukets förebild i 1800-talets Skåne, *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 48, sid. 11-25.

Kuhbier, Anke, 2000, *Berlin Grün – Historische Gärten und Parks der Stadt*, Hamburg.

Laurell, Lars Jacob, 1841, *Handbok i svenska trädgårds- och blomsterskötseln*, Uppsala.

Liepe, Anita, 1989, *Välkommen till Tagel*, Helsingborg.

Ljunggren, Gustaf, 1852-1863, *Skånska herregårdar*, Lund.

Lundegren, Jan, Gustafsson, Kjell och Hallin, Kerstin, 2005, *Edward Nonnen på Degeberg – En föregångsman inom det svenska jordbruket*, Skara.

Lundström, Anders, 1841, *Handbok i trädgårdsskötseln*, Stockholm.

Moberg, Margareta, 1933, *Trädgårdsskötsel*, Lund

Müller, Daniel, 1848, *Theortisk-praktisk anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar, Stockholm*.

Müller, Daniel, 1858, *Trädgårdskonst - Anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar,* Stockholm.

Nordisk familjebok, 1920, band 30, Stockholm.

Nordisk illustreret havebrugsleksikon, 1920, band 1, Köpenhamn.

Mårtensson, Eric (red.), 1966, *Jordberga*, Skurup.

Nationalencyklopedin (NE), 1989:1, 1990:3, 1992:7-8, 1993:12, 1994:14, 1995:16-18, Höganäs.

Nolcken, Carl Adam von, 1839, *Den lilla bondwännen*, Kristianstad.

Nolcken, Carl Adam von, 1855, *Läsning för allmogen*, Lund.

Nolin, Catharina, 1996, Svenska trädgårdsföreningen 1832-1911, *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr 31-32, sid. 149-162.

Ohlén, Carl-Eric, 1970, *Dagligt liv i Skåne*, Göteborg.

Paxton, Joseph, 1839, *Om Georginers eller dahliers odling*, Stockholm

Pernö, Ulf, 1995, Jordbergaborna – en studie av sociala relationer inom ett patriarkaliskt system vid ett storgods i Skåne under mitten av 1800-talet, *RIG* (Kulturhistorisk tidskrift), årg. 78, sid. 97-110.

Prahl, Egon, 1997, Jordberga…ett gammalt gods på Söderslätt, *Saxo*, årg. 13, ej paginerad.

Sprinchorn, Carl, 1922, Carl Adam von Nolckens ordförandeskap 1851-1854, *Malmöhus läns hushållningssällskaps historia* (Utgiven av de skånska hushållningssällskapen med anledning av deras hundraårsjubileum år 1914.), Lund.

Stjernswärd, Brita, 1980, *Skånskt herrgårdsfolk*, Stockholm.

Stritzke, Klaus, 1994, *Orangerier*, Stad och Land nr 123:1994, Alnarp.

Svenska trädgårdsföreningens årsskrifter, 1839, 1842-1848, 1851, 1854, 1857 och 1958, Stockholm.

Svenskt biografiskt lexikon (SBL), 1966:16, 1977: 21, 1991:27, 1989:26, Stockholm.

Svenskt trädgårdslexikon, 1938, band II, Stockholm.

Sydow, Carl-Otto von, 1977, *Carl Linnaeus skånska resa år 1749*, Stockholm.

The Royal Horticultural Society, 1969, *Tentative classified list and international register of Dahlia names*, London.

Tholle, Johannes, 1927, *Danske gartnere – en raekke typer og tidsbilleder*, Köbenhavn.

Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel, 1841, del I, Stockholm.

Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel, 1842, del II, Stockholm.

Ystads tidning, 1857, dödsannonser, 7 september.

Inventarieförteckning på växter i Jordberga orangeri, hösten 1857

Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volym E1:2, Inventarieförteckning på växter i Jordberga orangeri, hösten 1857.

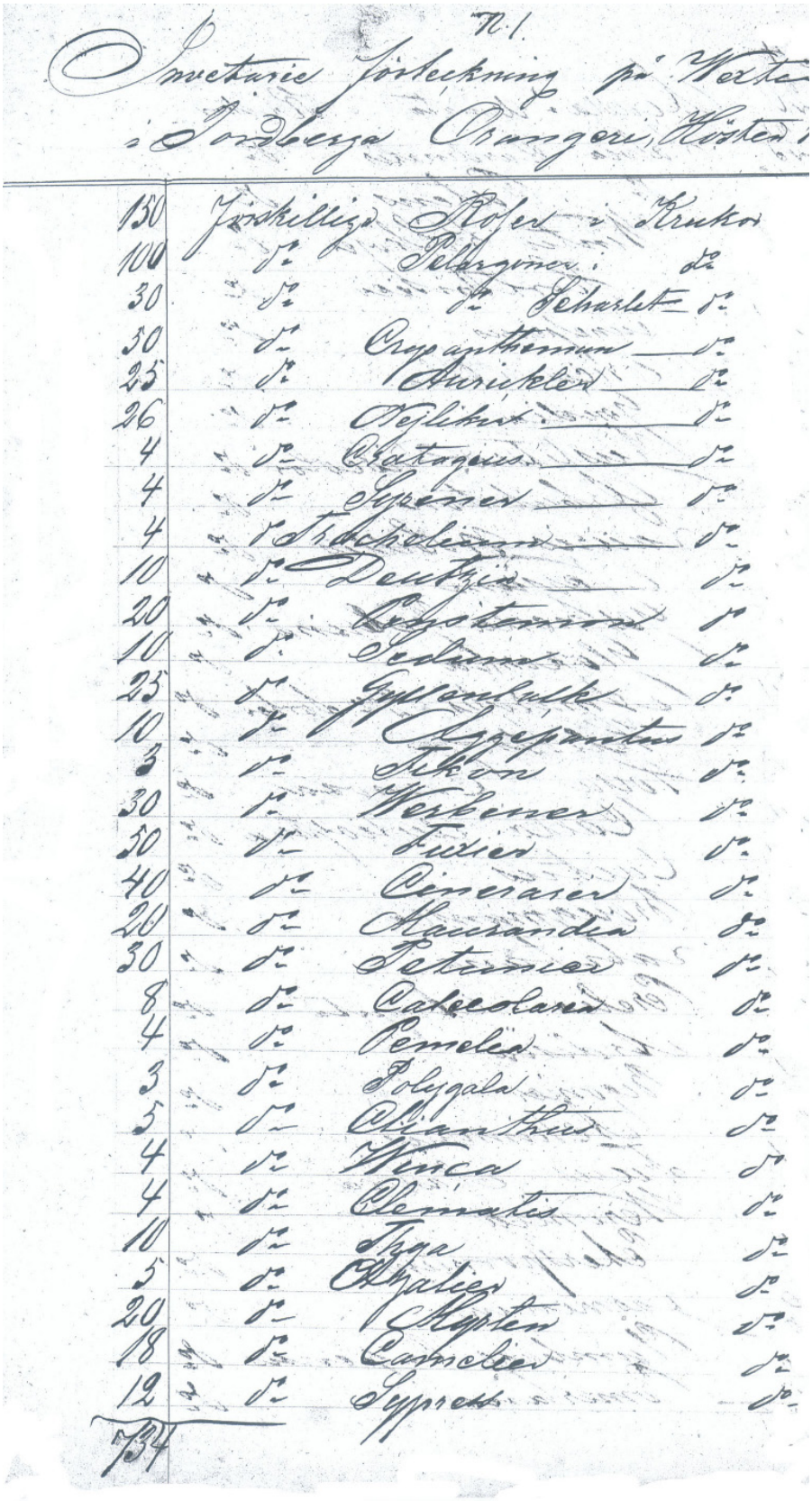

N. 1.

Inventarie förteckning på Wäxter i Jordberga Orangeri, Hösten

150	Jäskillige Roser i Krukor	
100	do. Pelargoner i do.	
30	do. do. Scharlet do.	
50	do. Crysanthemum do.	
25	do. Auricklar do.	
26	do. Geliker do.	
4	do. Catagoras do.	
4	do. Syrener do.	
4	do. Trädcholeum do.	
10	do. Deutzia do.	
20	do. Lagerstremia do.	
10	do. Sedum do.	
25	do. Gyllenbulk do.	
10	do. Äppelträn do.	
3	do. Fikon do.	
30	do. Verbener do.	
50	do. Fuxier do.	
40	do. Cineraser do.	
20	do. Maurandia do.	
30	do. Petunier do.	
8	do. Calceolaria do.	
4	do. Pemelea do.	
3	do. Polygala do.	
5	do. Olyanthus do.	
4	do. Vinca do.	
4	do. Clematis do.	
10	do. Tuya do.	
5	do. Myrtaceer do.	
20	do. Myrten do.	
18	do. Camelier do.	
12	do. Cypress do.	
734		

Trpt. 1734

20	Acasia armata	Kricker
25	Salvia Cardenalis	do
12	do Patens	do
100	Winter Levkoja	do
60	Hortensier	do
10	Juneporus	do
4	Erica Alba	do
2	Gaidia	do
30	Gerstetsia Discolor	do
2	Arbutistom	do
4	Laurus nobilis	do
15	Jasmin	do
40	Gasmenia Gebrina	do
14	Gloxinia	do
120	Amaryllis 2 gre Sorter	do
10	Heliotrop	do
6	Hoya Carnosa	do
10	Calla Aethiopica	do
40	Cactus	do
2	Brugmansia	do
5	Labiana	do
1	Perelia Argenta	do
1	Adisca	do
8	Begonier	do
25	Achimenes	do
1	Ficus Elastica	do
4	Veronica	do
4	Pedersporrum	do
6	Jasminum	do
3	Plumbago Capensis	do
2	Pomerans	do

Trpt. 1320

Trpt 1320

2 Melaleuca i Krukor
4 Cytisus " do
2 Abelia " do
5 Wiburnum " do
30 Smultron " do till Dräfning

Sma 1383 St. Exemplar

Inventarier öfver Trädgårds redskap

1 St. Jern Wält
3 " Gräs Lior
10 " Kratter
6 " do Mindre
5 " Spadar
3 " Skäflor
4 " Skoflegrar
3 " Jern Grepar
2 " Blomsterbärare
2 " Hjulborar
1 " Gångplog
6 " Watten kannor af Black
2 " do do af Röppar
1 " Handsprutor af Black
30 " Dräfbänkar Pinnar
20 " Trädgårds Koffer
1 " Bord med Sten Skifva
2 " Flyttbara Lusthus
1 Engelsk Handsprutor af Messing.

Trädgårdsmästare och trädgårdsdrängar vid Jordberga gods 1834-1857

Sammanställningen baseras på uppgifter ur räkenskaperna och lönelistorna i Jordberga godsarkiv och på uppgifter från Källstorps kyrkoarkiv.

Trädgårdsmästarna har, de år de är dubbeltecknade, avlöst varandra. Detta har ofta skett vid halvårsutbetalningen av ”*tjenstehjonslönerna*” den 24 april eller 24 oktober. År 1840 arbetade Olesen fram till april då han avlöstes tillfälligt av Wahlström. Wahlström arbetade under perioden april till oktober 1840 och avlöstes därefter av Hector. Andra trädgårdsmästare som skymtar förbi i arkivet och som inte arbetade under åren 1834-1857 är Petter Lundgren (1818), Karl Dalén (1828-1830), Palm (1829), Joh. Falkenberg (1829-1833), A. Schedvin (1877).

Det är svårt att bestämma vilken tid trädgårdsdrängarna arbetade vid Jordberga. I listan är trädgårdsdrängarna införda under de år där räkenskaperna klart visar att de fått lön. De kunde stanna flera år men ibland arbetade de bara några månader vid godset. Andra trädgårdsdrängar, upptagna i kyrkoarkivet men som inte har kunnat återfinnas i räkenskaperna, är Hans Nilsson (1849-1850), Gustaf Wahlström (1850-), Nils Bergqvist (1856-) och E. Petersson (1856-1857).

Källa: Landsarkivet i Lund (LLA), Jordberga godsarkiv (JGA), vol. B8:6-B8:17, räkenskaper 1833-1855; LLA, JGA, vol. B9:1, lönelistor1818-1845; LLA, Källstorps kyrkoarkiv, A1:4-A1:8, husförhörslängder 1827-1865.

Sammanställning: Hanne Hansen, våren 2006.

Bilaga B (2/2)

	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857
Trädgårdsmästare																								
Wahlström	x	x	x	x	x		x																	
Olesen					x	x	x																	
Hector							x	x	x	x														
Bengtsson/Nilsson										x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Johan Rosendal																							x	x
Trädgårdsdrängar																								
Hans Wahlström				x		x																		
Anders Larsson									x															
Anders Matsson									x															
Jöns Nilsson										x	x	x	x											
Hans Christensson											x	x	x											
Jöns Hansson															x	x	x	x	x	x				
Gustaf Wallin																x								
Hans Hansson															x	x	x							
Olof Nilsson															x		x							
Gustaf Westerberg																		x						
Frans Holmgren																		x	x					
Anders Nilsson																			x	x		x		
Nils Olsson																				x				
Calle Andersson																						x		
Nils Persson																						x		

Sammanställning av trädgårdsinventarier vid Jordberga gods 1817-1913

Listan utgör en sammanställning av de inventeringslistor som återfinns i Jordbergas godsarkiv vid Landsarkivet i Lund och som tar upp poster rörande trädgård. År 1817, 1818, 1821 och 1831 listades endast ett par saker varför dessa år inte sammanfogas med övriga år utan förtecknas efter sammanställningen. Ord inom parantes är exempel på ord använda vid tiden. Ord inom klammer är nutida förtydligande.

Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volym E1:2, inventarieförteckningar 1801-1916, inventeringslistor för åren 1828, 1834, 1841, 1857, 1870-tal, 1872, 1877, 1888, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913.

Sammanställning: Hanne Hansen, sommaren 2005.

	19 april 1828	1834	24 okt 1841	Hösten 1857	1870-tal?	28 okt 1872	23 april 1877	10 april 1888	Sept 1909	1910	1911	1912	1913
Badhus med skärmsegel och tillbehör								1					
Balja		1											
- med träband			1										
- ek										6	6	6	6
Bistock													
- med diverse tomkupor								4					
- tomkupor									8	8	8		
Blomsterbärare [blomsterbår]				2		1							
Blomsterkäpp, målade								200	12	12	12	12	12
Blomställ med hyllor								3					
Bogsele till trädgårdshästen										1	1	1	1
Bolstervagn								1					
Bärbör [handbår]					1	1	1	1					
Diamant									1	1	1	1	1
Drivbänk (mistbänksfönster)													
- fönster av papper, söndriga	3	3											
- fönster av papper, obrukbara	2	2											
- fönster av papper, hela			5										
- fönster				30		36	48	48	50	85	85	85	85
- fönster med glasrutor	35	7	14										
- ramar [lådor]		3	19		27	22	27	24	75	85	85	85	85
- fönster till kasten					48	33		33					
- större fönster till kasten					33		33						

Duschspruta										1	1	1	1
Flakar till västra vinkasten								14					
Fröskåp med lådor					1	1	1						
Fågelskrämma (fågelskramla) målad men söndrig	1												
Grepar													
- av järn				3	5	6	5						
- gödsel									1	1	1	1	1
- gräv									3	2	2	2	2
Gräsklippningsmaskin									2	3	3	3	3
Gungbräda					1	2	1	1					
Gångplog	1	1	1	1			1						
- med harv					2	1	1						
Gångskyffel för hästanspann								2	3	2	2	2	2
Halmmatta								25	25	25	25	25	25
Hammare													
- spik									1	1	1	1	1
- stift									1	1	1	1	1
Handspruta													
- av bleck				1									
- av mässing (engelsk)					2	1	2	2	1	1	1	1	1
Hyvelbänk					1		1	1	1	1	1	1	1
Häck													
- kniv								2					
- sax								2	2	1	1	1	1
Jordharpa					1	1	1	1					
Järnharv					1	1	1						
Järnstång [spett]					1		1	1	1	1	1	1	1
Kil av järn					2		2		3	3	3	3	3
Kimfat					2		2	2					
Kopparkanna		2											

Korgar - större - mindre - vidje - ene								 2 10	 x x 4 4	 x x	 x x	 x x	 x x
Kratta (jernrifva) - större - mindre - gårdskratta (större)		1	1	 10 6	12	6	6	6	14	14 1	14 1	14 1	14 1
Krukor									2000	2000	3000	3000	3000
Krysstång (chryssång) att hugga träd med	1	1	1		2	2	2						
Kupjärn (hypejern) - odulglig	2 1	2	3										
Lie				3	4	3	4	2					
Lina (snor) - med järnpinnar - - gammal, uppsliten och i stycken - ny, 30 famnar	 1 1	1	1		1	1	1	 1					
Lusthus, flyttbara				2									
Mangel									x	1	1	1	1
Mått - kappemått utan botten	 1												
Nät - söndriga	 2												
Nyckel till grinden	1												
Ogräshacka (lukejern)	1	1	1		6	6	6	6	3				
Ogräskniv (lukeknifvar)		2	2		16	12	16	16					
Pallar för blomsterställ vid fönster								3					
Piedestal till en byst					1	1	1	1					
Plantbord					1		1	1					

Plantsked								2					
Port, blå, från trädgården		2											
Pump med tillbehör								1	1				
Regnmätare										1	1	1	1
Ressel						1							
Räfsor (rifvor), [kratta av trä]							6	6		10	10	10	10
- trä	5	5			16	16	16	23	10				
Sax	2	2	2						1	1	1	1	1
- mindre					2		2						
- kvist									1	1	1	1	1
- gräskant									1	1	1	1	1
Skakelremmar till trädgårdshästen										4	4	4	4
Skopor (skoffer)			2										
- trä					3	4	3	3					
- järn					1	1	1	1					
Skottkärra (röllebör)	1	1							10				
- brukbar			1										
- obrukbar			1										
- järnhjul			1										
- hjulbår (hjulborer)				2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Skuggram													
- stora					6		6	8					
- små					7		7	6					
Skyffeljärn (skofflejern)	4	4	6	4	10	10	10	11	10	5	5	5	5
Slipstenar med järnaxel					2	2	2	1	1	1	1	1	1
Slägga av järn					1		1	1	1	1	1	1	1
Snöplog					1	1	1	1	1	1	1	1	1
Spade		5	3	5	5	4	5						
- slitna	4												
Sparriskniv (asparrisknif)		1	1		1	1	1	1					

Stege					8	2	8						
- dubbel med trädbult	1	1											
- dubbel med järnbult	1	1											
- större med järnbult			1										
- mindre utan järnbult			1										
- trappstege					2	2	2	2					
- stege till loftet i trädgårdshuset	1												
Strykbänk								1					
Ståltrådsnät									x	x	x	x	x
Succéspruta med Bordeauxmunstycke									1	1	1	1	1
Sågar								2					
- små					2	2	2						
- vedsåg					1		1	1	1	2	2	2	2
- trädgårdssåg									2				
- stocksåg									1	1	1	1	1
Termometer					3	3	3	3	2	5	5	5	5
Trumla					1		1		1				
Trädgårdsfjädervagn									1	1	1	1	1
Trädgårdsbord									4	3	3	3	3
- med stenskiva				1	1	1	1			2	1	1	1
- med järnfot					1	1	1						
- av järn						1	1						
Trädgårdsbänk													
- grönmålad	6	5											
- grönmålade till två soffor		9											
- lång			4										
- kort			1										
- rund till almen			1										
- halvrunda till skomarkarhuset och parken			2										

Trädgårdssoffa										30	30	30	30
- av trä				20	25	25	25	25	21				
- av järn					4	4	4	4	4				
Trädgårdsstol	8		8						5	10	10	10	10
- av trä, grönmålade		8											
- av trä					19	20	20	20					
- av järn					4	4	4						
Trädspruta, röd,		1											
Träkanna													
- obrukbar med stärt och sprita	1												
- med stert och spruta		1											
- utan stril			1										
Träpåle													
- till dalior					100	100	100						
- till blomsterhagen	16												
Träskovel (trädsköfflar, skoflor)	1	1	3	3	1		1						
- järnskodda					5		5						
Träskåp med hyllor								1					
Tång													
- hov									1	1	1	1	1
- stift									1	1	1	1	1
Ugn av typen Wiking									1	1	1	1	1
Vattenbaljor	1	2											
Vattenhink (wattenspannar)					1	1	1						
- med järnband och grepe	1	1											
- med järnband och grepe, söndrig	1												
- med träband (oduglig)		1											

Vattenkanna					1								
- stor av koppar med stril			1										
- mindre av koppar med stril			1										
- av koppar				2	1	1	1	1					
- av bleck				6									
- större av bleck					10	6	8	8	3				
- mindre av bleck					8	3	8	8	1				
- zinkplåt, större										4	4	4	4
- zinkplåt, mindre										2	2	2	2
Vattenkar					4		4						
- större					2		2	1					
Vattenok						2		1					
Vattentunna					1	1	1	1	1	2	2	2	2
- med kärra													
- mindre								1					
- regnvattentunna								2	3	3	3	3	3
Vält													
- järn				1	1		1	1	1	1	1	1	1
- sten								1	1	1	1	1	1
- trä								1		1	1	1	1
Värmeledningsapparat									1	1	1	1	1
Yxor					2	4	3	2	3	3	4	4	4
Åkdon													
- tvåhjuliga						2							

Inventarium mars 1817
Uti trädgårdslängan: 2 st gamla portar från trädgården
Källa: LLA, JGA, E1:2, inventarieförteckningar

Inventarium mars 1818
Uti trädgårdslängan: 2 st blå portar från gamla trädgården
Källa: LLA, JGA, E1:2, inventarieförteckningar

Inventarium mars 1821
Uti trädgårdslängan: 2 st blå portar från stora trädgården.
Källa: LLA, JGA, E1:2, inventarieförteckningar

Inventarium mars 1831
Uti trädgårdslängan: 2 st gamla blå portar från trädgården.
I stallet: 1 ny hästsele till trädgårdshästen.
Källa: LLA, JGA, E1:2, inventarieförteckningar

Köpta, tillverkade och lagade/underhållna trädgårdsinventarier

Listan visar en sammanställning av köpta, tillverkade och lagade/underhållna trädgårdsinventarier under perioden 1834-1855. Med trädgårdsinventarier menas lösa sådana och inte fasta inventarier såsom hus, broar, staket och dylikt. Listan gör inte anspråk på att visa en fullständig bild, då osäkerheten för detta är påtaglig, men den behandlar de uppgifter som förtecknades vid en noggrann genomgång av Jordberga godsarkivs räkenskaper sommaren 2005. Att listan inte behandlar de två sista åren, 1856-1857, under Carl Adam von Nolckens tid vid godset beror på att räkenskaperna för dessa år fattas i godsarkivet. Vid genomgången listades allt som uppenbart hade anknytning till park och trädgård. Antalet av de olika posterna har specificerats där detta varit möjligt.

Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volymerna B8:6-B8:17, diverse verifikationer och räkenskaper under åren 1833-1855.

Sammanställning: Hanne Hansen, sommaren 2005.

År	**Köpt**	**Tillverkat**	**Lagat / underhållit**
1834	1 trädgårdsräfsa		
1835			
1836			trädgårdsstol trädgårdsbänkar
1837	1 vattenkanna av koppar	blomsterpinnar	
1838			
1839		halmmattor 4 drivbänkar	
1840			1 större trädgårdssoffa
1841			
1842	1 lie	1 trädgårdssoffa 162 blomsterpinnar	
1843	1 järnkratta 2 grepar 13 trädgårdsstolar		
1844	2 grepar 2 skottkärror 4 knivar blomsterkrukor 1 dubbel trädgårdsstege	1 krysstång	4 skyffeljärn 1 grep 4 järnkrattor 2 rivharvar 8 soffor
1845	1 tvärhacka 1 skyffeljärn 3 spadar 1 tratt med beslag blomsterkrukor	2 vattenkannor med spritsar av förtent bleck	11 järnkrattor 1 vattenkanna 1 trädgårdsspruta 4 grepar 1 hacka
1846	blomsterkrukor		
1847	1 spade 2 tvärhackor	1 järnkratta 4 skyffeljärn	trädgårdssoffor trädgårdsstolar 1 trädgårdsstege blomsterbärare 2 vattenkannor
1848			6 grepar
1849	blomsterkrukor	blomsterstakar	3 järnkrattor
1850	blomsterkrukor 3 trädgårdsstolar 1 trädgårdssoffa		
1851			1 spade blomsterpinnar
1852	blomsterkrukor		
1854	1 skyffeljärn		
1855	liar		

Utdrag ur Dorothées boupptecknin 7-8 januari 1879

Listan visar de delar ur Dorothées boupptecknin som berör trädgård. De första posterna under rubriken *I trädgården* fattas på grund av att delar av originallistan är förstörd. Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volym H:4, Boupptecknin efter Dorothée von Nolcken. Avskrift: Hanne Hansen.

Trädgårdsmöbler
3 pinnsoffor
3 dito stolar
3 gipsbilder
1 bord med marmorskifva
2 fönsterbord
4 korgsoffor
4 dito stolar
25 trädgårdssoffor
4 dito av jern
19 stolar av trä
1 gungbräda
1 bord med stenskifva
1 dito med jernfot
1 piedestal

I trädgården
6 krattor
6 hackor
1 sparriskniv
3 yxor
3 slipstenar med jernaxel
2 hjulbörer
4 vattenkar
8 stegar
2 trappstegar
1 bärbör
1 jordharpa
1 snöplog
2 gångplogar med harf
1 jernharf
1 vattentunna med kanna
10 större och 8 mindre vattenkannor av jernbleck
1 större dito av koppar
2 vattensprutor av messing
3 thermometrar
1 fröskåp med lådor
27 drifbänkslådor
48 mindre och 33 större drifbänksfönster
100 fröpåsar till blommor
1 lina
2 jernskodda skoflar
1 träskofvel
3 träskoffor 1 jernskoffa
2 mindre saxar
2 vattenkar
1 såg
6 rifvar
2 jernkilar
1 jernslägga
1 jernstång (spett)
2 kimfat
1 [?] bord
6 större skuggramar
7 små dito
1 jernvält
1 trumla
1 hyvelbänk
1 nivelleringsinstrument
1 lantmätarkedja
1 större och 1 mindre [?] vigt
2 tvärstegar
5 bistockar
1 del låder

Räkning på växter inköpta i Lund den 1 maj 1839

Räkning på de växter von Nolcken lät beställa från trädgårdsmästare Lundgren i Lund 1839.
Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volym B8:8, verifikation december 1839.

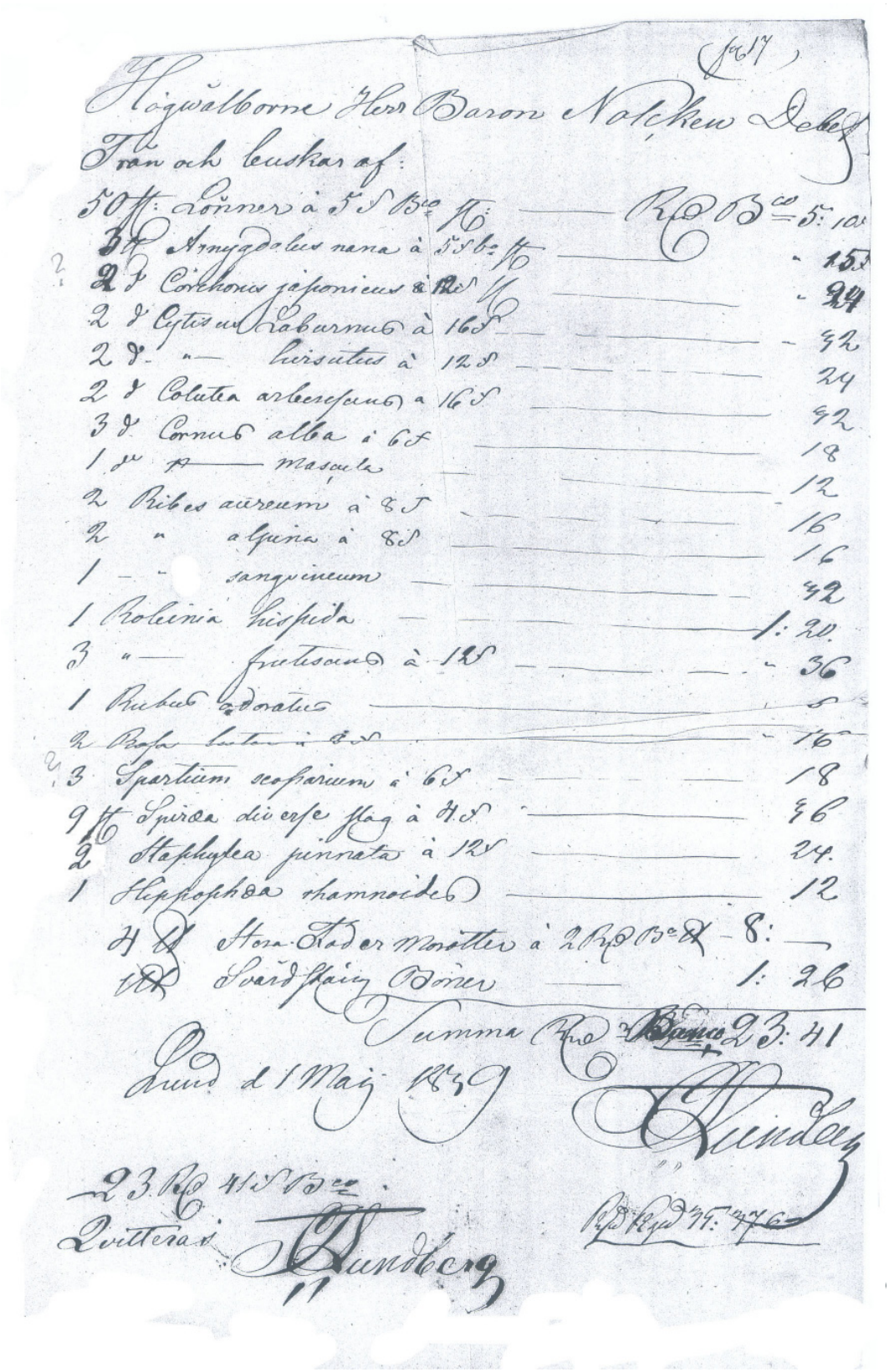

(N:o 17)

Högwälborne Herr Baron Nolcken Debet

Från och leuskas af:

50 st: Lönner à 5 S Bco st:	Rd Bco	5: 10
3 st Amygdalus nana à 5 S b:st		15
2 st Corchorus japonicus à 12 S st		24
2 st Cytisus Laburnus à 16 S		32
2 st " hirsutus à 12 S		24
2 st Colutea arborescens à 16 S		32
3 st Cornus alba à 6 S		18
1 st " Mascula		12
2 Ribes aureum à 8 S		16
2 " alpina à 8 S		16
1 " sanguineum		32
1 Robinia hispida		1: 20
3 " fruticosa à 12 S		36
1 Rubus odoratus		8
~~2 Rosa lutea à 8 S~~		~~16~~
3 Spartium scoparium à 6 S		18
9 st Spiræa diversifolia à 4 S		36
2 Staphylea pinnata à 12 S		24
1 Hippophaë rhamnoides		12
4 st Stora Röder Moröttor à 2 Rd Bco st		8: —
100 st Svärdsfärg Björnar		1: 26
Summa Rd Bco		23: 41

Lund d 1 Maj 1839

Lundberg

23 Rd 41 S Bco

Qvittera i Lundberg

Rd Rgd 79: 47 6

Räkning på växter inköpta på Övedskloster den 29 mars 1845

Räkning på de växter trädgårdsmästare Nilsson köpte in på Övedskloster 1845. Källa: Landsarkivet i Lund, Jordberga godsarkiv, volym B8:11, verifikation mars 1845.

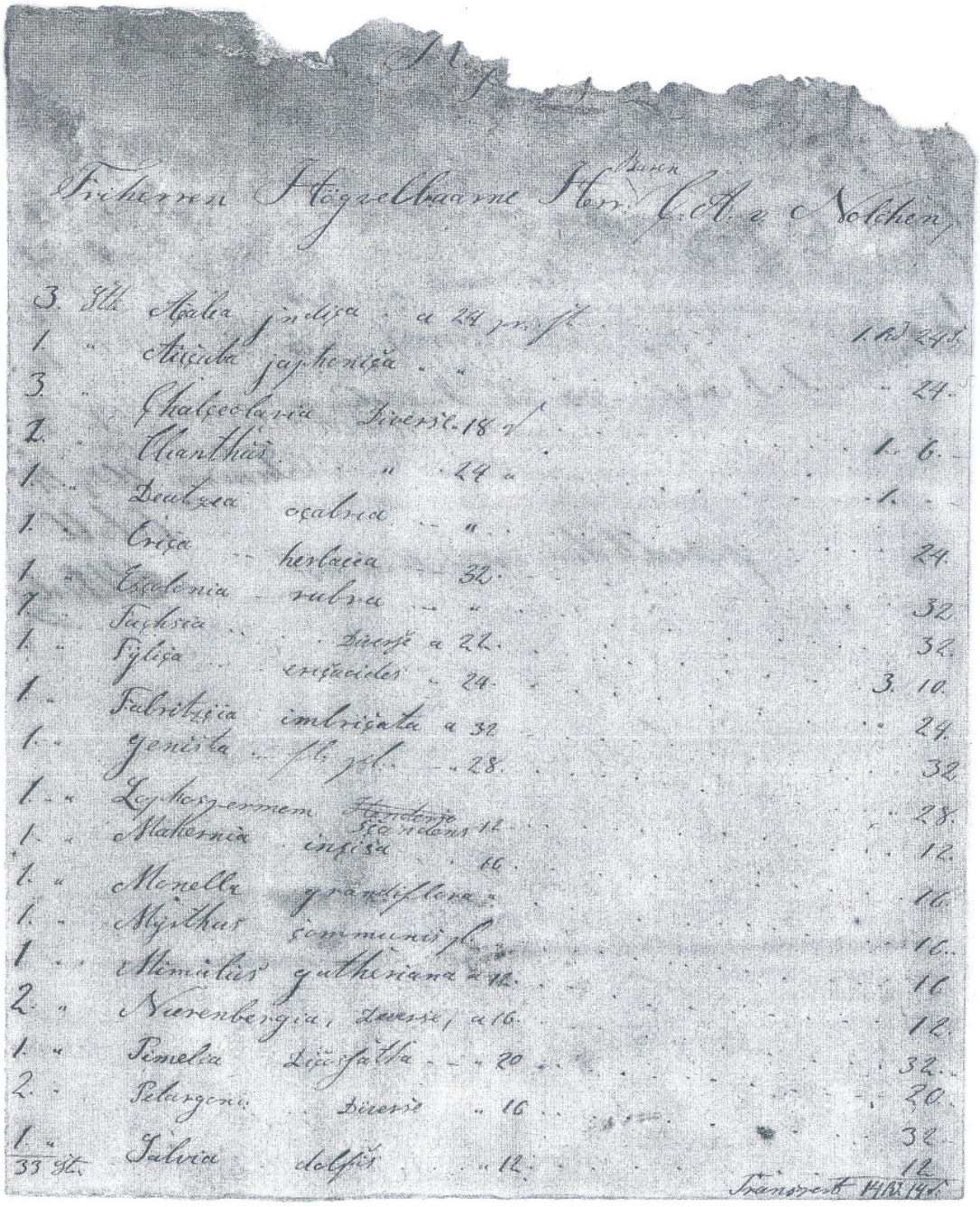

Friherren Högvälborne Herr G. A. v. Nolcken

3. Stk	Agave indica	a 24 pr. st.	1 rd 24 s.
1. "	Aiscula japonica	"	24.
3. "	Chalceolaria diverse	18 "	1. 6.
2. "	Cianthus	" 24 "	1. -
1. "	Deutzia scabra	"	24.
1. "	Erica herbacea	32.	32
1. "	Escalonia rubra	"	32.
1. "	Fuchsia diverse	a 32.	3. 10.
1. "	Fylica erigeides	24.	24.
1. "	Fabricia imbricata	a 32	32.
1. "	Genista fl. pl.	28.	28.
1. "	Leptosyphon Stanleana	12	12.
1. "	Malternia infesta	16	16
1. "	Monella grandiflora	"	16.
1. "	Myrthus communis fl.	"	12.
1. "	Nemalis gutheriana	a 12.	16
2. "	Nuerenbergia, diverse,	a 16.	32.
1. "	Pimelia diversifolia	20	20.
2. "	Pelargonia diverse	16	32
1. "	Salvia dolphis	12.	12
33 st.			Transport 14 rd 14 s.

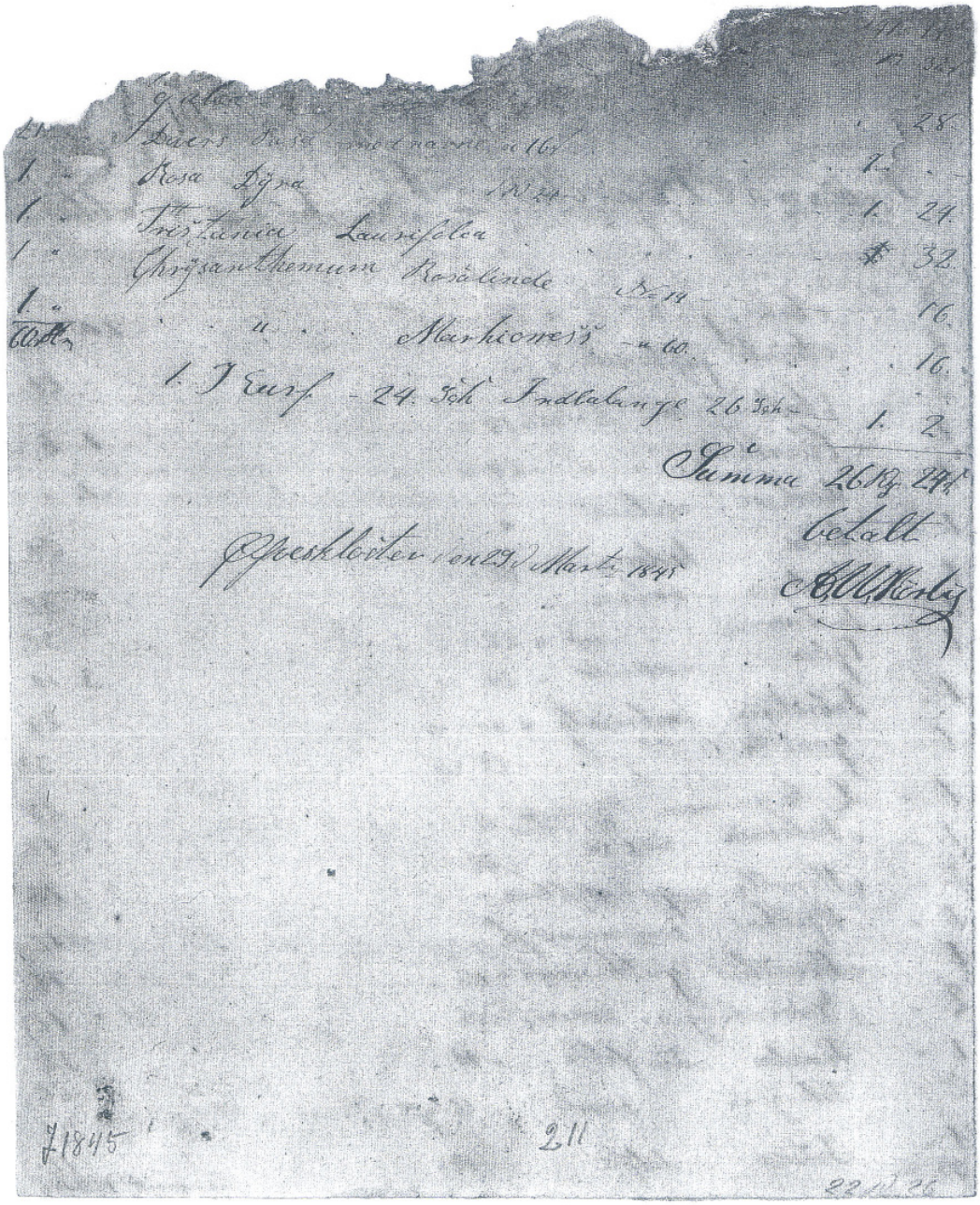

1	Rosa Dyra	1.	
1	Tritoma Laurifolia	1.	24.
1	Chrysanthemum Rosalinde		32.
1	" Marchioness		16.
	1. Turf. – 24. Sch. Indlaboryc. 26. Sch.	1.	2.
	Summa	26 Rd.	24 Sch.

Gehalt

Gjesthöiter den 29 Mart. 1845

A. W. Kerby

7 1845

211

22 11 26

Förteckning på aktieägarna i Skånska Trädgårdsföreningen

Listan är en avskrift av originalförteckningen som finns vid Lunds Universitetsbibliotek. Förteckningen är odaterad.

Källa: Lunds Universitetsbibliotek, samling J. G. Agardh, volym 19e, handlingar rörande Skånska trädgårdsföreningen, Förteckning på Aktie egarne i Skånska Trädgårdsföreningen.

Avskrift: Hanne Hansen, våren 2006.

1. Öfverste Kammarjunkaren Baron Gyllenkrok
2. Biskop Faxe
3. Ryttmästare Toll
4. Häradshöfding Liljenberg
5. Häradshöfding Nordström
6. Professor Rablén
7. C. O. Borg
8. Å. Eklund
9. J. G. Agardh
10. Borgmästare Malmborg
11. Fabrikör P. H. Kockum
12. Handlanden L. Bager
13. Consul Runnerström
14. Handlanden T. Flensburg
15. Handlanden C. Bergh
16. Apothekare Björkbom
17. Handl. Adolf Faxe
18. Dito F. Bergman
19. Dito N. Åberg
20. Dito Carl Möller
21. Dito Hedeman-Gade
22. Dito Kruse
23. Magister Cronholm
24. Baron Trolle på Trollenäs
25. Kammarjunkare Coyet på Rönneholm
26. Auditör I. Vollman i Heckeberga
27. Herr B. Meyer, Heckeberga
28. Baron Wrangel, Hyby
29. Grefve Thott, Skabersjö
30. Baron Coyet, Torup
31. Grefvinnan Rosen född Wrangel, Christianstad Rosentorp
32. Capitaine Ehenborgh, Ternemölla
33. Possesionaten Edelberg, Loviseferm
34. Prosten Holmberg, Gerdslölf
35. Baron Hans Ramel
36. Kammarherre Bülow
37. Hr. Witthoff
38. Kyrkoherden Lindbladh
39. Hr. Malmberg
40. Hr. Ekström
41. Pastor Trädgårdh
42. Riksdagsman Ola Svensson
43. Löjtnant Ehrenborgh
44. Hr Fenck
45. Hr Gust. Friberg
46. Hr Hygnell
47. Inspector v. Essen
48. Kyrkoherden Ahlgren
49. Prosten Åman
50. Directör v. Ekensteen, Orup
51. Landshöfding grefve Posse, Christianstad
52. Ryttmästare Stjernsvärd, Widtsköfle
53. Grefve Hugo Hamilton, Araslöf
54. Herr S. Henchen, Hanaskog
55. Majoren Frih. Gyllenkrok, Sinclairsholm
56. Ryttmästare Tornerhjelm, Wrams Gunnarstorp
57. Kammarherre Halleborg
58. Friherre v. Nolcken
59. Landshöfding v. Troil
60. Prosten Bruzelius, Tommarp
61. Hr. Tellur
62. Hr. Kock
63. Hr. Jacob Aygeldinger
64. Doktor Ström
65. Apothekare Smith
66. Pehr Peterson
67. Ryttmästare Lövenhjelm, Haglösa
68. Befallningsman Hallberg
69. Hemmansägaren Anders Jönsson, Gislöv
70. Dito Nils Jönsson, Hammarlöv
71. Hr. Åkerman
72. Hr. Pegelov
73. Hr. Nils Herrlöv
74. Prosten Gadd
75. Hofkamrer Flygare
76. Grefve Fritz Piper, (Hofstallmästare), Stockholm
77. Grefve Ehrensvärd, Tosterup
78. Ryttmästare Frih. Stjernbladh, Marsvinsholm
79. Trädgårdsmästare Nilsson, Jordberga
80. Prosten Tegnér
81. Inspector Wahlström, Schönabell
82. Hr. Kockum, Bulltofta
83. Hr. P. Kockum, Rosengård
84. Gartner O. E. Ohlsen i Köpenhamn
85. Lieutenanten Grefve I. H. W. Dücker
86. Consul Robert Lundgren
87. Handlanden Stålhammar
88. Consul Nilsson
89. Handl. Kemner
90. Rådman Wendt

91. Prosten Lovén
92. Kontraktsprosten Grönwall
93. Ryttmästare Birger Trolle
94. Häradskrifvare Faxe
95. Grefve Reventlow
96. Inspector N. B. Krook
97. Grefve Ax. De la Gardie
98. Herr v. Seth
99. Direktör v. Ekensteen
100. Excellensen Wachtmeister
101. Handlanden Elsner
102. Hemmansegaren Nils Ohlsson i Östra Torp
103. Dito Anders Hansson, Sörby
104. Dito Lars Mattsson, L. Beddinge
105. Contractsprost. Holmberg

Förslag på inköp av växter till Skånska trädgårdsföreningen

Listan är avskriven efter den sammanställning som i materialet efter Skånska trädgårdsföreningen benämns *Träd och Buskar m.m. som föreslås till inköp för Föreningens fond under första åren*. Listan upprättades sannolikt av Jacob Georg Agardh, professor i botanik i Lund och sekreterare i Skånska trädgårdsföreningen. Förteckningen är odaterad.

Källa: Lunds Universitetsbibliotek, samling J. G. Agardh, volym 19e, handlingar rörande Skånska trädgårdsföreningen, Träd och Buskar m.m. som föreslås till inköp för Föreningens fond under första åren.

Avskrift: Hanne Hansen, våren 2006.

1. Frukt
Äpple. Stamträd af sorter som bör spridas, 20 st
Päron. Dito, 20 st
Körsbär. Dito, 20 st
Plommon. Dito, 20 st
Körsbär af särsk. renom. slag, 100 st
Plommon efter Roots wal, 100 st
Persikor, små spalier, 12 st
Winrankor, 12 st
Quitten, 12 st
Kastanjer, 12 st
Walnötter, 100 st
Hallon, 2 vanliga sorter, 100 st, 7 dito utsökta, 168 st
Björnbär, ovanl. slag, 12 st
Smultron, 6 slag, 600 st
Smultron, 5 slag, 500 st
Krusbär, 100 st med namn, 100st, 100 utan namn, 500 st
Winbär, stora utmärkta, 24 st
Winbär, Prince Albert, 12 st
Wildträd till förädling, Äpple, 500 st
Dito, Päron, 500 st
Dito, Körsbär, 500 st
Dito, Plommon, 500 st
Dito, Hagtorn, 100 st
Lambertska nötter i 12 sorter, 100 st

2. Häckar
Hagtorn, 2-åriga, 5000 st
Törnrosor, 1000 st

3. Slingerväxter
Ampelopsis hederana, 60 st
Ampelopsis hirsuta, 24 st
Lonicera caprifolium, 24 st
Lonicera pallidum, 24 st

Lonicera sempervirens, 24 st
Rosa, 5 olika slag, 60 st
Vitis vinifera, 60 st

4. Parkträd
Acer pseudoplatanus (Sycomor-lönn), 200 st
Acer [?], 100 st
Aesculus hippocastanum (Kastanj), 2-årig, 1000 st
Betula pendula, 100 st
Carpinus betulus, 1000 st
Castanea [?], 1000 st
Cytisus laburnum, 500 st
Euonymus europaeus, 100 st
Fagus sylvatica, 1000 st
Fagus atropurpurea, 50 st
Fraxinus excelsior, 3-4 fot höga, 1000 st
Gleditschia triacanthos, 200 st
Liriodendron tulipifera, 300 st
Morus alba, 1000 st
Juglans regia, 200 st
Platanus orientalis, 200 st
Pinus strobus, 200 st
Pinus abies excelsa, 1½-2 fot höga, 2000 st
Pinus pectinata, 1-1½ fot höga, 1000 st
Pinus larix, 2 fot höga, 10 000 st
Populus monilifera, 5-6 fot, 100 st
Quercus robur, 1-åriga plantor, 10000 st
Tilia europea, 2-åriga, 1000 st
Ulmus campestris, 1-3 fot höga, 1000 st

Blomsterbuskar af olika slag fr. Bot. Trädg., 1000 st
Blomsterlökar
Blomsterfrön
Frön af kökswexter
Frön af ovanligare sädessla